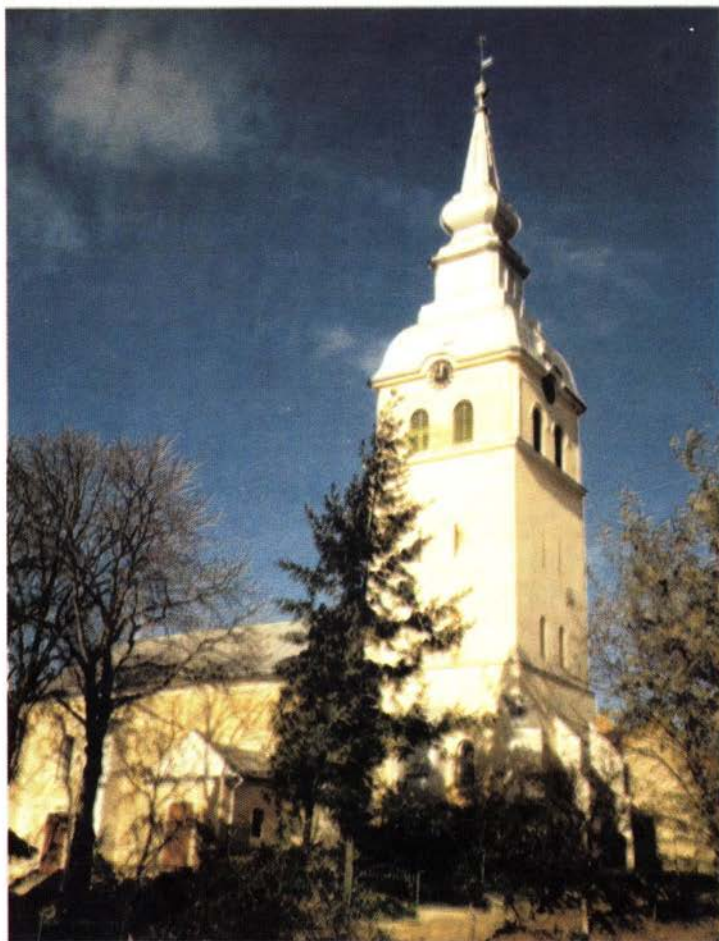

PARTIUMI FÜZETEK 28.

ALBIS
Kismonográfia

EMA-PBMET

Balláné Bakó Erzsébet
Török Ferenc

ALBIS
Kismonográfia

Balláné Bakó Erzsébet
Török Ferenc

ALBIS
Kismonográfia

Kiadja
a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság,
a Bogyoszlói Polgármesteri Hivatal,
a Királyhágómelléki Református Egyházkerület
és a Nagyváradi Római Katolikus Püspökség

2003

Szerkesztette:

Dukrét Géza

Szövegkorrektúra:

Mihálka Magdolna

Számítógépes szerkesztés:

Mogyorósi István

A fényképeket készítette:

Dukrét Géza

Zih Otília Valéria

Címlapon: Az albisi református templom

Hátlapon: A világháborús emlékmű

Készült
a Bihar Megyei Tanács,
az RMDSZ Bihar Megyei Szervezete
és a Bihar Megyei Népi Alkotások Háza
támogatásával

*„A mi utcánk olyan utca,
nem is utca, csak fél utca.*

.....

*Innen csak indulni lehet,
s aki indul, visszajöhet.*

*Tisztesség dolgában mindig
tanulhat itt, el a sírig.*

*Becsületből, akit innen
tarisznyáltak, azt egykönnyen*

*nem fogja az élet piszka,
mert itt még a sár is tiszta. –*

..... ”

Kányádi Sándor: A mi utcánk. 1956.

ELŐSZÓ

Gyermekkori eszmélkedésem tisztos gazdaemberek körében történt. Már ekkor megcsodáltam a kitartásukat, mindennapi küzdelmüket, akik nemcsak szóval, de cselekedeteikkel is tanítottak. Becsülete csak a tisztességes munkának és embernek volt az ő szemükben.

Csodáltam azt is szülőfalumban, hogy mindenkinek megvolt a maga helye a falu társadalmában. Valamikori jeles emberek szabadelvéen irányították saját sorsukat. Mindennapi munkájuk mellett szívesen olvasták a Bibliát, a könyveket.

Családomnak – különösen nagyapáimnak, nagybátyáimnak és édesanyámnak – köszönhetően megismertem a mezőt, a szőlőhegyet, az erdőt. Amit felfedeztem magamnak, mindig bűvöletbe ejtett: a panoráma, az, hogy tiszta időben a Réz-hegységig – Rész-hegységnek is mondják – lehetett látni, távlatokat nyitott és érdeklődővé tett.

Életem nagyobb részét e falu közösségében töltöttem.

Az elmúlt évtizedekben, de különösen nyugdíjazásom után, egyre jobban megérlelődött bennem a vágy, hogy összegyűjtssem az adatokat szülőföldemmel kapcsolatban.

Minél mélyebbre „ástam” falum történelmében, annál inkább felismertem, hogy Albisnak nagy múltja van. Szükségesnek éreztem ezt közreadni, mindannyiunk okulására, hasznára és főleg, hogy ne menjen feledésbe!

Munkám támogatásáért köszönetet mondok:

Bakó Lajos Barnának, Bogyoszló község alpolgármesterének;

Kollégáimnak, Török Ferenc történelemtanárnak és Török Árpád magyartanárnak, akik a tanulmány egy-egy részét meg is írták;

Dukrét Gézának, a Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság elnökének;

Mindenkinek, aki az adatok összegyűjtésében és a dolgozat megjelenésében segített.

Albis, 2003 decemberében

Balláné Bakó Erzsébet

TERMÉSZETI VISZONYAI

Földrajzi fekvése

Albis közigazgatási szempontból a Bihar megyei Bogyoszló községhez tartozó falu, jelenleg 2,9 km hosszú és 350 m széles területet foglal el. Az 1964–65-ös évben területe pontosan egy négyzetkilométer volt. Bihar megye északnyugati részén fekszik, 11 km-re Margitta várostól. Határában metszi egymást a 47° északi szélességi kör a 22° fok 17' perc keleti hosszúsági körrel. Szomszédai: Érbogyoszló (keleten), Adony és Ottomány (északon), Asszonyvására (nyugaton), Apátkeresztúr és Monospetri (dél, délnyugaton), valamint Margitta (délkeleten).

A megyeszékhelyet, Nagyváradot – mely 60–65 km-re van Albistól – többféleképpen lehet megközelíteni. Vasúton Apátkeresztúr (Bolcas)–Székelyhid–Nagyvárad állomásokon keresztül, műúton pedig két irányból is, Érbogyoszló–Ottomány–Székelyhid–Bihar–Nagyvárad, vagy Érbogyoszló–Margitta–Szalárd–Nagyvárad útvonalon.

Az apátkeresztúri vasútállomás 4 km-re van Albis falutól és a 60-as évek végéig az albisiak főleg a vasút adta lehetőséget választották, ha Váradra akartak eljutni. Miután megépült az Ottomány és Margitta közötti országút, kényelmesebb volt ezen az úton, Margittán keresztül Váradra utazni és egyre kevesebben gyalogoltak ki a keresztúri állomásra.

Földrajzi szempontból a falu területe a Tisza síkságának peremvidékéhez tartozik, pontosabban a Diószeg–Tasnád szubkolináris alegységhez, valószínűleg átmenetet képezve a Tisza síkságát képviselő Ér völgye és a Szilágysági dombok között.

Az Ér völgyének teknőszerű mélyedése a terület geológiai mélyszerkezetével áll összefüggésben. A mélyben elsüllyedve ott van az ókori Herciniai hegység maradványa. Ennek a darabokra tört, kristályos szerkezetű hegységnek egy törésvonala éppen az Érmellék alatt húzódik. Erre az alapszintre rakódott rá a Pannon-tenger több száz méter magas üledéke, melynek vastagsága helyenként eléri a 3000 m-t is (a mélyfúrások tanúsága szerint). Ennek a vastag üledéktakarónak a kialakulása azzal függ össze, hogy a geológiai középkor – a kréta – időszakától kezdve a kristályos talpzat fokozatosan süllyed. A tőlünk keletre elterülő Bükk- és a Meszes-hegységek kiemelkedése megállította ezt a süllyedést. A Pannon-tenger tóvá zsugorodott össze. Újabb nagy változások a geológiai negyedkorban

következtek be. Az Érmellék mai felszínformáinak kialakításában nem annyira a jeges korszakok játszották a fő szerepet, hanem amikor beállt az olvadás. Az üledék anyaga pliocénkori, főleg meszes agyag, vörös agyag, agyagos homok, tengeri, majd később tavi üledék. Ez a közettani felépítés határozza meg a falu határában előforduló felszíni formákat, azaz a párhuzamosan húzódó nem túl magas dombok és völgyek jelenlétét.

A dombok uradják a falu határának felszínét, a lejtők elérhetik a 10–12%-os dőlésszöveget is. Lapos hátságok formájában nem vagy alig haladják meg az 150–160 m tengerszint feletti magasságot. A falu határának legmagasabb pontja 180,90 m és a Drótos erdőben található. A meredek lejtőkön jól látható a talajerózió romboló hatása, például a Sósvölgyben, a Csürhe-dombon, valamint a Cservölgy és a Korsós völgy felszínén. A dombok között található völgyek szélessége 50–300 m között változhat. Ezek néha igazi kis medencékké szélesednek ki. Minden völgyben vannak források, amelyek olykor igazi patakocskákká fejlődnek (Nyilas-patak, Gátárok), majd egy központi gyűjtő patakba, a Fancsikába (Nagy folyó) ömölve a Berettyó felé folynak.

Ez a felszín határozta meg a mezőgazdasági növények termesztését a falu határában, azaz a hátságokon szántóföldi növényeket, a völgyekben pedig zöldségeket termesztettek. A zöldségtermesztés, főleg a káposztatermesztés, megyszerte híres volt, szekerekkel még a nagyváradi piacra is szállítottak káposztát az albsiak.

Éghajlata

Általában a helyi éghajlat, a mikroklíma mérsékelt kontinentális jellegű, átlagos hőmérsékleti értékekkel és csapadékmennyiséggel. Az éghajlatot főleg a nyugati irányból érkező nedves légáramlatok határozzák meg, amelyeket a nyugati és északnyugati szelek szállítanak. A Kárpátok hegylánca megakadályozza a kontinens keleti és északkeleti feléről érkező hideg légtömegek behatolását a mi vidékünkre, így az évi átlaghőmérséklet +9 – +10 C-fok. A januári középhőmérséklet –1, –2 C-fok, a nyári középhőmérséklet pedig +21 C-fok körüli. 1952 augusztusában mérték a legmagasabb hőmérsékletet, +40 C-fokot, 1942 januárjában a legalacsonyabb értéket, –29 C-fokot. Az utóbbi években a hőmérsékleti maximumot megközelítő értékeket mértek 2001 és 2003 augusztusában +39 C-fokot. Az első deres napok általában szeptember 9–15. között voltak, de az utóbbi

évtizedekben ez későbbre tolódott, október 15–20-ra. Az utolsó hideg napok, a „fagyos szentek” május 9–12. között, de az utóbbi években ez is ritkán fordul elő.

Az évi átlagos csapadékmennyiség 600–700 mm között van, elég szeszélyes eloszlásban. Valamikor úgy tartották, ez fedezi a szántóföldi és kerti növények vízszükségletét. Nyári felhőszakadások alkalmával előfordul, hogy a Gátárok (a Kispaták) kilép a medréből, a víz megközelíti a kultúrházat és elönti a Sikátort. Ugyanez előfordulhat egy-egy hirtelen hóolvadáskor is. Az utóbbi évek érdekes jelensége, hogy a falut elkerülik az esők, ha a szomszédos falvakban volt is csapadék, Albison egyáltalán nem, vagy csak nagyon kevés. Ha nagyon várják a frissítő esőt, a helyiek az erdőt kémlelik, mert úgy tartják, ha az erdő „füstöl”, esni fog. Ha a vonat zaka-
tolása Apátkeresztúrból felhallatszik, az is eső közeledtét jelenti.

Bioklimatikus szempontból Albis falu és környéke az erdősszeppe és az erdős zóna találkozásánál helyezkedik el. Valamikor nagyon régen ezen a vidéken hatalmas erdőségek léteztek, amelyeket később letaroltak. Ennek bizonyítéka az a néhány évszázados tölgyfapéldány, amelyek megmaradtak a falu vagy a község határában.

Vízrajzi szempontból Albis határa a Berettyó folyó vízgyűjtő medencéjéhez tartozik. A legnagyobb patak a Berettyóba ömlő Fancsikapatak, amelyet a helyiek Nagy folyó-nak (Nagy árok) neveznek. Ez a patak gyűjti össze az összes vízfolyást a falu, sőt az egész község területéről. Ezek a vízfolyások, kisebb patakok zömmel Albis határában erednek. Vízhozamuk nem állandó, hosszantartó, száraz időben a hozamuk nagyon lecsökken, nagyobb esők alkalmával viszont elhagyják medrüket, komoly károkat okozva a lakosságnak. Ilyen például a már említett Gátárok (Kispaták). Ennek elkerülése érdekében a falu lakossága állandó jelleggel, tudatosan karban tartotta a nagyobb patakok medrét, különösebb szervezés vagy felszólítás nélkül.

Az 1969–1972-es években a mezőgazdasági termelősövetkezet megépíttetett két mesterséges tavat Albis határában, a Nyilas völgyében, azzal a fő céllal, hogy elegendő vizet biztosítsanak az öntözéses gazdálkodás számára. Itt nagy területen komoly kertészkedésbe kezdett a kollektív gazdaság, de az eredmények évről évre gyengébbek lettek. A mesterséges tavak létesítésének másik célja – mellékjövedelem elérése érdekében – a haltenyésztés volt. Egy ideig szakembert is foglalkoztattak a telepített halállomány gondozása céljából.

Az 1974–1976-os évek között állami befektetésből építettek egy gyűjtő-

tavat Apátkeresztúr határában, melynek felső vége két ágra szakad. Egyik ág a falu alsó végéig nyúlik, a másik pedig a Nyilasi-árok völgyébe. A tó létrehozásának legfontosabb célja a Berettyó medencéjében levő vízhozamok ellenőrzése és szabályozása lett volna, de mint később kiderült, stratégiai céljai is voltak (az országhatár hatékonyabb védelme a nyugatról jövő támadással szemben). Főleg ennek az utóbbi mesterséges tónak köszönhetően megváltozott a falu határának képe. Nagyon megemelkedett a talajvíz szintje, sok terület elláposodott és használhatatlanná vált. A hajdan „aranybánya”-ként emlegetett Nyilas völgye és az alsó kertek részben vagy teljesen használhatatlanná váltak. Bár a létrehozott vízrendszer jó működése érdekében és az esetleges károk elhárítása érdekében az állami megyei vízügyi szervek komoly vízgazdálkodási terveket készítettek és próbáltak kivitelezni, de az ez irányú tevékenységeknek csak pillanatnyi eredményei voltak.

A keresztúri tó és Albis falu közé egy gátat építettek, és a gát előtt felgyűlő csapadékot és talajvizet egy pompával szándékoztak áttemelni a gáton. A pompa működtetését az üzemanyag állandó hiánya miatt nem lehetett szükség szerint biztosítani és így a gát mindkét oldalán levő területek mezőgazdasági szempontból használhatatlanná váltak.

Az építési tervek már készen voltak, mikor a pártszervek nagygyűlésen kérték a lakosság jóváhagyását a tó megépítéséhez. Nem titkolt ellenszenvvel fogadták a tó megépítésének tervét, de tiltakozásuk falrahányt borsó volt. A helybeliek még küldöttséget is indítottak Bukarestbe, de a küldöttség nem tudott semmit sem tenni a falu érdekében. Így a falu határában megépített három mesterséges tó mindenféle szempontból alaposan megváltoztatta Albis falu eredeti jellemzőit.

A talajviszonyok általában kedvezőek, bár a legjobb minőségű, első termő fokozatú csernozjom talaj mindössze 12%-át teszi ki a falu határának. A terület nagyobb részén közepes minőségű talaj van, kimosott csernozjom és sárgásbarna erdőtalaj, ugyanakkor akad sok vörös agyagos terület is, amely komoly talajjavítási munkákat igényel.

A növényvilág leírása

A növényvilág mai állapota, annak a hosszas földtörténeti fejlődésnek és átalakulásnak, valamint az antropogén hatásoknak a következménye, amelyek végbementek e tájon. A régi öregek elbeszélése alapján tudjuk, hogy

100–150 évvel ezelőtt Albis bizonyos határrészeit még erdők borították. Erre utal a hegyi úttól jobbra elhelyezkedő Cservölgy elnevezés is.

A falutól délre 1 km távolságra létezik egy 1000 hold kiterjedésű erdő, amely elnyúlik Bogyoszló, Margitta és Monospetri határáig. Ez egy jellegzetesen tölgyes, mely keveredik gyertyán és juharfával. Az erdő fái közül a leggyakoribbak: csertölgy (*Quercus cerris*), molyhos tölgy (*Quercus pubescens*), kocsányos tölgy (*Quercus robur*), kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*), gyertyán (*Carpinus betulus*), juhar (*Acer campestre*). Előfordul még a vadcsereznye (*Cerasus avium*), vadalma (*Malus silvestris*), vadkörte (*Pirus piraster*), som (*Cornus mas*) és sok más faféleség és számos cserje. A régi akácerdőben kizárólag akác (*Robinia pseudacacia*) található. Az újtelepítésű erdőbe (a Sós völgyben) a tölgyfafajták mellett nyárfát (*Populus tremula*) és szilvafát (*Prunus*) ültettek. Nem honos fajtaként két helyen fenyőfákat is telepítettek. Sok helyen a fák ágait iszalag (*Clematis vitalba*) fogja össze. Az erdőszélen tavasszal szép fehér virágával gyönyörködött a kökény (*Prunus spinosa*) és a galagonya (*Crataegus monogyna*), ősszel pedig színes gyümölcsökkel. Ugyanitt illatozik a vadrózsa (*Rosa canina*) és ősszel díszleg a kecskerágó (*Euonymus*).

Kora tavasszal lombfakadás előtt csodálatos virágszőnyeget alkot a salátaboglárka (*Ficaria verna*), az odvas keltike (*Corydalis cava*), a kis téli-zöld (börvely, meténg – *Vinca minor*), később a szagos ibolya (*Viola odorata*). Évtizedekkel ezelőtt előfordult a vöröslő hunyor (*Helleborus purpureus*), a tavaszi kankalin (*Primula officinalis*) és a berki szellőrózsa (*Anemone*). Nyáron az erdő aljnövényzetét a következő növényfajok alkotják: a szamóca (*Fragaria vesca*), a veronikafélék (*Veronica* sp.), erdei pajzsika (*Dryopteris filix-mas*), salamonpecsétje (*Polygonatum officinale*), fénytelen galaj (*Galium schultesii*), hagymás fogasír (*Dentaria bulbifera*), ezerjófű (*Centaurium*), szagos müge (*Asperula odorata*), infű és a csalánfélék, például a nagycsalán (*Urtica dioica*), az árvacsalán (*Lamium album*) és mások. Az erdő fái alatt esős időben számos gombafaj nő. Az ehető gombák közül megemlítjük a következőket: a galambgomba – zöld és piroshátú, keserűgomba, ehető vargánya, erdei szegfűgomba és ősszel az özláb gomba. A mérgező gombák közül megemlítjük a következőket: légyölő galóca, sátángomba, szörgomba és a mérgező vargánya.

A falu határában fellelhető a pusztai növényzet több száz faja is, melyek közül a leggyakoribbak: a vetési pipacs (*Papaver rhoeas*), kék búzavirág (*Centaurea cyanus*), kakukkfű (*Thymus austriacus*), mezei zsálya (*Salvia pratensis*), mezei katáng (katlankóró, cikória – *Cichorium intybus*), pusztai

kutyatej (*Euphorbia seguieriana*), szarkaláb (*Delphinium consolida*), szerbtövis (*Xanthium spinosum*), kutyakapor (ebszékfű – *Matricaria inodora*), a mezei iringó (*Eryngium campestre*), vadárvácska (*Viola tricolor*), ökörfarkkóró (*Verbascum species*), kányafű (*Rorippa silvestris*), zsásza (*Lepidium campestre*), a közönséges bábakalács (*Carlina vulgaris*), kígyószisz (*Echium italicum*), cickafark (*Achillea millefolium*), üröm (*Artemisia species*), a mécsvirág (*Melandrium album*), vadmurok (*Daucus carota*) és mások. Az útszéleken, elhagyott területeken gyakori a csattanómaszlag (pukkantó – *Datura stramonium*), a kiscsalán (*Urtica urens*), és az utóbbi időben a parlagfű is (*Ambrosia elatior*). A kertekben gyakoriak a golyaorrfélék (*Geranium sp.*) a bürök (*Conium maculatum*), a libatop-félék (*Chenopodium sp.*), a laboda (*Atriplex*), a disznóparéj (*Amaranthus sp.*), a kövér porcsin (*Portulaca oleracea*). A rétek és kaszálók legjellegzetesebb növényei a pázsitfűfélék: réti perje (*Poa pratensis*), csomós ebir (*Dactylis glomerata*), bókoló gyöngyperje (*Melica nutans*), réti csenkesz (*Festuca pratensis*), a sovány csenkesz (*Festuca pseudovina*), harmatperje (*Puccinellia distans*), mezei rozsnok (*Bromus arvensis*), vadzab, százszorszép (*Bellis perennis*), homoki pimpó (*Potentilla arenaria*), tavaszi daravirág (*Draba verna*) és különböző szegfűfélék (*Dyanthus sp.*). Májusi meleg záporok után ezeken a helyeken sokszor találunk szegfűgombát és mezei csiperkét. A nedves legelőkön, a patakok mentén, tóparton él a mocsári golyahír (*Caltha lacta*), a réti boglárka (*Ranunculus repens*), a libapimpó (*Potentilla arenaria*), a szappanfű (*Saponaria officinalis*) és mások.

A vizes élőhelyek leggyakoribb növényei: a nád (*Phragmites communis*), a széles és keskeny levelű gyékény (*Typha latifolia* és *Typha angustifolia*), az éleslevelű sás (*Carex gracilis*), a szittyó (*Juncus sp.*), a virágkaka (*Butomus umbellatus*), a víz felszínén úszó rucaöröm (*Salvinia sp.*), a békalencse (*Lemna sp.*) és mások.

A temetőben gyakori a már említett téli zöld, a fákra felkúszó repkényborostyán (*Hedera helix*), krisztustövis (nyalókafa – *Gleditsia triacanthos*), fekete bodza (*Sambucus nigra*), újabban igen elterjedt a gilisztaűző varádics (*Chrysanthemum vulgare*).

A határa bővelkedik gyógynövényekben, melyek közül a leggyakoribbak: az orvosi székfű (*Matricaria chamomilla*), a pongyolapitypang (*Taraxacum officinale*), a cickafark, a fehér árvasalán, a cikória, a szúrós gyöngyajak (*Leonurus cardiaca*), az orbáncfű (*Hypericum perforatum*), a mezei menta (*Mentha arvensis*), a vizimenta (*Mentha aquatica*), a keskeny és széles levelű útifű (útilapu – *Plantago lanceolata* és *Plantago major*), a

mezei zsálya, az apróbojtorján (*Agrimonia eupatoria*), a libapimpó, a farkasalma, a mezei zsurló, a nadálytő (*Symphytum officinale*), a papsajt (kerekmályva – *Malva neglecta*), az orvosi ziliz (*Althaea officinalis*), a galagonya, a csipkebogyó és még sok más értékes gyógynövény.

A termesztett növények legádázabb ellenségei a gyomnövények, melyek közül a legnagyobb egyedszámban fordulnak elő a következők: a zöldmuhar (*Setaria viridis*), ragadós muhar (*Setaria verticillata*), a mezei aszat (nyerhegyes, tövis – *Cirsium arvense*), a kúszó tarackbúza (pernyefű, perje – *Agropyron repens*), mezei szulák (folyófü, futóka – *Convolvulus arvensis*), a vadrepce (*Sinapis arvensis*), mezei zsurló (orsósarok, szakadófü – *Equisetum arvense*), a siska nádtippán (*Calamagrostis epigeios*), a farkasalma (*Aristolochia clematitis*) és mások. Évtizedekkel ezelőtt a gabonavetésekben gyakori vetési konkoly (*Agrostemma githago*) mára már szinte teljesen eltűnt, a nyilasi kaszálók egykori ékessége, a pusztai árvalányhaj (*Stipa joannis*) és a rezgő (*Brisa media*) viszont kipusztultak.

Állatvilág

Albis állatvilága igen sokszínű, ami az igen változatos környezeti feltételeknek köszönhető. Figyelembe véve a főbb állattani csoportokat, falunk vidékére a következő fajok a jellemzőek: a gerinctelenek csoportjába tartozó májmétely (*Fasciola hepatica*), a mocsári csiga (*Limnea stagnalis*), az éles csiga (*Planorbis planorbis*), a nagy tányércsiga (*Planorbis corneus*), a tavi kagyló (*Anodonta cygnea*) – a tavakban és a mocsaras helyeken –, az éti csiga (*Helix pomatia*), a ligeti csiga (*Cepaea nemoralis*), a nagy csupasz csiga (*Limax maximus*), a magyar fialócsiga (*Viviparus hungaricus*).

Albis területén is a rovarok az állatvilág fajokban leggazdagabb csoportja, egy részük hasznos, más részük káros. A fák és bokrok levelein előforduló fátyolka (*Chrysopa* sp.) rovarokat pusztít. Hasznosak a szitakötők: az óriási szitakötő (*Anax imperator*) a vízipásztor (*Ortherum cancellatum*) és a négyfoltos ácsa (*Libellula quadrimaculata*). A réten, az erdőszélen gyakori a zöld bokorszöcske (*Phaneroptera falcata*). Igen kártékony a lőtücsök (lótetű – *Gryllotalpa gryllotalpa*) és a mezei tücsök (*Gryllus campestris*). Ugyancsak kárt okoz a közönséges fülbemászó (*Forficula auricularia*). Erdei utainkon gyakran találkozhatunk a zöldes, fémes fényű hasznos aranyos bábrablóval (*Calosoma Sycophanta*). Ugyancsak hasznos a hétpettyes katicabogár (*Coccinella septempunctata*). A lárvája és a kifejlett bogár rengeteg

levéltetvet pusztít. Igen károsak viszont: a bokrokon nyár elején tömegesen megjelenő kellemetlen szagú kórisbogarak (*Lytta vesicatoria*), az erdőben és gyümölcsösökben a májusi cserebogár (*Melolontha melolontha*), az ormányosbogarak és a szizsikek, valamint a burgonyavetések legnagyobb veszedelme, a burgonyabogár (a kolorádóbogár – *Leptinotarsa decemlineata*). Európa legnagyobb bogara, a szarvasbogár (*Lucanus cervus*) nálunk is gyakran látható az erdőben és a gyümölcsösökben. Az erdőben és lakott területeken is gyakoriak a hártáásszárnyúak: a golyó gubacsdarázs (*Cynips quercus folii*) tölgy levelébe rakja petéit, ebből keletkezik a gubacs, amelyből egy év múlva kibújik a lárvája. Házak, ólak padlásain gyakori a padlásdarázs (*Polistes nimpha*), a lódarázs (*Vespa crabro*), melynek szúrása halált is okozhat és a gyümölcsök nedvét szívogató szögletesfejű darázs (*Vespa media*). A falu környékén megnövekedett vízfelület miatt egyre kellemetlenebbé váltak a különféle szúnyogok: dalos szúnyog (*Culex pipiens*), a gyötrő szúnyog (*Aedes vexans*) és a mocsári- vagy izsapszúnyogok (*Limnophila bidae*). A nyári meleget még kellemetlenebbé teszi a házak körül megjelenő házi légy (*Musca domestica*) és az állatokat kínzó bögölyfélék (*Tabanidae*). Az erjedő gyümölcsök valósággal vonzzák a közönséges muslicát (*Drosophila melanogaster*). A lepkék közül megemlíthetjük a káposztalepkét (*Pieris brassicae*) és a galagonyalepkét (*Aporia crataegi*), melyek hernyói nagy károkat okoznak a zöldségesekben és gyümölcsösökben. Károkat okoznak még a molylepkék és szenderek lárvái, valamint a levél- és gyümölcsposzokkák. Szemet gyönyörködtető színfolt a természetben nálunk is előforduló káros nappali pávaszem (*Inachis Vanessa io*), az éjjeli pávaszem (*Saturnia piri*) és a halálfejes lepke (*Acherontia atropos*) s hernyóik, de az általuk okozott kár nincs arányban a látványukkal. Említésre méltók még a medvelepke, apollólepke és a kérészek. Tavasszal egyes helyeken tömegesen vonul a véreköltő bodobács (katonabogár – *Pyrrhocoris apterus*). Magát a rovar nem látni, de nyári estéken kellemes énekét hallhatjuk az énekes kabócának (őszi féreg – *Cicadetta tibialis haematodes*). Igen hasznos rovarok a hangyák: a fekete lóhangya, az erdei vöröshangya és a közönséges gyephantya.

A gerincesek közül a halakat említjük elsőként: a pontyot (*Cyprinus carpio*), az ezüstkárászt (*Carassius carassius*), az utóbbi időben elterjedt pontykárászt, a vörösszárnyú keszeget (*Scardinius erythrophthalmus*), az egykor nagyon elterjedt csikhalat (*Misgurnus fossilis*), valamint a ragadozó halak közül a csukát (*Esox lucius*) és a sügért (*Perca fluviatilis*), s a vízimadarak által behurcolt igen kártékony naphalat (*Lepomys gibbosus*).

A kétélttűek legnépesebb csoportját a békák alkotják: a kecskebéka (*Rana esculenta*), a levelibéka (*Hyla arborea*), az unka (*Bombina bombina*), s a varangyok közül gyakori barna varangy (*Bufo bufo*) és a zöld varangy (*Bufo viridis*). Évtizedekkel ezelőtt még előfordult a közönséges göte (*Triturus vulgaris*), amely más állatfajokkal együtt áldozatul esett a vizek szennyeződésének.

A hüllőket a következő állatfajok képviselik: a fűrge gyík (*Lacerta agilis*), a vízisikló (*Natrix natrix*), a lábatlan gyík (rézkigyó), valamint a mocsári teknős (*Emys orbicularis*).

A madárvilág rendkívül változatos és bizonyos keveredés figyelhető meg az erdők és a szabad területek madarai között. A lakott területek állandó lakói: a széncinke (*Parus maior*), a veréb (*Passer domesticus*), a szarka (*Pica pica*), valamint a balkáni gerle (*Streptopelia decaocto*). Télire behúzódik a faluba: a pinty (*Fringilla coeleps*), a búbos cinege (*Parus cristatus*), a tarka harkály (fakopáncs – *Dendrocopos* sp.) és a zöldharkály. Ősszel és tavasszal nagy csoportokban látható a vetési varjú (*Corvus frugilegus*), amelyek kolóniákban fészkel védett helyeken. Hasznos állat, mert rovarokat pusztít és elfogyasztja a beteg növényeket is. A dolmányos varjú (*Corvus cornix*) káros fészekrabló, de megtizedelheti a csirkeállományt is. Egész évben látható a feketerigó (*Turdus melura*). Nagyon népes faj és sok kárt okoz a seregély (*Sturnus vulgaris*). Gyakori szép hangú madár a tengelice (*Carduelis carduelis*) és a kakukk (*Cuculus canorus*). Az erdő szélén, út menti bokrokon gyakran látható a kis örgébic (*Lanius minor*). Kedves madarunk a házak ereszén és istállókba fészket rakó költöző füstifecske (*Hirundo rustica*). Valamikor a falusi táj kedves madara volt a fehér gólya (*Ciconia ciconia*). Szomorú statisztika, hogy az 1960-as években helységünkben még húsz fészket tartottunk számon, napjainkban mindössze három fészekre tértek vissza lakói. Ennek oka a nádfedeles épületek eltűnése és a csökkenő egyedszám, aminek fő oka a mezőgazdaságban használt túlzott mennyiségű vegyszer. Az utóbbi években a villanyoszlopokra fészektartókat szereltek fel a gólyák számára, csekély eredménnyel. A ragadozó madarak közül említést érdemel a héja (*Accipiter gentilis*), az egerészölyv (*Buteo buteo*), a kuvik (*Athene noctua*), valamint télen a faluba behúzódo fülesbagoly (*Asio otus*). A mezőn járva gyakran röppen fel fészkeről a fácán (*Phasianus colchicus*), valamint a fűrj (*Coturnix coturnix*). Ugyancsak kedves madarai a mezőknek a mezei pacsirta (*Alauda arvensis*), a barázda-billegető (*Motacilla alba*), valamint az ökörszem (*Troglodytes troglodytes*). A tavak közelében gyakori a bíbic (*Vanellus vanellus*), a hangját hallató

bölgébika (*Botaurus stellaris*), a sekélyebb vizekben halászik a szürke gém (*Ardea cinerea*). Ősszel nagy csapatokban röppenek fel az átutazóban levő különböző récefélék, főként a vadréce (vadruca – *Anas platyrhynchos*).

Aránylag fajokban szegény állatsoportot alkotnak az emlősök. Az erdőben és a szőlőhegyen gyakori az erdei cickány (*Sorex araneus*), a mókus (*Sciurus vulgaris*), az őz (*Capreolus capreolus*), a róka (*Vulpes vulpes crucigera*), a vaddisznó (*Sus scrofa*) és a dámszarvas (*Cervus elaphus*). A mezei emlősök közül említésre méltó a mezei nyúl (*Lepus europeus*), a hörcsög (*Cricetus cricetus*), a mezei pocok (*Microtus arvalis*), a güzüegér (*Mus wagneri*), és az ürge (*Citellus citellus*), melynek száma az utóbbi időben nagyon megcsappant. Sok rovarot pusztít a vakond (*Talpa europaea*), bár túrásaival károkat okoz a veteményes kertekben. Házak környékén, magtárakban sok kárt okoz a háziegér (*Mus musculus*), valamint a patkány (*Mus rattus*). Néha a baromfiállományt is megtizedeli a menyét (*Mustela nivalis*) és a görény (*Mustela putorius*).

Határrészek és a hozzájuk fűződő magyarzatok

A faluhoz legközelebbeső határrészek egyike a Kertvölgy, a főutcai kertek végénél található. A Gáti dűlő a víztoronytól a nyilasi útig terjed. Nevét valószínű onnan kapta, hogy valamikor elgátolták a vizet. Nyári záporok idején most is gyorsan leszalad a víz, összehordva a talaj felszínéről a tápanyagban leggazdagabb réteget. A Jegyzőtag a temető mellett községi terület volt és a jegyző természetbeni javadalmazását szolgálta.

I. Forduló: a Nagy nyilasi út jobb oldalán elterülő a Sárokiig nyúló határrész. Itt a dűlőket vagy valamilyen nevezetesség alapján nevezték el, ilyen a Kerektő-dűlő, vagy az első parcella gazdájáról, mint Ty. Máté-, Bánya-, Nagy Sándor- és Varga- vagy Csonka-dűlő.

II. Forduló: a Nagydűlő, a nagy Nyilasi út bal oldalán a Veres oldalig terjed, amelyik az Alsó Nyilasra nyúlik. A Nyilas név valószínű még azokra a régi időkre vezethető vissza, amikor sok apró földdarab alkotott egy kiosztásra szánt egységet, azaz nyilat. Az albisiak legendákat is fűznek ehhez a névmagyarázathoz. Ez a határrész a Nyilas-völgyben a Nyilasi-árok két oldalán helyezkedik el az Ottományi tag-tól az Összeszakadás-ig. Ezen belül megkülönböztetünk Felső és Alsó Nyilas-t, valamint Innenső és Tűlső Nyilas-t. A Nyilas völgyében megépített két gát teljesen megváltoztatta ennek a határrésznek a képét.

III. Forduló: a Tülsó mező a Nyilason túl, a falutól legtávolabb eső határ-rész, más néven Fancsal. Ebben a következő dűlők sorakoznak: Somlyai-, Gyarmati-, Medve-, Alsó- és Felső- Meggyfa-, Fasori-dűlők és a Kiss Imre-dűlő. A Zsizsér (Zsizsir) az Alsó Nyilastól nyugatra elterülő határrész, melynek részei: a Templomdűlő (valamikor itt állt egy templom, melynek maradványai, tégladarabok szántáskor a felszínre kerülnek), a Gonda- és a Matejcsék- (Maticsek) dűlő. A Hönig valamikor tanya volt, az albisi határ peremén. Mellette található a Remiz, egy mélyebb határrész. A Vízmosás a grófi (uradalmi kisajátításból származó határrész) a falu határának nyugati részén. Az Oláhhegy az egykori uradalmi birtok egy része ugyanitt, egykor gyümölcsös volt, ma szántóföld. A Csonkás, szintén az albisi határ nyugati részén van, nevét onnan kapta, hogy a Székelyhíd–Margitta vasútvonal építésekor a földeket „elvágták”. Egykor albisi határrészek voltak (ma Olaszhoz és Asszonyvásárához tartoznak): a Vargavölgy, a Beszédi, a Templomsor, a Védi-major és a szőlőmező, valamint a Ráduly- és Haraszt-erdők, egykori községi erdők százholdnyi területtel. A Korrát (Korhát) a külső Cservölgyi út, a Kutyahegy és a Hajófája között elterülő határrész a falutól délnyugatra. A Hajófája egyik feltevés szerint onnan kapta nevét, hogy itt hajók, csónakok építésére alkalmas fák nőttek. A Sorompó nevű út zárja le az albisi határt Apátkeresztúr felé. Valamikor a gróf útja volt, mikor Védpuszta felől a Drótos erdőbe ment. A Mákos az Újsori kertek végétől a Nagy árokig elterülő határrész (egykor Tanítótag-nak nevezték). A szőlő-hegyre vezető út jobb oldalán található a Cservölgy nevű határrész. Itt van egy mélyebb fekvésű terület, a Kis Pál „Kerektója”. A Csatárvölgy egykori grófi birtok, a Csatári patak két oldalán, többnyire erdővel borított terület. Itt létezhetett a 13. század elején egy Csatár nevű falu, Villa Satar, amely a 17. században elnéptelenedett és Albis határába olvadt. Valószínűleg erről kapta a nevét. Jelenleg is itt van az erdészház, amelytől egy gyönyörű gesztenye-sor vezet a Feszülethez. Itt egy matuzsálemi korú tölgyfán egy kis feszületet helyeztetett el a grófi család. A Drótos erdő egy 80 hektáros gondozott vadaskert volt, melyet a gróf egy 2 m magas drótkerítéssel vett körül. A vadaskertbe Ausztriából hozott nyulakat s őzeket, melyeket télen etettek, és állandóan őriztek. Az albisiak csak rőzsét szedni mehettek az erdőbe és csak kétágú létrák segítségével juthattak be. Ugyancsak a Csatári patak völgyében egy kis halastavat alakítottak ki a meder eltorlaszolásával. A Háromhalom – a Szőlőhegy – a falutól délre helyezkedik el. A Méhesalja, az Egerdő, a Hegyalja, a Lókert (vagy Oldal) egykor közbirtokossági tulajdonban levő erdő és legelőterületek voltak a falutól délkeletre. A Paptag a

falutól északra elterülő határrész a Gáti patak két oldalán, a Kútfőnek nevezett forrásig. Egykor a református egyház tulajdona volt. A Sárok a falutól északnyugatra elterülő határrész, a bogyoszlói és ottományi határok találkozásánál. Ez a falu határának egyik magas pontja, 172 m a tengerszint felett. Albistól keletre, Bogyoszló falu felé esnek: a Bikarét, a Nagy árok jobb partján elterülő egykori kaszáló, az Alsó-, Középső- és Felső Sikmár és a Lőtér.

FEJEZETEK ALBIS TÖRTÉNETÉBŐL

Mivel a falu területén mindig kedvező életkörülmények léteztek, feltételezhető, hogy a vidék a legrégebb időktől kezdve lakott terület volt. Erre a feltételezésre csak közvetett bizonyítékok vannak. Így a „Sikmár”– („Sikmmál”) nevű helyen felbukkanó leletek arra engednek következtetni (Ordentlich Iván), hogy itt egy neolitikumkori település létezhetett. A falu határának különböző pontjain véletlenszerűen több lelet is előkerült, melyekről sajnos nem készült pontos nyilvántartás, mivel a megtalálók odaadták vagy eladták a faluban megforduló gyűjtőknek, akiktől néhány darab eljutott a környező múzeumokba. Pár kilométerrel odébb Ottomány falu határában tárták fel az ottományi kultúrának nevezett bronzkori régészeti kultúrát.

Többet tudunk viszont, de nem eleget a falu középkori történetéről. Nincsenek meg a falu életére, történetére vonatkozó eredeti, helyi dokumentumok. Ez főleg annak a tudatos nemzetiségi politikának köszönhető, melyet a kommunista rendszer alatt a párt és állami szervek folytattak azzal a céllal, hogy eltérjék gyökereinket, elfeledtessék velünk, hogy kik vagyunk, hova tartozunk. Ezért elsősorban az egyházi irattárakat vitték el.

Albis 1952-ig önálló község volt. Ekkor megszüntették községi minőségét, felsőbb utasításra felszámolták az irattárat. Egy részét – 13 leltárba vett okmánycsomagot – a bogyoszlói községi irattárba vittek át, ahonnan ezeket 1979. június 11-én az Állami Levéltár Bihar megyei fiókjába kellett beszo­l­gá­l­tat­ni, azzal az indoklással, hogy a helyi feltételek nem felelnek meg ilyen fontos okmányok tárolására. Ez a 13 okmánycsomag 1900-tól 1951-ig terjedő időszakra vonatkozik. Sokan emlékeznek arra is, hogy rengeteg „papírt” a kisbíróval szekérral hordattak ki a legelőre, ahol a vezetők utasítására elégette azokat.

Minden valószínűség szerint Albis falut a 13. század második felében, az 1241-es tatárjárás után alapították. Hogy a tatárjárás előtt mi volt a helyzet ezen a vidéken, voltak-e települések, kik éltek, nem tudjuk. (A szomszédos Bogyoszló falu Jakó Zsigmond szerint már a 12. században létezett.)

Több jel arra mutat, hogy Albis első lakosai szászországi telepések voltak, akik a második országalapító, IV. Béla király meghívására telepedtek le ezen a vidéken. Beleillik IV. Béla király politikájába, hogy az elnéptelenedett vidékeket újratelepítette. Ilyen körülmények között juthatott el erre a vidékre a szász telepések egy csoportja is, akik felépítették, vagy

újraépítették a falut. Ezt igazolhatja maga a falu neve is, mely sok történész és kutató szerint az Elba folyóra utal. Vannak olyan feltételezések is, amelyek a falu nevét az Albert személynévből származtatják, de ez utóbbi nem bizonyított.

A német-szász alapítás elméletét még jobban alátámasztja a falu műemlék temploma és tornya, amely a 13. század vége felé épült. Az alkalmazott építészeti megoldások kimondottan szászországi német stílusra utalnak. Ilyeneket Erdély-szerte ritkán találni, de nagyon gyakoriak Szászországban. A román stílusban épített templom a falu legmagasabb pontján áll. Maga a templom két részre osztható, egy téglalap alakú hajóra és egy négyzet alakú szentélyre, amely fölé épült a templom tornya. A hajó és a szentély enyhén megtört boltívű, diadalívszerű átjáróval kapcsolódik egymáshoz. A toronyba csak kívülről lehet felmenni, a helybeliek által „gyilkos folyosó”-nak nevezett, a fal vastagságába épített szűk folyosón keresztül. Eredetileg a torony kétszintes volt, a szinteken minden irányba lőrések nyílnak, a harmadik szintet csak később, a 18. században építették, és itt helyezték el a harangokat (1766). A templomhajó falát kívülről masszív támpillérekkel erősítették meg. Az egész építmény jellege arra utal, hogy annakidején fontos katonai –, védelmi feladatokat is betöltött, ugyanakkor menedéket nyújthatott a környék lakosainak is. Ritkaságszámba megy és egyben érdekessége az albisi templomnak, hogy nem kőből, hanem teljes egészében égetett téglából épült.

Az első említése a falunak 1362-ből Albeus néven történt, mint személynév, egy, a Kállai család levéltárában található okmányban. Később, 1587-től már Albess (Albes) néven szerepel majd 1773-tól folyamatosan, mint Albis jelenik meg. Érdekességként megemlítjük, hogy ismereteink szerint a Bihar megyei Albison kívül létezik még Kézdi-albis (Romániában) és egy Albis Svájcban.

Bunyitay Vince a bécsi udvari könyvtárban felfedezte az ún. Bécsi kódexet. Erről a kódexről bebizonyosodott, hogy egy részét maga II. Benedek váradí püspök írta 1291–96 között. A feljegyzések magukba foglalják a bihari falvak püspöki tizedjegyzékét is, ebben fordul elő egy ALBA nevű falu, amely 22 kepet fizetett a váradí püspöknek.

Az 1332–1337-es évekre vonatkozó pápai tizedjegyzék 1333-ban említi Márton, majd 1337-ben Miklós lelkészeket, akik 5 garast fizettek Alba faluból. Mindkét forrás Albát a bihari főesperesség területére teszi. Igaz, hogy Albat hol Tóttelek és Pályi, hol Bors és Ádám, hol pedig Szalárd és Szentimre között sorolják fel a lajstromokban, ezért a pápai tizedjegyzékben

szereplő Alba helység a kutatók szerint nehezen, vagy egyáltalán nem azonosítható a mai Albissal.

Érdekes viszont mégis eljátszadozni ezzel a gondolattal. Ha a templomnak és tornyának építésére vonatkozó feltételezéseket elfogadjuk, nem zárható ki az Alba-Albis azonosság sem. Miért ez a nagy szórás Alba település elhelyezésénél? Létezett több Alba is ugyanebben az időben? Mi lett a sorsuk? A régen létező, de későbbben eltűnt falvak helyét pontosan meg lehetett határozni. Egyetlen forrás sem említi Alba falu eltűnését a 14–15. században. Ha létezett volna egy másik Alba, arról a kutatók tudnának. És egy utolsó érv az Alba-Albis azonosság kérdésében: a betelepedett (betelepített) szászok katolikusok voltak, és ha eleinte rendelkeztek is bizonyos kiváltságokkal, egyebet nem, de az egyházi, a pápai tizedet ők is kellett fizessék.

Albis ugyancsak az Alba formában jelenik meg egy 1300–1308 közötti oklevélben. Az oklevél szerint az Ákos nemzetségből származó Erne bán fia, István országbíró, ősi birtokát, Albat Anna nevű leányának adta hozományul, aki férjhez ment a Borsa nembeli Tamásfia Bekéhez. Beke vagy Benedek 1302-ben bihari főispán, 1308-ban a királyné főlovászmestere volt. Így Alba falu a Borsák kezébe került. Bunyitay feltételezi, hogy a Zólyomiak a Borsák leszármazottai voltak.

1393-ban a falu királyi adományként a Zólyomi család birtokába jut, pontosabban Zsigmond király Albisi Márton fiának, Dávidnak adományozza a falut. Albisi Dávid 1399–1400-ban Zólyom vármegye ispánja lesz és ez a magyarázata annak, hogy a család felveszi az Albisi Zólyomi nevet. Az 1401. január 8-i oklevélben Zsigmond király megerősíti az 1393-as adományt Zólyomi Dávid részére. Így Albis, Ottomány faluval együtt végleg a Zólyomiaké lesz, sőt ígéretet kaptak a székelyhídi birtokra is, ha az visszakerül a magyar korona birtokába. Ez meg is történik 1402 szeptemberében, miután Székelyhíd ősi birtokosainak, a Gutkeled nemzetségnek Dorogi ága kihal.

A 15. század közepe tájára a Zólyomi család ennek a vidéknek egyik leggazdagabb birtokosa lesz, 30–33 falu volt a tulajdonában. Zólyomi Dávid utódja, Tamás – aki a király állandó kíséretének egyik tagja volt – kezdi használni az Albisi Zólyomi családnevet. Az 1417-es évtől pedig a kor hivatalos dokumentumaiban is Albisi Zólyomi család és birtoknév szerepel.

Eleinte a család székhelye Albis volt, a templom pedig temetkezési helyül szolgált a család számára. Még ma is él az a hagyomány, hogy a templom alatti sírboltban Zólyomi Dávid teteme nyugszik, aki kincseket temettetett el magával arra az estre, ha az egyház végszükségbe jutna.

Mátyás király 1460-ban engedélyezi a Zólyomiaknak, hogy Székelyhídon új várat építsenek a tatárok által lerombolt régi vár helyett. Ettől kezdve a Zólyomi család a székhelyét Székelyhídra helyezi át, Albis pedig elveszti jelentőségét, és egyszerű jobbágyfaluvá válik. 1514-ben, a Dózsa György vezette felkelés idején a Zólyomi család négy tagja elesik a székelyhídi csatában.

A magyar állam felbomlása után, 1541 és 1665 között Albis, mint a környező többi falu az Erdélyi Fejedelemséghez tartozik. 1551 és 1556 között viszont bekövetkezik az első Habsburg-uralom Erdélyben, mivel Izabella királyné és János Zsigmond egy időre lemondanak a fejedelemségről Ferdinánd császár javára. Több mint valószínű, hogy Bihar vármegye bizonyos részei egy ideig 1556 után is Habsburg-uralom alatt maradnak. Ezzel magyarázható, hogy 1569-ben Albis néhány környező faluval együtt szerepel Szatmár urbáriumában a szilágycsehi uradalom részeként. Több mint valószínű, hogy Bihar az Érmellékkel együtt csak 1622-től tartozik az Erdélyi Fejedelemséghez, amikor az osztrákok a nikolsburgi békében elismerik Bethlen Gábor uralmát a Partium hét megyéje felett.

Éppen ezzel, azaz a Habsburg-uralommal magyarázhatók a török betörések erre a vidékre. Már 1552-ben török csapatok törnek be az Érmellékre, 1560-ban feldőlnek Székelyhidat és környékét majd az 1500-as évek vége felé (1573–1583 között) Albis falut többször is feldőlnek, majd felégetik. A törökök távozása után a lakosok visszatérnek, és újra felépítik házaikat a mostani falu helyén, valamivel közelebb a védelmi célokra is alkalmas templomhoz.

Az 1552-es összeírásakor az adóbegyűjtési íveken Albis falu 26 jobbágy-családdal (26 és fél telekkel) jelenik meg, tehát népesebb község volt. A törökök gyakori betöréseinek ellenére 1599-ben Albison 49 családot írtak össze.

1599 és 1606 között Erdély és természetesen Bihar vármegye egy ideig ismét teljes egészében osztrák uralom alá kerül. Az 1604-es álmosdi ütközet után II. Rudolf kénytelen elismerni Bocskai Istvánt Erdély fejedelmeként. Ezután Albis és környéke ismét az Erdélyi Fejedelemség része lesz. Ezt követően a székelyhídi uradalmat a hozzá tartozó Albissal a Csanád nemzetségből származó Makó család szerzi meg. Később Varkócs Tamás kap adománylevelet az uradalomra.

A fejedelemség idején a 17. században a Zólyomi család történetében, de Erdély történetében is kiemelkedő szerepet játszottak (IV.) Zólyomi Dávid és fia, Zólyomi Miklós. Zólyomi Dávid 1600 körül született és nagyon hamar sikeres karriert futott be. Katonai pályáját Bethlen Gábor oldalán

kezde, 1622-ben a székelység hadvezére, 1626-ban a mezei hadak főkapitánya és háromszéki főkapitány lett, majd Kolozs vármegye főispánja. Házassága még jobban megerősítette pozícióját, 1629-ben feleségül vette Bethlen Istvánnak, a fejedelem testvérének leányát, iktári Bethlen Katalint. Nagy szerepe volt abban, hogy Bethlen Gábor halála után a trónt I. Rákóczi György nyerte el, sőt megakadályozta, hogy a fejedelmet Esterházy Miklós nádor elfogja. Ennek ellenére a Rákóczival való viszonya egyre romlik, talán hatalma, talán a fejedelemmel való versengése miatt. Esetleges menekülése érdekében 1632-ben levelezést kezd a budai pasával, és végül ez okozta vesztét. A fejedelem 1633. április 4-én elfogatta, s hűtlenség és hatalmaskodás vádjával fő- és jószágvesztésre íteltette az országgyűléssel. Később életének megkegyelmezett, életfogytiglan Kővár várába záratta, ahol 1649. augusztus elsején hunyt el. Albis falu 1633 után is felesége birtoka marad. Házasságából egy leánya, Erzsébet-Krisztina – Perényi Gáborné – és egy fia, Miklós született.

Zólyomi (III.) Miklós 1635 körül született. Örökölte apja balsorsát. Barcsai Ákos fejedelem pártján állott. Kemény János elől 1661-ben Husztra menekült és ekkor Ali, török szerdár felajánlotta neki a fejedelemséget, de nem fogadta el. Mégis Apaffy idejében már 1662-ben azzal vádolták, hogy Kemény embere volt, valamint hogy a fejedelemségre tör. Apaffy elfogatta és Fogaras várába záratta, és birtokvesztésre íteltette. Nemsokára, 1664-ben kiszabadult és visszakövetelte birtokait. Mivel ezek a birtokok időközben idegen kezekbe kerültek, a Portára futott támogatásért. E tettéért még inkább „fejedelemség-hajhászással” gyanúsítják és 1670-ben fő- és jószágvesztésre ítélik. Nem is jött vissza többé, hanem idegen földön, Törökországban halt meg még ugyanabban az esztendőben, de lehet, hogy 1671-ben. Miklós halálával kihalt a Zólyomi család és a családi birtokok, köztük Albis az erdélyi fejedelem birtoka lesz.

1660-ban török kézre kerül Nagyvárad majd 1665-ben a törökök beveszik Székelyhidat is. A 17. században közel félszáz család pusztult ki a községben. A török uralom végén három család, a Bereczky, Hermany és Mészáros családok élték túl e vérviharos kort.

A török kiűzése után Albis, mint a szentjobbi uradalom része már a királyi fiskus birtokában van, más Bihar megyei helységekkel együtt. Lakosainak száma gyorsan növekszik, 1715-ben már 18 taksás szabados és 5 zsellér család, 1720-ban 15 jobbágycsalád él benne.

Egy Mária Terézia úrbéri rendelete alapján feltett kilenc kérdésre adott válaszból, 1770-ben, a következőket tudjuk meg:

„1. Nékünk urbáriumunk nincs, hanem emlékezünk arra, hogy ezelőtt mintegy tíz esztendővel a tekintetes nemes vármegye őfelsége parancsolatjából bizonyos urbáriumot currentáltatott, de minket a méltóságos uraság nem kívánt aszerint tractálni.

2. Nékünk az uraság szolgálatja iránt semmi contractusunk nincsen, nem is volt.

3. (...) minden egésztelkes gazda tartozzon 18 napot – a marhás ember marhával, a gyalogszeres pedig gyalogszerben – szolgálni. A hátralévő 34 napokat pedig a marhás ember – akinek 6 ökre van – tartozzon 2 Rft 30 krajcárral, a négyökrös 2 Rft 15 krajcárral, a kétökrös vagy két-három lovas 2 Rft-tal, a gyalogszeres ember pedig 1 Rft-tal és 42 krajcárral esztendőnként felváltani. Úgy hasonlóképpen a féltelkes gazda – a marhás ember marhával, a gyalogszeres gyalogszerben – 18 napot szolgáljon. Hanem a többi napi számok pénzbeli váltásában az a különbség volt, hogy az egésztelkes gazda 34 napot, a féltelkes gazda pedig csak annak felét – úgymint 17 napokat – a feljebb írt mód szerint váltson fel. A lakók pedig, akik más házában laknak, ha marhájok és semmi szántóföldjük vagy kaszálójuk nincsen, csak hat napot szolgáljanak. Ha pedig marhájok és kevés szántóföldje vagy kaszálója vagyon, a hat napi szolgálaton kívül 1 Rft-ot fizessen. Ha pedig valaki azon 18 napi gyalogszeri szolgálatot fel akarná váltani, az olyantén – akinek ezen felváltást az uraság különös tekintetből megengedné – fizessen esztendőnként azon 18 napi szolgálatért 3 Rft-ot és 24 krajcárt.

A szolgálaton kívül minden házhelyes gazda fizessen egy Rft taxát, és két csirkét esztendőként adjon.

4. Ami a szántóföldeinknek természetit illeti, azok mind jó, kövér földek, három fordulóban vagynak. A szántóföldeink tiszta és kétszeres búzát termők. Rozsot pedig nem szoktunk termesztetni.

Kaszálóink jóféle, s marhahízalásra alkalmas szénát teremnek. A gyakortai káros árvizektől mentesek szoktak lenni. Mintegy ötöd résziben a kaszálóinknak sarjút lehetne kaszálni, ha jó tilalmasban tartanának a kaszálók, de minthogy a legelőmezőnk nem bőv, azért a marháinknak kedvezvén, kaszálás után fel szoktuk szabadítani a kaszálóinkat.

Margitta és Székelyhid városa valami egy mérföldnyire lévén tőlünk, heti- és országos vásárookra leginkább oda alkalmas úton szoktunk járni, az holott akinek eladó jószága van, könnyebben eladhatja.

Teheneink, ökreink, holmi tinóbinó marháink, lovaink és sertéseink számára legelőmezőnkkel – ámbár nem igen bőv – csak beérjük, mivelhogy kaszálás után mindjárt fel szoktuk szabadítani a kaszálóinkat. Ami fű pedig a legelőmezőn terem, s a marhának hasznos.

Határunkon jó forrásvizek lévén, a marháink közel jó vizet ihatnak.

Erdeje az uraságnak határunkon lévén, abból megengedi az uraság tűzre való száraz fát magunk szükségére hordanunk. Sőt, akinek épületre való fára szüksége vagyon – ha instáljuk az uraságot –, azt is szokott adni. Ahhoz pedig – közel lévén a helységhez – alkalmas úton, könnyen juthatunk.

Határunkon hegyi szőleink vagynak.

Makkoltatásra a sertéseinknek – a határunkon levő uraság erdején – valamivel kevesebb bérért vagyon, hogy sem az idegeneknek.

Nagyobb részéből a szőleinknek, és mintegy harmad résziből a szántóföldeinknek – régi időktől óta – királyi dézsmát adni nem szoktunk.

Telkeinken némelyikünknek kevés gyümölcsöseink vagynak. Különös komlós kerteink nincsenek, hanem magunk szükségére való terem a határunkon. Némelyikünknek közülünk különös kerteiben is szoktak magok szükségére való káposztát és egyéb zöldséget termeszteni.

Somlyó mintegy öt mérföldnyire lévén tőlünk, azelőtt némelyek közülünk sőt onnan Debrecenbe szállítani szoktak, de már most nemigen szoktak odajárni.

Székelyhídi s más szomszéd határokon feles szőlőhegyek lévén, aki kapával élelmét keresi, ottan könnyen kaphat munkát.

Korcsomája helységünknek Szent Mihály naptól fogva Szent György napig vagyon.

Kenderáztatásra határunkon alkalmas vizünk vagyon.

Helységünkben az uraságnak szárazmalma vagyon, vizimalmokban pedig mintegy egy mérföldnyire szoktunk járni.

5. Nálunk aki egésztelkes gazdának tarttatik, vagyis akinek bővebbesken vagynak szántóföldjei, az olyannak 54–56 pozsonyi mérő alá való szántóföldje és mintegy négy emberkaszáló réteje vagyon. Sarjút pedig – amint feljebb mondánk – nem szoktunk kapálni, minthogy a legelőmezőnek szűkös volta miatt a réteket kaszálás után kénytelenítettünk szabadítani.

Itten a szántóföldek minden esztendőben újra szoktak osztatni. Ami pedig a szántóföldeinknek természetit illeti, azok mind igen egyenlő, jó termésű földek.

6. A szántást – s egyéb nehezebb teher alá való szekerezést – négy vonó marhán alól nem szoktuk tenni. Sőt, akinek hat ökre van, az olyan – mint hogy 4 nehezen bírja – hat ökörral szokott szántani.

7. A törvényes kilencedet – régi szokás szerint – mindenféle termésből, ami a telkünkön kívül terem, mint más szomszéd földesuraságok, természetben meg szokta venni a földesuraság. Úgy mint bort borul, búzát szalmájában

búzául, zabbul, alakorból, tengeriből, lencséből, borsóból, kenderből, káposztából, méhből, bárányból. A királyi dézsmát is – kivéven nagyobb részét a szőleinknek, és mintegy harmad részét a szántóföldeinknek, tengerit, kendert és káposztát –, a többiből meg szokták venni. Azokon kívül, amelyeket a harmadik punctumban előszámláltunk, egyéb ajándékokat vagy adományokat nem kíván tőlünk a földesuraság.

8. Pusztá hely helységünkben egy sincs.

9. **Mi mindnyájan szabadmenetelű emberek vagyunk.**

Albis, 1770. december 6.

Vallomástevők:	Kozma Mihály főbíró Bereczky János Gyarmati Mihály Nagy Péter
Összeíró biztosok:	Ladislau Buday Kontz Péter Bereczky András Nagy István Gál Mihály Emericus Lakatos”

Az 1774-es Urbárium a falut a székelyhídi uradalom részeként tartja nyilván és ekkor már 47 jobbágycsalád és 4 házzal bíró zsellércsalád lakik a faluban. 1828-ban 458 lakost jegyeztek fel. 1851-ben Fényes Elek statisztikája szerint Albis lakosainak a száma már 1280 lélek.

A törökök kiűzése után birtokosai: gróf Kerenhüller József, gróf Dietrichstein, gróf Zichy Ferenc és végül gróf Stubenberg, aki az uradalom maradványait 1944-ig birtokolta.

Albis 18–19. századi történelmének részletes leírása még várat magára. Még nem sikerült tisztázni az albisiak részvételét sem a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban (a szomszédos Ottományban állítólag volt a kurucok egyik érmelléki központja), sem az 1848–49-es szabadságharcban. Azt tudjuk, hogy a falu 1849-ben a következő adományokkal segítette a szabadságharcot: 25 ing, 18 lábravaló, 3 lepedő, 27 törölköző.

A kiegyezés után „boldog békeidők” következnek, itt is érezhető és látható volt a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés. Az 1900-as népszámlálás alkalmával Albison 1079 magyar ajkú, 13 román ajkú, 10 német

ajkú és 7 egyéb anyanyelvű lakost írtak össze, akikből 762 írástudó volt. Az 1910-es statisztika szerint a községnek – Véd és Fancsal nélkül 1088 lakosa volt.

Ezt a fejlődési folyamatot törte derékba az első világháború, melynek következményei nem kerültek el Albist sem. Jöttek a behívók. A kétségbeesés és a remény hónapjai és évei következtek. „Visszajövök, mire lehull az akácfa fehér fürtös virága...” – énekeltek a bevonuló apák és fiak, de a nótát közben így kellett folytatni: „Háromszor is lehullott már, ... mégsem jött meg a csatából”... Mélységes megdöbbenést és részvétet váltott ki a község lakosaiból Tóth Péter Sándor, a háború első albisi áldozatának halála, akit 1914. november 24-én temettek el az új temetőben. A halál tovább aratott és összesen 51 albisi lakos esett áldozatul a nagy világégésnek, akik jeltelen sírban nyugsznak Galícia, Olaszország és Oroszország földjében. Voltak szerencsésebbek is, akiknek sikerült hazatérniük, sőt hárman Kecskés Zsigmond, Szarvadi Sándor és Varga Sándor vitézségi érdemrendet is kaptak. Több mint húsz évet kellett várni arra, hogy a háború áldozatainak méltó emléket állíthassanak. Albis egyike azoknak a községeknek Bihar megyében, amelyek már 1943-ban emlékművet emeltek az áldozatok tiszteletére.

Trianon után a bekövetkező hatalomváltás az albisiakat is nagyon megrendítette. Az emberek nem akartak belenyugodni az új, a megváltoztathatatlan helyzetbe. Néhány család ekkor vándorolt ki Amerikába és soha nem tértek vissza, de egy ideig tartották a kapcsolatot a szülőfölddel. Az élet lassan-lassan mégis visszatért a normális kerékvágásba. A sok megszorító intézkedés ellenére az albisiak mindennapjai elviselhetőek voltak, mert az államhatalom helyi képviselői, néhány kivételtől eltekintve kellő jóindulattal viseltettek irántuk. A két világháború között itt is ismertté váltak a szociáldemokrácia eszméi, de hatásuk elenyésző volt a község lakóinak politikai életére.

Az 1929–33-as gazdasági válság megrendítette mind a nagyobb, mind a kisebb gazdákat. Olyan alacsonyra esett vissza a búza ára, hogy sokan nem tudták visszafizetni a termelésre felvett kölcsönöket, nem hogy gyarapodtak volna, hanem óriási veszteségeik lettek.

A második világháború előszelét az jelentette, hogy egyre több fiatalembert hívtak be katonai átképzésre (concentrare) és előkészítőre. A levontekorúaknak (premilitar) pedig, ha esett, ha fűjt, minden vasárnap reggel Margittán kellett jelentkezniük, ahol reggel 8-tól legalább déli 12-ig gyakor-

latoztak (culcați-drepti), hétköznapokon pedig kötelező módon mezőgazdasági munkákon kellett részt venniük. Ez elől sokan az életük kockázásával átszöktek Magyarországra.

Az 1940. augusztus 30-án bekövetkezett második bécsi döntés értelmében a község visszakerül az anyaországhoz. A magyar csapatok 1940. szeptember 6-án vonultak át Albison. Ünneplőbe öltözött az egész falu népe. A fogadtatásra a templom előtti téren egy díszkaput állítottak fel, lovas legények sorfalat álltak az albisi templomtól a boggyoszlói útig. Végül a délutáni órákban megérkeztek a faluba egy kerékpáros egység katonái, akiket sírás, örömjongás és virágosó fogadott. Ezután az utcán megterített asztalok mellett találkoztak a helybeliek a rég várt kedves vendégekkel. Estére járt az idő, amikor a vendégek virágtengerben úszva hagyták el a falut, a fiatalok az országútig kísérték el őket.

Következett a közigazgatás átszervezése szeptember végén. A magyar fennhatóság négy éve alatt jelentős előrelépés történt a gazdasági életben. Albison is megszervezték a gazdakört, amelyik hatékonyan segítette a gazdákat a termelő tevékenységben Napirenden volt a nemes fajták meghonosítása úgy a növény-, mint a szőlőtermesztésben. Saja Sándor lelkész és Szabó Kálmán bíró szorgalmazták az útépitést az akkori hatóságoknál. Ekkor kövezték le a Temető utcát és további utcák kikövezését is tervezték, de a bekövetkező történelmi események ezt már nem tették lehetővé. Újjászületett a szellemi-művelődési élet, sok fiatal falusi számára lehetővé vált, hogy beiratkozzék a polgári iskolába. A tehetséges, de szegény fiatalokat az akkori tanító ösztöndíjra ajánlotta és néhányan éltek is ezzel a lehetőséggel, s tovább tanultak. Az egyház felkarolta az állandó hangosfilm vetítések kérdését, erre már 1941-ben meg is kapta az engedélyt, de alkalmas terem hiányában a filmvetítéseket el kellett halasztani. Ekkor az Európában zajló háború érezhetővé vált a mindennapokban. Egyre szigorúbb lett a leventeoktatás, azzal a céllal, hogy a fiatalokat is felkészítsék a háborúra és a katonai szolgálatra. Ennek ellenére felépült az új parókia, felavatták az első világháborús hősi emlékművet és elkezdődött az új népház (kulturház) építése is.

Románia átállása igen nehéz helyzetet teremtett a mi falunkban is. Folyamatosan érkeztek a behívók, sőt dobolással is felszólították a tartalékosokat, hogy jelentkezzenek a kijelölt gyülekező helyeken. Ettől kezdve már a leventéket is mozgósították, és nyugatra irányították őket. Akik túléltek a harcokat, amerikai, francia vagy orosz fogságba estek. A nyugati fogságból a háború befejeztével rendkívül viszontagságos körülmények a foglyok többsége viszonylag rövid időn belül hazatért.

A front 1944. október közepén haladt el Albis mellett. A falu közvetlen közelében felállított német páncélos útegek lötték a Margitta–Székelyhíd közötti országúton előretörő szövetséges csapatokat, majd a bekerítés elkerülése érdekében Tasnád irányába vonultak vissza. A sebesült német katonákat az Újtanya felől szekerekkel hozták be a községbe, ahol mentőautókba rakták őket. Egy német sorkatonát viszont halálos lövés ért és őt bajtársai nagy sietve sátorlapba burkolva az Eperfasoron temették el. A következő évben, 1945-ben, a község előljárósága tisztességgel helyezte örök nyugalomra az albisi temetőben.

Az átvonuló orosz–román katonák mindent átkutattak, az ékszereket, órákat, ruhákat elvitték, az istállóból a lovakat elkötötték, a háziállatokat megölték és megették. Óriási félelem uralkodott el a falun. A fiatal lányok és asszonyok napokig a pincékben, padlásokon és egyéb helyeken kerestek menedéket. Néhány férfit megvertek, de szerencsére halálos áldozatokkal nem járt a „felszabadító hadsereg” átvonulása. A tényleges katonaság átvonulása után hetekig, hónapokig tartott a mindenféle elkőborolt katonák, martalócok garázdálkodása. Emiatt a mezőre sem mertek kimenni az emberek, annál is inkább, hogy a munkaképes férfiak nagy része még nem is jött haza a háborúból. Az esős időjárás is hátráltatta a mezei munkákat, emiatt decemberben is vetettek búzát és januárban is volt még szedetlen tengeri a határban. Mindenben nagy hiány volt, és az utazás nehézségei ellenére – gyakran a vonat tetején utazva – Debrecenbe, Nagyváradra vagy akár Budapestre mentek beszerezni a szükséges dolgokat.

Szinte minden családnak volt oka a szomorúságra és aggodalomra. Közben sokak halálhíre megérkezett a frontról. A hadifogságba elhurcoltakról semmi hírt nem kaptak a hozzátartozók. Volt olyan hadifogoly, hogy két évig nem adhatott életjelt magáról, ez nagyon megviselte a feleségeket és édesanyákat. A hadifogságból 1947-től kezdve folyamatosan érkeznek haza emberek, és 1948-ban hazaérkeznek az utolsó hadifoglyok is. Ekkorra lett végleges a háború szomorú statisztikája: a frontharcok és a szovjet fogolytáborok 21 emberáldozatot követeltek Albisről (nevük a templom belsejében levő emléktáblán lett megörökítve + Ștefanuț György). A háborúnak több civil áldozata is volt: 1944. október 21-én aknarobbanás áldozata lett Gődér Gyula és Martin Mihály, 1944. december 24-én egy gránátrobbanás következtében négy kisfiú veszítette életét, Borsi Dániel és Imre, Saja Imre-Csaba és Tóth Lajos.

1945-től az élet lassan kezdett visszatérni a rendes kerékvágásba. Március 6-án beiktatták Románia első demokratikus kormányát, amelyiknek

első fontos intézkedése a földreform volt. Ennek következtében felszámolták a grófi birtokot, a volt cselédeknek, földnélkülieknek osztottak egy-egy katasztrális hold szántóföldet, valamint a hadiözvegyek és a volt grófi cselédek számára házhelyet is mértek. A következő évben zajlottak a parlamenti választások és az albisiak Margittára mentek szavazni. Annak ellenére, hogy a kommunista párt tagjai egyre erősebb propagandát fejtettek ki, nem sok követőre találtak a faluban. Ennek köszönhető többek között a kollektív gazdaság késői megalakulása, az aránylag enyhe osztályharc 1949-ig. Ettől kedve a kommunista hatalom képviselői nem válogatnak a módszerekben és eszközökben, hogyan nyomorítsák meg a tehetősebb gazdákat, és térdre kényszerítsék őket. Megkezdődik a kuláklisztázás, és ennek következtében egyre lehetetlenebbé vált a listára felkerült családok élete. Néhány embert – öt családfőt – börtönbe is zártak, mert pár kéve búzát a tiltás ellenére hazavittek a mezőről, hogy otthon elcsepeljék.

A község sorsa végül akkor pecsételődött meg, amikor a szomszédos Bogyoszlóban 1949. augusztus 11-én megalakult az ország második kollektív gazdasága Herbák János néven. Az avató ünnepségen részt vett Vasile Luca, a Román Munkáspárt KB tagja is. Ezután egyre nagyobb lendülettel folyik a közös gazdálkodás előnyeiről szóló agitáció, ennek ellenére Albison bizalmatlanok voltak ezzel szemben, ugyanis a volt hadifoglyok tapasztalatai nem igazolták az elmondottakat. Minden ellenállás ellenére 1951. november 15-én itt is megalakult a Petőfi Sándor kollektív gazdaság 52 családdal. Főleg a kevés földdel rendelkező szegény parasztok léptek be és csak kevés középparaszt. A kollektíva földjét a falu legjobban termő határ részén alakították ki, az elvett földek helyett a kívül maradtoknak a gyengén termő parcellákat jelölték ki. A kollektíva központját a Tökés család telkén alakították ki, akik az üldöztetések miatt kénytelenek voltak elhagyni lakóhelyüket.

Az albisiak megfélemlítése céljából született egy koncepció per. 1952-ben néhány fiatalember mulatozás közben eldalolt néhány magyar nótát a szőlőhegyen. Ebből feljelentés alapján pert indítottak, a résztvevőket kilenc hónapi börtönre ítélték, és mint rabok dolgoztak a vajdahunyadi kohók építésénél. A védelemre felkért ügyvéd már nem vállalta a fellebbezési tárgyalást, mondván, hogy a kiszabott büntetést így is, úgy is le kell tölteni. A nagygazdák fiai a tényleges katonai szolgálatukat csak mint munkaszolgálatosok tölthették le, mert fegyverhasználatra megbízhatatlanoknak tartották őket.

A következő években megalakul egy mezőgazdasági társulás, melyet a kívül maradt gazdák hoztak létre, majd 1961 decemberében megvalósult a

teljes kollektivizálás (két család kivételével). A gazdákat az önálló gazdálkodás feladására kényszerítették, a mezőgazdasági eszközök nagy részét, az igavonó állatokat és egyéb ingóságokat be kellett vinniük a közösségbe, és ez nagyon fájdalmasan érintette őket. Az első években a kollektíva elég jó eredményeket ért el, az albisiak bizonyították szorgalmukat, hozzáértésüket, lelkiismeretes és törekvő vezetőket választottak és felkészült szakemberek irányították a gazdaságot. 1962-ben a bogyozlói és albisi kollektív gazdaságokat egyesítették Haladás (Progresul) néven. A kollektív gazdaság, későbbben téesz, nagy beruházásokba kezdett, amelyekre nagy összegű kölcsönöket vett fel. A kölcsönök törlesztése egyre nagyobb terhet rótt a gazdaságra. Az is nagy gondot okozott, hogy a téesznek nem volt saját gépparkja és az elvégzett gépi munkálatokért sokat kellett fizetni. A 80-as évek végére teljesen bebizonyosodik a „szocialista mezőgazdaság” megvalósíthatatlansága.

A kollektíva megalakulásától felbomlásáig elnöki tisztséget töltöttek be: A. Bakó József, F. Nagy Lajos, Somlyai Lajos, majd az egyesített kollektívák Albisről választott elnökei: Gáspár Dániel és Tompa Lajos, s végül a különválás után Szabó László.

Mezőgazdasági és állattenyésztő mérnökök, akik több-kevesebb ideig dolgoztak a téeszben vagy a farmokon: Nagy Károly, Hajdú Antal, Vasile Cristian Ghidici, Istvándi Gábor, Oláh Sándor, Balla Domokos voltak. Állatorvosok: Cornea Gheorghe, Cornea Dorina, Cojocaru Liviu, Cojocaru Klára, Vékony Mihály és Molnár Zoltán voltak.

Az 1989. decemberi fordulat után a két téesz különvált, egy évig külön gazdálkodtak majd az 1991/18. számú törvény alapján felszámolták önmagukat. A gazdaság még meglévő vagyonát szétosztották a tagok között, vagy árverezés útján értékesítették. A megmaradt ingó és ingatlan vagyontárgyak a polgármesteri hivatal kezelésébe kerültek át.

A jelenkor egyik kiemelkedő eseménye falunk életének a már hagyományossá vált Falunap megrendezése. Az első falunapot 2001. március 18-án rendeztük meg, a másodikat 2002. augusztus 25-én, a harmadikat pedig 2003. október 26-án tartottuk. A falunap programja alkalmat kínál ünnepi megemlékezésekre, kulturális és sportrendezvényekre, szakmai- és baráti beszélgetésekre, találkozókra. A helybeli fiatalok műsora mellett a margittai RMDSZ kultúrcsoportja mindhárom alkalommal eleget tett meghívásunknak és megtisztelte ünnepünket, mindig alkalomhoz illő hangulatos műsorral örvendeztette meg a közönséget. Az utolsó falunap fő támogatója Oláh Sándor nagyvállalkozó volt.

Újdonságként szerepelt a rendezvénysorozatban a nagyszerű tűzijáték, melynek költségeit a polgármesteri hivatal és Oláh Sándor biztosították. A rendezvények további támogatói voltak az Érbogyoszlói Polgármesteri Hivatal, a református egyház, ifj. Páll Sándor, Nagy Gábor, Szabó Béla, valamint Kovács József (Érbogyoszlóból), Bordás Mónika és Boska György (Margittáról).

Berezki József

Erdélyi János

Katonák az első világháborúból

**Berezki Gyula honvéd,
a második világháborúból**

EGYHÁZI ÉLET

Az albisi műemlék templom létezése azt bizonyítja, hogy már a 13. században katolikus keresztény egyházi élet létezett ezen a vidéken is. Borovszky Samu szerint Albis már a 1333-ban szerepel a pápai tizedlajstromban, viszont Bunyitay Vince szerint az 1333–1336 között említett Alba helység a bihari esperesség területén volt, amelynek papjai, Márton, illetve Miklós 5–5 garast fizettek, nehezen azonosítható a később felbukkanó Albissal. Akárhogy is volt, több kutató szerint a templom a 13. század végén már állt, erős tornya hajdan örtoronyként szolgált.

A reformáció nem sokkal 1517 után ezen a vidéken is gyorsan elterjedt. Az Érmellék igen hamar, 1530–1550 között reformálódott, mert a vidék birtokosai, a Zólyomiak elsőként vették át az új vallást. Így az albisi templomot is református templommá alakították.

Az albisi templom műemlék jellegét az építés technikájának és stílusának a ritkasága adja. A templom és torony teljesen téglából épült román stílusban és megközelítőleg kelet-nyugat tájolású. Ritka építészeti megoldásként a torony a szentély fölött emelkedik a keleti oldalon. A hajó és a szentély enyhén megtört boltívű, diadalívszerű átjáróval kapcsolódik egymáshoz. A boltív felett a következő felírás található 1989 óta: „URAM SZERETEM A TE HÁZADBAN VALÓ LAKOZÁST.” Zsolt. XXVI, 8. Ezt megelőzően a XC. Zsoltár kezdősora volt olvasható: „Tebenned bízunk eleitől fogva”.

Eredetileg a torony kétszintes volt. A szentély és a torony mindkét emelete négyzetes alaprajzú. A szentély feletti, valamint az első emelet feletti keresztboltozatot durván faragott kőgerincek tartják.

Az első emeleten oldalanként 2–2 keskeny, lőrésszerű, félköríves záródású ablak található. Kávájuk mély és rézsűs. A második emeleten levő nyílások viszont egyenes lezáródásúak. Ebből arra lehet következtetni, hogy a torony építésekor még nem ismerték a tűzfegyvereket, csak a nyílvesző kiröpítésére való íjat.

A torony másik érdekessége, hogy a toronyba csak kívülről lehet feljutni egy, a vastag falba épített lépcsőn, az ún. „gyilokjárón”, vagy ahogy az albisiak emlegetik, a „gyilkos folyosón” keresztül. Ez a folyosó „oly szűk, hogy két szembejövő semmi szín alatt sem térhetne ki egymásnak” (Bunyitay).

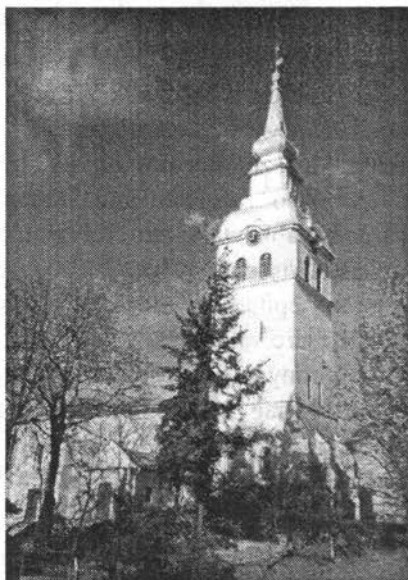
A tornyot eredetileg árkádos fa-toronyisak fedte, amelyet 1766-ban lebontottak és átépítették a jelenlegi alakjára, azaz megemelték egy emelettel, ahova elhelyezték a harangokat. Ezen az emeleten minden oldalon két-

két ablakot építettek. Nincs rá adatunk, de a visszaemlékezések alapján még 1885-ben is végeztek javításokat. Majd 1935-ben az egyház 6000 lejt fordított a torony javítására.

Az ötvenes évek elején már nagyon időszerű lett volna a torony javítása, de a nehéz gazdasági helyzet és a különböző természeti csapások miatt a javítás elmaradt. Végül az egyház presbitériumának és a templomépítő bizottságnak 1957. március 10-én tartott együttes gyűlésén elhatározzák a torony sisakjának és a templom külsejének és részben belsejének javítását. A munkát Albert Kálmán margittai ács és kőműves, valamint Jobbágy Dezső szintén margittai bádogosmester vállalták.

Az 1957. május 30-i jegyzőkönyv szerint nagy és felemelő ünnepség keretei között zajlott a toronytető felújítása, a gömb és csillag felhúzása. Magyar ruhába öltözött nyolc fiú és nyolc leány hozta ki a gömböt és a csillagot, miközben a gyülekezet a XC. zsoltárt énekelte. Az ünnepi istentiszteleten Szablyár Kornél esperes, Vas Zoltán apátkeresztúri, Bartha Kálmán csokalyi és Mihályi Zoltán szalacsi lelkészek szolgáltak. Az ünnepségen az albisi vegyes kar és a bogyoszlói dalkar énekelt. Székely Béláné, az asszonyvásári lelkész hitvese szavalt, ugyanekkor Várady József albisi lelkész elszavaltá erre az alkalomra írt elbeszélő költeményét, melynek címe: Az albisi őrtorony.

A később esedékes javítási munkálatokhoz szükséges pénzalap előteremtése érdekében kezdeményezték, hogy a legnagyobb összeget felajánló személy, illetve család legyen a gömb keresztapja. A versengés eredményeként összegyűlt 1803 lejt, melyből a legtöbbet – 1000 lejt – Páll Dániel és neje, Lukács Margit ajánlottak, így ők lettek a gömb keresztapjai. Társkeresztapok T. Nagy József és neje, Kovács Mária lettek. Az ünnepségen jelen volt Varga Eszter szalacsi lakos, egykori albisi leány, aki 72 évvel azelőtt, mint koszorús lány vett részt az akkori gömbhúzáson. Sokan pénzbeli ajánlatot tettek, hogy részt vehessenek a gömb felhúzásában.

A református templom

Szinte minden család azzal is hozzájárult a templom felújításához, hogy sorban látták el az itt dolgozó mestereket. A felújítási munkálatok után a templom felszentelésére 1957. szeptember 1-jén került sor. Az ünnepségen részt vett Arday Aladár püspök is, aki meghatódott az albisi gyülekezet iránta tanúsított ragaszkodásától. Ez alkalomból Szabó Kálmán 8000 lejt adományozott az egyháznak a további építkezésekre. 1965-ben villamosították a templomot. Javításokat még 1966-ban, majd 1975-ben és 1989-ben végeztek, legutoljára pedig 2003 nyarán festették le a torony és templom bádogtetejét.

A templombelső leírása

A templom bútorzatából említést érdemelnek a következők:

A főbejárattal átellenben található a szószék a koronával és a beépített papi székkal.

A koronán négy mezőben a következő felirat található:

Készítette S. Nagy András özvegye Nagy Erzsébet
és N. Sándor 1861. június 15-én.

„E hely nem egyéb, hanem Istennek háza és a mennyeknek kapuja”
„Istennek beszéde élő és ható és élesebb
minden kétélű fegyvernél és ...“

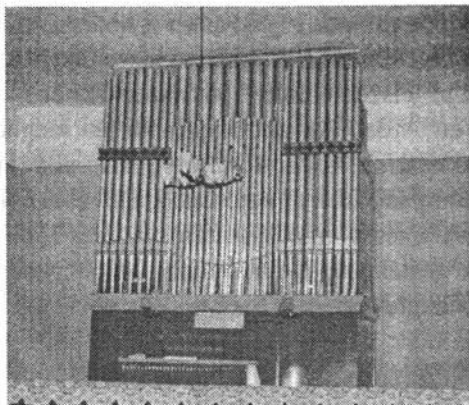
(Zsidók 4,12)

A szószék a templomhajó közepén az északi falra épült, előtte található az úrasztala. Faragott barna fenyőfából készült, az elülső oldalán a következő felirással: Készíttette MÉSZÁROS FERENCZ és neje SOMLYAI JULIÁNNA 1901

A templomhajó nyugati végén levő nagy karzaton található a templom egyik büszkesége a pneumatikus rendszerű, 11 váltós Wegenstein orgona. Erre az orgonára a gyülekezet már 1896-tól kezdett adakozni, ekkor Kalas István lelkész idején orgonaalapot hoztak létre. Az orgonaalapot sokan és sokféleképpen gyarapították, például: Kemecei György és neje 1000 lejt adományozott 1927-ben, az albisi dalkör 450 lejt 1930-ban, az albisi ifjak 500 lejt, Saja Sándor lelkész 1936-ban Gyöngyvirág című zenés darabjának teljes bevételét, 2123 lejt adományozott erre az alapra. Ugyanebben az időben létezett egy harangalap is és az Amerikába kivándorolt albisiak erre az alapra gyűjtöttek és küldtek haza pénzt, de mire a pénzt meghozták 1925-ben, elkészült az új harang és a gyűjtött 42 dollárt és 70 centet, azaz 8350 lejt az orgonaalapba tették.

Az orgonát végül 1938-ban tudta megépíttetni az egyház. Az oldalán márványtábla hirdeti, hogy: „Ez orgonát a magyar kálvinizmus sorspróbás, nehéz idején Isten dicsőségére, törhetetlen hitünk bizonyosságára áldozatos közadakozásból állították az ALBISI református hívek az 1938. évben.”

Az orgona felavatásakor a keresztapa és keresztanya címek elnyeréséért Szabó Márton 2000

Az orgona

lejt, Bakó Zsigmondné, Szabó Zsuzsanna 1000 lejt adományoztak. 1978-ban az orgonát megjavította, újrhangolta és elektromos fűjtatására szerelte át Kauffman Mihály temesvári orgonaépítő mester.

A templomi padok mérete nem egységes, alkalmazkodik a templomhajó belső kiképzéséhez. A főbejáratnál jobbra ülnek a férfiak, baloldalt pedig a nők. A presbiterek a papi székkal szembeni padokban ülnek. Itt az első padban ült régebben a falu elöljárósága, a bíró, jegyző, tanítók stb. A férfiak első padjában, a papi szék mellett foglalnak helyet a gondnok és az egyháziak. Velük szemben az első padban a nők oldalán ültek a lelkész hitvese és a tanítónők. A nagy karzaton volt az iskolás gyerekek helye, a kis karzaton pedig a fiatal legények ültek. Hagyományosan a templomi székeket megváltották a vagyoni helyzetük függvényében. Sokan még ma is őrzik ezt a hagyományt. Az új asszonyt a férj női családtagjai vezették be a templomba és ettől kezdve a férj családi padjában ült.

A két kijáratnál a perselyes adakozás céljára egy-egy bronzpersely található, melyeknek felírása a következő: Gáll János és neje Hajdú Zsuzsanna 1898-ban.

A gondnok padjához rögzítették az énekszám-táblát, melyet özv. S. Páll Lajosné adományozott 1978-ban. Ezt Györkei J. István faszobrász készítette és a következő idézetet véste az elülső lapjára: „ISTEN ÚJ ÉNEKET ÉNEKLEK NEKED! TÍZ HÚRÚ HÁRFÁVAL ZENGEDEZLEK TÉGED.”

A papi szék fölött található a reformáció faragott címere, amelyet ugyancsak Györkei István készített megrendelésre 1996-ban, a Millecentenárium alkalmából. Ugyanebből az alkalomból az egyháznak ajándékba faragott egy domborművet, amelyik az albisi templomot és tornyot ábrázolja.

A papi szék mellett található beépítve két márványtábla. Az egyik táblára, melynek méretei 100 cm x 40 cm a második világháború 20 áldozatának nevét vésték rá:

1940 –1944
A II-DIK VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT
HÍVEINK EMLÉKLÉRE
BAKÓ LAJOS
A. BAKÓ SÁNDOR
CS. BAKÓ SÁNDOR
CS. BEREZKI LAJOS
DÁSZKÁL GYÖRGY
HERMÁN IMRE
G. HERMÁN JÓZSEF
SZ. HERMÁN SÁNDOR
GYENGE IMRE
S. MÓRICZ JÓZSEF
OLÁH SÁNDOR
OSVÁTH JÁNOS
KISS LAJOS
K. PÁLL SÁNDOR
SZABÓ GÉZA
SZABÓ JÓZSEF
SZÁNTÓ SÁNDOR
SZODORAI SÁNDOR
H. TÓTH JÓZSEF
UJLAKI SÁNDOR

A másik, 40 cm x 40 cm-es kisebb táblán a következő felírás olvasható:

AZ ALBISI REFORMÁTUS
GYŰLEKEZET TEMPLOMÁT
TORNYÁT MEGÚJÍTTATTA ÉS
A LÉPCSŐKET KÉSZÍTTETTE
1957-ben
VÁRADY JÓZSEF
LELKIPÁSZTOR ÉS MÁTÉ LAJOS
GONDNOK IDEJÉBEN
ZSOL. 84:5

A templom tornyában két harang lakik egy kisebb és egy nagyobb. A kisharang 250 kg súlyú, készült 1766-ban rajta a következő felírás van: „*Az Albisi Sz. Eccl. a maga költségén*”. A másik nagyobb harang 300 kg súlyú, 1924-ben készült, közadakozásból. Erre a célra már 1897-ben alapot hoztak létre és a hívek kisebb-nagyobb összegeket fizettek be 1924-ig, amikor elkészült a harang.

Az egyház tulajdonában több értékes kegytárgy található:

– ezüst keresztelőkancsó és tál 1898-ból, közadakozásból

– rézkanna: *Koncz András és neje Mészáros Zsuzsanna készítette az albisi egyház részére. 1862.*

– ónkanna a következő felírással: *Az albisi szent ecclesiáé mely vétet-tetett a pubbl. pénzből márc. 14. 1704.*

– ónkanna melynek felírása: *Az Albisi Sz. Ecclesiáé, Anno 1744.*

– óntányér melynek felírása: *Az Albisi Sz. Ecclesiáé, Anno 1744.*

– ónkanna melynek felírása: *Az albisi szent eklésia sz. edénye 1758.*

– óntányér felírás nélkül

– ezüst-rézkehely felirata a következő: *Az albisi reform. egyház számára készítette Hermán Sándor és neje Pál Ágnes az 1897 évben.*

– ezüsttányér (ma is használatos) felírása: *Az Albisi reform. egyház részére készítette Koncz József és neje az 1898-ik év március havában.*

– ezüst-rézkehely a következő felírással: *Az albisi reform. egyház számára készítette B. Pál József és neje Székely Zsófia az 1897 évben*

– Krómozott rézkehely a következő felírással: **ISTEN DICSŐSÉGÉRE
ADOMÁNYOZTA AZ ALBISI REF. EGYHÁZNAK ÖZV. BORBÉLY
KÁLMÁNNÉ 1979.**

Az egyház birtokában 15 úrasztali terítő van, melyek közül legértéke-
sebbek:

– Hímzett fehér tüll, sarkában fehér hímzéssel: *Bornis Anna 1838.*

– Asztalközépre való fehér gyolcsterítő szélén kézi horgolással, benne felírás: *Víg Janka 1851.*

– Van még nyolc damasztterítő szélén rojttal, ezekből egy 1892-ből való.

– Öt hímzett gyolcsterítő különböző idézetekkel.

A konfirmándusok 2003-ban új kézi hímzésű kalotaszegi vagdalásos fehér terítőt adományoztak.

Az első padokra 1957-ben piros posztóból készült hímzett terítőket tettek melyeket később, 1992 után új piros bársony hímzett terítőkkal cseréltek le, melyekre a konfirmándusok fehér csipkét vásároltak.

Nagypénteken és ősztendő napján az úrasztalát és a szószéket fekete

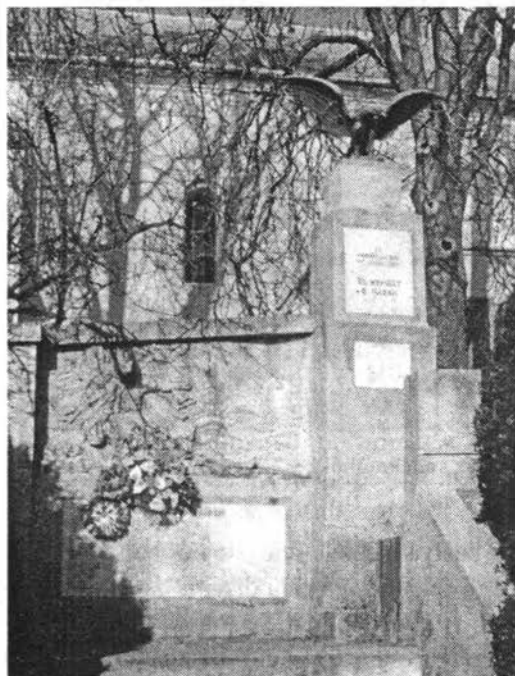

terítővel takarják le. A fekete szőszék-takarót U J-né (Ujlaki Józsefné) adományozta, az úrasztali fekete terítőt pedig V J-né (Várady Józsefné?) adományozta.

Az albisi református egyházban szolgáló lelkészek:

Kozaperek György (1569. október 10.), Parlagi Péter (1633), Micskei István, Várkonyi Sámuel (1686), Tóthfalusi József (... -1738), Léczfalvi József (...-1740), majd Győri József, Szentjóni János, Bodoky János felváltva 1740 és 1776 között, Marosi József (1777-1782), Deési István (1783-1800), Szélessy Gábor (1801-1813), Domokos József (1814-1824), Fazekas István a szabadságharc idején, Sass Károly (1854-1895), Kalas István (1895-1931) Barcsa Sándor (1931-1932), Saja Sándor (1932-1955), Várady József (1956-1978) Koszta Endre (1978-1991), Bereczki András (1991-1992-ben érbogyoszlói beszolgáló lelkész), Dénes Béla 1992-től.

Az utódok kegyeletes megemlékezéseként a templomkert déli oldalára állították fel az első világháború hősi halottainak emlékművét.

Az emlékműhöz lépcsők vezetnek fel, két oldalt betonkerítéssel. Jobb oldalt egy három méter magas három tömbből álló oszlop, tetején bronzból öntött, kiterjesztett szárnyú turulmadár, fejét oldalra fordítja. Alatta, a második tömbön, egy 50x60 cm-es márványtablán a következő felirat olvasható:

ÉS
MEGFOGYVA BÁR,
DE TÖRVE NEM
ÉL NEMZET
E HAZÁN

Az alatta levő, mintegy két méter magas tömbön, egy 40x30 cm-es márványtablán olvasható:

**Első és második világháborús,
turulmadaras emlékmű**

1914 – 1918

VILÁGHÁBORÚBAN A HAZA OLTÁRÁN
ÉLETÜKET ÁLDOZOTT ALBISI HŐSI HALOTTAK
EMLÉKÉRE EMELTETTE
SZABÓ KÁLMÁN
KÖZSÉGI BIRÓ 1943-BAN
A FELIRATOS MÁRVÁNYLAPOK ÉS A TURUL
ALBIS KÖZSÉG LAKOSAINAK ADOMÁNYA
TERVEZTE ÉS A DOMBORMŰVET
ADOMÁNYOZTA
SAJA SÁNDOR
református lelkész

Részlet az emlékműből

Az oszlop jobb oldalát egy kis bástya díszíti. Az oszloptól balra egy 3x2 méteres fal található, melynek felső felét dombormű díszíti: harcteret ábrázol, ahol az elesett katona felett angyal őrökdi. Tőle jobbra a teret hegyormok zárják le a felkelő nappal, melyben a magyar címer látható. A fal alsó felén 150x60 cm-es márványtábla áll, négy darabból. Ezekre vésték a hősök neveit.

ELHULLTANAK LEGJOBBJAINK A HOSSZÚ HARC ALATT

1914–1918

BAKÓ SÁNDOR
BALOGH ELEK
BÁNYA DÁNIEL
BÁNYA SÁNDOR
BERECZKI DÁNIEL
BERECZKI JÓZSEF
BERECZKI SÁNDOR
BIRTÓK LAJOS

BORSI GYULA
BORSI SÁNDOR
BORSI ZSIGMOND
CSÓRJÁN SÁNDOR
DOMBI KÁROLY
FODOR SÁNDOR
GÁBOR JÓZSEF
GÁL JÁNOS
GÁL PÉTER
GONDA LAJOS

GYENGE IMRE
HERMÁN LAJOS
KANALAS ISTVÁN
KATZ LAJOS
KECSKÉS SÁNDOR
LÉCZ ISTVÁN
LIPPAI FERENCZ
LUKÁCS SÁNDOR

MAJOR JÁNOS
MÁTÉ JÁNOS
NAGY DÁNIEL
NÉMETHI KÁLMÁN
OZSVÁTH JÁNOS
OZSVÁTH SÁNDOR
PÁLL JÁNOS
PÁLL JÓZSEF
PÁLL LAJOS

PETE LAJOS
PUSKÁS LAJOS
SPATÁR ANDRÁS
SZABÓ ALBERT
SZABÓ DÁNIEL
SZABÓ SÁNDOR
SZÁNTÓ IMRE
SZENTMIKLÓSI
SÁNDOR

SZILÁGYI BÁLINT
SZILÁGYI DÁNIEL
SZILÁGYI FERENCZ
SZILÁGYI GÁBOR
SZILÁGYI JÓZSEF
SZILÁGYI SÁNDOR
TÓTH PÉTER
ÚJLAKI DÁNIEL
VADAS ANDRÁS
VARGA PÉTER

1940–1944

BAKÓ LAJOS
A. BAKÓ SÁNDOR
CS. BAKÓ SÁNDOR
CS. BERECZKI LAJOS
DÁSZKÁL GYÖRGY
HERMÁN IMRE
G. HERMÁN JÓZSEF
SZ. HERMÁN SÁNDOR

GYENGE IMRE
S. MÓRICZ JÓZSEF
OLÁH SÁNDOR
OZSVÁTH JÁNOS
KISS LAJOS
K. PÁLL SÁNDOR
SZABÓ GÉZA
SZABÓ JÓZSEF
SZÁNTÓ SÁNDOR
SODORAI SÁNDOR
H. TÓTH JÓZSEF
ÚJLAKI SÁNDOR

2001

1943 nyarán állították az emlékművet az első világháború hősi halottainak. Az egyházközség a kőműves munkákat két apátkeresztúri mesterre bízta, Haraszt Elekre és Haraszt Vincére. A domborművet Szabó Piroska öntötte gipszből.

Az avatás nagy és felemelő ünnep volt a község életében. Más községekből is sokan eljöttek együtt emlékezni, kegyeletüket leróni. A lépcsőfok két oldalán díszőrséget állt apa és fia: id. Cs. Bakó Sándor és ifj. Cs. Bakó Sándor, valamint id. Tóth Dániel és ifj. Tóth Dániel. A leventék tisztelegve vonultak el az emlékmű előtt. Beszédet mondott Saja Sándor református lelkész, Szabó Kálmán bíró, Móricz József.

1944 októberében a turulmadarat letörték. Gondos emberek a templomba a nagykarzat alatti padok alá rejtették, ahol átvészelte a szocializmus éveit. 1990-ben visszahelyezték a helyére. 2001. október 28-án egyházi ünnepség keretében felavatták és megszentelték az eddig üresen maradt márványablát, melyre rávésték a második világháborúban elesett hősök nevét.

Ünnepélyes alkalom volt a Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozója, amikor a hősi halottak emlékműve mellett felállították és megszentelték a millicentenáriumi kopjafát (ugyancsak Györkei István faragása), melynek talapatát Borbély Dezső kőművesmester készítette.

A parókia leírása: A régi parókia egy hosszan elnyúló épület volt az udvar mélyén. Az új parókiát 1943-ban az utcafrontra építették Saja Sándor tervei alapján. Alapja terméskő, fala téglá. Beosztása: két szoba ablaka délre, az utcára, egynek az ablaka pedig nyugatra néz. Az utcai szobákat üvegfal választja el, a konyha egykor a szabad tornácra nyílt, fürdőszoba, kis kamra, tornác. Az utcai bejáraton át egy előszobán át a lelkeszi hivatalba jutunk. A tornácot később beüvegezték és egyéb kisebb átalakításokat is végeztek. Az épület alatt pince van.

Egyházi és közösségi élet

Az egyház Aranykönyvéből és a presbiteri gyűlések jegyzőkönyveiből tudjuk, hogy az albisi református hívek mindig szívükön viselték az anyaszentegyház sorsát. Egy 1922-es jelentésből kitűnik, hogy már az 1800-as évek végétől számos alapítvány tétetett, mint: orgonaalap 1896-ban, harangalap 1897-ben, Sass Károly alapítvány 1908-ban, Ozsváth Lajos alap 1905-ben, az albisi fogyasztási szövetkezet alap 1917-ben. A különböző alapokra és alapítványokra befizetett összegeket felhasználásukig takarékpénztárban kamatoztatták. A kegytárgyak egy részét is ebben az időben adományozták az egyháznak.

A régi parókia – 1940

Egy 1933-ban kelt belmissziói jelentés a vasárnapi iskoláról megállapítja, hogy a gyermekek részéről „szorgalmas buzgóság tapasztalható” és a „szülők is helyeslést és érdeklődést mutatnak”.

Ugyanez a jelentés szerint az IKE 1932. október 31-től működik 27 rendes taggal. Az egyesületet a lelkész vezeti, hetente három alkalommal találkoznak, amikor kultúra-, ismeretterjesztő- és önképző jellegű órákat tartanak. Az IKE bevételeit könyvek vásárlására és jótékonyásra fordítják. A kör hozzájárul életfelfogásuk, keresztyén jellemük elmélyüléséhez. Az IKE működésének akadályai között a lelkész említi az őt illető politikai jellegű vádakat, melyeknek tisztázódásáig a gyülekezést nem engedélyezik. E jelentésben szó esik a Leányszövetségről is, melynek ekkor 14 tagja volt. Mind az IKE, mind a Leányszövetség október 31-től húsvévig tevékenykedett.

1990 után Albison is újralakult az IKE. Az IKE-tagok színvonalas műsorokkal szerepeltek az imahetek alkalmával néhány környező gyülekezetben is. Utánpótlás hiányában az egyesület néhány év után felbomlott. Érdekességként említhetjük meg, hogy a Nőszövetség sem a múltban, sem napjainkban nem alakult meg Albison.

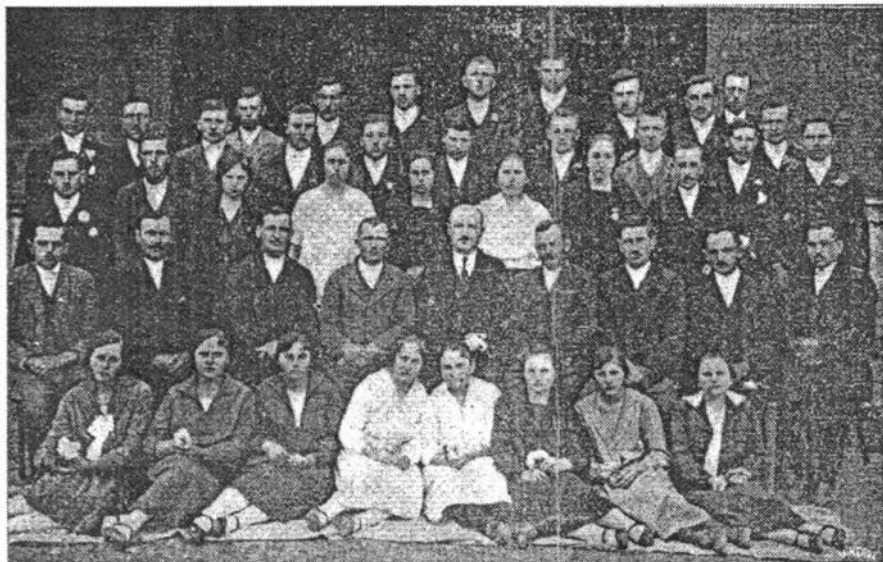
Már 1922-ben megalakult az egyházi vegyes kar (dalárda), Kemecsei György kántortanító vezetésével. Ennek a vegyes karnak az 1940-es évek elején több mint 30 tagja volt. A közös éneklés hagyománya tovább élt, mert 1957-ben Várady József lelkész és felesége vezetésével újralakult a dalárda, négyszólamú vegyes kórusként és négyszólamú férfikórusként is énekelhetett. Az énekkar vendégszerepelt és szolgált a környező gyülekezetekben is. Az akkori körülmények miatt a dalárda tevékenysége a 60-as évektől megszűnt. A 1990-es évek elején történtek próbálkozások az énekkar újralakulása érdekében, több-kevesebb sikerrel működött is 1997-ig.

A fentiekből kiderült, hogy Albison élénk művelődési élet folyt, de komoly nehézséget okozott egy megfelelő helyiség hiánya. Ezért határozott a falu közössége, hogy önerőből építsenek egy kultúrotthont. A leendő népház (kultúrházat) a református egyház telkére kívánták építeni, ezért 1943. június 23-án az albisi Gazdakör és az albisi Református Egyház kéri a Magyar Királyi Járásbíróságot, mint telekkönyvi hatóságot Margittán, hogy a Gazdasági Népház az Albisi Ref. Egyház örök birtokában levő 124. I. telekkönyvi betétben a 298/1, 298/2, 299 helyrajzi számok alatt telekkönyveztessek. Hozzá is kezdtek 1943-ban, Saja Sándor lelkész tervei alapján az építkezéshez, melyet a falu apraja-nagyja teljes mértékben támogatott. Kiemelkedett a fiatalság hozzáállása, ugyanis nappal dolgoztak, este későig szindarabokat próbáltak, ünnep- és vasárnapokon mindig teltházas előadá-

sokat tartottak, amelyeknek bevételét az épülő kultúrotthonra költötték. A nagy szorgalom, kitartás és akarat ellenére az építkezés csak 1945-ben fejeződött be, annak ellenére, hogy kisebb államsegélyt is kaptak az építkezéshez, sőt, a község előljárósága vállalta, hogy minden évben erejéhez mérten a községi költségvetésből is bizonyos összeggel hozzájárul. Miután befejeződött a kultúrház építése, igazi gazdag korszak kezdődött Albis művelődési életében. A Román Sándor és felesége, valamint a lelkész vezetésével egymás után tanulták be a helyi amatőr színjátszók a népszínműveket, mint a Bubus, A juhászlegény, Az obsitos, valamint operetteket, mint János vitéz, Mágnás Miska, A csókos asszony és másokat. A dalbetéteket a lelkész kísérte zongorán, amelyet időközben az ifjúságnak vásároltak. Ezeknek az előadásoknak az egész környéken híre ment, sok idegen is eljött a bemutatókra. Nem egyszer a hazai közönség átadta a helyét az idegen vendégeknek. Volt úgy is, hogy a hazai nézők kiszorultak az utcára és székeken, lócákon állva az ablakokon keresztül figyelték az előadást. A színjátszó csoport sok meghívást kapott a szomszédos nagyközségekbe is, ahol mindig nagy sikert arattak. A kultúrotthont 1949 januárjában a községi előljáróság minden előzetes bejelentés és magyarázat nélkül jogtalanul állami tulajdonba vette. Ezután a kulturális élet színvonala visszaesett.

A parókia napjainkban

Az albisi dalkör 1930-ban

A református egyházközség presbitériuma 1937-ben

Felső sor: Kiss József, Bakó József, Szabó Kálmán, Hérmán Imre, Szodoray Sándor, Szodoray Péter,
Nagy József

Alsó sor: Mészáros Lajos, Páll József, Nagy Lajos gondnok, Saja Sándor lelkész, Kemeccsi György
kántortanító, Szabó Lajos, Páll Sándor,
Bartha Gyula

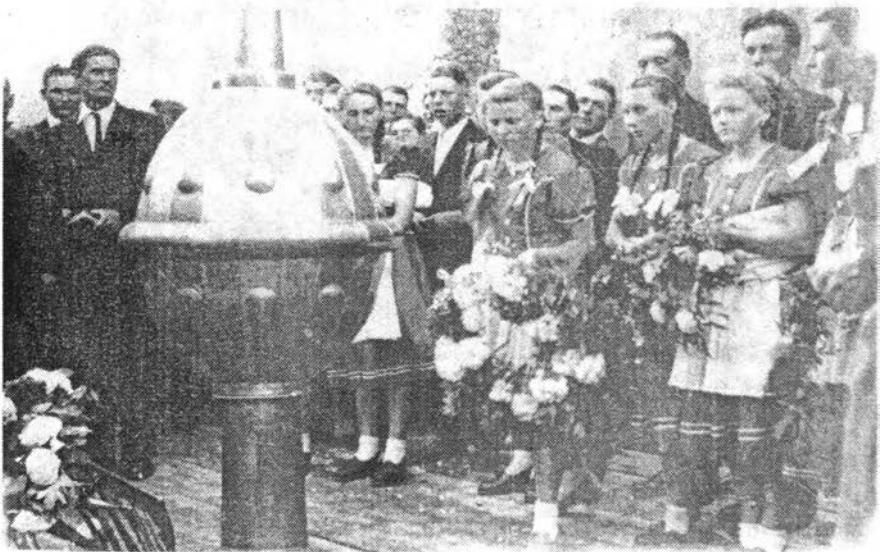
Az albisi dalkör 1943-ban

Ülnek a földön (balról jobbra): Páll Dániel, Nagy Lajos

Ülnek: Pete Ilona, Péntes Anna, Váradi Etelka, Péntes Erzsébet, Kemecsei György karvezető, Kecskés Etelka, Bereczki Emma, Bereczki Etelka, Tóth Margit

Első álló sor: Erdélyi János, Sass Margit, Papp Eszter, Kemecsei Ágnes, Kemecsei Erzsébet, Bereczki Dusi, Kecskés Róza, Molnár Gizella, Nagy Zsigmond

Második álló sor: Szabó Lajos, Mészáros Lajos, Molnár Albert, Lévai István, Szodorai József, Lévai Károly, Máté Lajos, Bakó Lajos, Szabó Károly

A templom gömbjének felhúzása 1957-ben

Az albisi dalárda 1960-ban

Ülnek a földön (balról jobbra): Bakó Lajos, Máté Sándor, Lévai Sándor, Páll Béla, Lévai Károly, Szima Lajos, Molnár Elek; ülnek: Jánki Adél, Mészáros Katalin, Nagy Emma, Páll Dániel, Várady Józsefné kántor, Várady József lelkész, Halász Jolán, Lévai Irma, Bakó Margit, Dobi Lajos; állnak: Lippai Margit, Máté Róza, Kiss Julianna, Szabó Irma, Szilágyi Adél, Sárkány Erzsébet, Bartha Etelka, Koszta Erzsébet, Nagy Berta és Lippai Erzsébet; második álló sor: Jánki Tibor, Szima Géza, Bereczki Gyula, Gáspár Dániel, Nagy Lajos, Molnár Lajos, Hermán József, Hermán Lajos; hátsó sor: Mészáros József, Páll Lajos, Gonda János, Birtók Lajos, Borbély Kálmán, Máté József, Lévai Gyula, Koszta Lajos, Bakó Endre, Mészáros Lajos, Bereczki József, Molnár Albert, Máté Lajos

Konfirmándusok 1969-ben

Ülnek a földön: Nyíri Attila, Csordás Sándor, Budár Barna, Páll Barna, Ozsváth Béla, Bánya Béla, Hermán Sándor; ülnek: Bereczki Jolán, Hermán Irma, Bakó Erzsébet, Szabó Lajos gondnok, Váradi Margit kántor, Váradi József lelképásztor, Páll Erzsébet, Bereczki Viola, Szűcs Katalin; első álló sor: Tóth Zsigmond, Biri János, Tompa Pirooska, Somlyai Jolán, Nagy Erzsébet, Lengyel Erzsébet, Lengyel Jolán, Oláh József; második álló sor: Gödér József, Kiss Lajos, Szabó József, Huszti János, Ujlaki Imre, Szodorai Béla, Tóth István

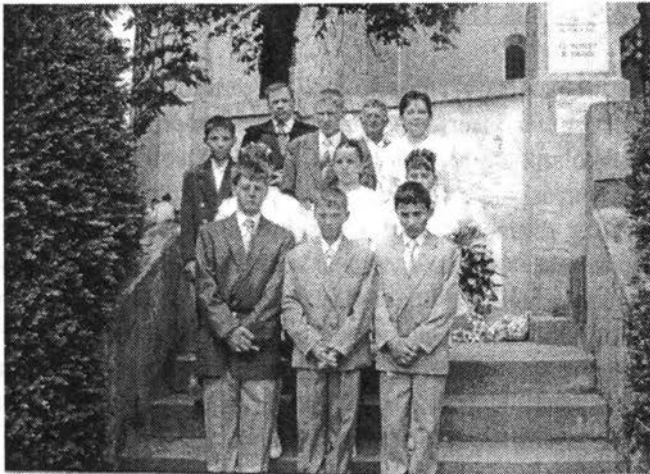
Konfirmándusok 1981-ben

Első sor: Borbély Márta, Tóth Anikó, Koszta Endre lelképásztor, Mészáros Lajos gondnok, Varga Ildikó, Posta Ilona; második sor: Szodorai Klára, Zsófi Irén, Halász Erzsébet, Móricz Márta, Szabó Magda, Kiss Klára, Tóth Erzsébet, Aszalós Mária; harmadik sor: Balogh Barna, Posta Imre, Sárkány Imre, Gáll Sándor, Katona József, Halász József, Tárkányi Attila, Puskás Zoltán; negyedik sor: Szabó Zoltán, Matyi Imre, Mészáros Barna, Balla István

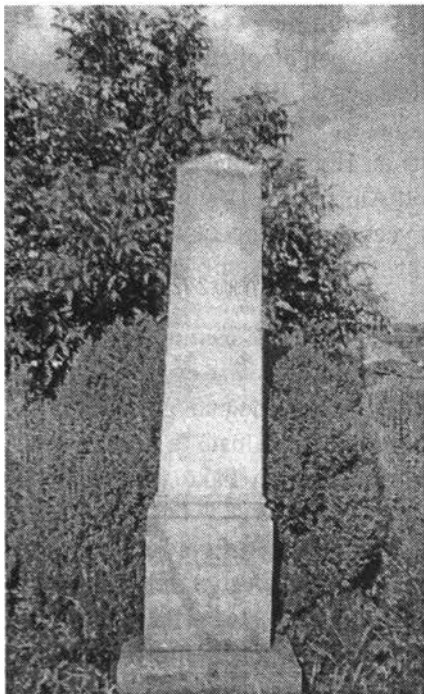
Az IKE 1994-ben

Első sor (balról jobbra): György Ildikó, Török Ferenc tanár-vezető, Tompa Panna; álló sor: Hajdú Gyula, Nagy Sándor, Sárkány Mónika, Budár Éva, Páll Gyula, Sárkány Ágnes, Borsos Ágnes, Borsos Zoltán, Török Bálint, Budár Zsuzsa

Konfirmándusok 2003-ban

Hátul (balról jobbra): Újlaki Imre, Dénes Béla lelkész, Páll Gábor, Borbély Dezső gondnok, Hermán Anita; középen: Szilágyi Gabriella, Bakó Vera, Janka Anita; elől: Szűcs Norbert, Kerecsi István, Lippai István

Sass Károly
református lelkész síremléke,
az 1848–49-es szabadságharcban
az első honvéd hadtest tábori lelkésze volt

OKTATÁS – AZ ISKOLA TÖRTÉNETE

Albison jelenleg az Irinyi József I–VIII. Osztályos Iskola működik. Csak hosszas próbálkozás és kísérletezés után sikerült elérni, hogy 2001. január 18-tól kezdve iskolánk a falu szülőtteinek, Irinyi Józsefnek a nevét viselheti.

Hogy mióta van iskola a faluban, nincs pontos adatunk. Az 1922–23-as tanévre vonatkozó román nyelven elkészített statisztika szerint az iskolát 1600-ban alapították. Az okmányt az akkori tanítók, Kemecei György és Ujvárosi Róza valamint Kalas István lelkész írták alá. Hogy honnan vették az 1600-as dátumot, nem lehet tudni. Egy másik, 1930. június 25-én kelt hasonló dokumentumon viszont 1700 szerepel, mint az iskola alapítási éve. Sem az iskola levéltárában, sem a lelkészi hivatalban semmiféle adat nem található, ami az iskola korai történetére vonatkozik. Az iskola levéltárában csak az 1800-as évek vége felől található adatok.

Feltételezhető, hogy az első felekezeti, református iskola volt, melyet az egyház alapított és tartott fenn. Az első dokumentum 1727-ből származik, ennek megfelelően Albison református vegyes iskola létezett.

Adataink szerint az iskola régi épülete 1870-ben épült két tanteremmel. Később, az 1930-as években (1932–1935 között) ezt az épületet kibővítették egy emeleti nagy teremmel, amelyről kiderült, hogy statikai hiányosságai vannak és ezért az egész épületet 1960–61-ben átépítették.

Az Albison működő tanítókról adatok csak 1857-től vannak. A fiúk tanítói voltak 1857–1875 között: Pál András és Sárközi Gábor. A lányokat külön tanították: Szőke Imre, Kincses István, Horváth Károly, Gere Miklós és Jánki Viktor. Tehát 1865 és 1875 között Albison nem együtt jártak a fiúk és a lányok, ekkor már nem szerveztek vegyes, ún. koedukált osztályokat. Az adatokat Sass Károly lelkész jelentette a Tiszántúli Egyházkerület Érmelléki Egyházvidék debreceni hivatalának.

Az első tanító, akire az idős emberek még név szerint emlékeztek, Milotay Lajos volt, aki 1895-től 1909-ig, tehát 14 évig egyedül tanított Albison (legalábbis az iskola adatai szerint). Fiatalon meghalt gyermekeinek síremléke, elhanyagoltan bár, még most is megtalálható a régi temető helyén. Ezután egy évig, az 1909–1910-es tanévben Pakó (Bakó) Berta tanítónő tanított.

A következő tanévtől, tehát 1910-től kezdve az iskola két tanítóval működött. Ekkor került ide és 12 évig tanított Albison Varga Béla tanító, aki 1910 és 1922 között volt az iskola tanítója, valamint Szabó Róza tanítónő, aki 1910-től 1917-ig tanított. Ekkor Szabó Róza tanítónőt Bíró Ilona váltja

fel. Ő csak egy évig maradt Albison, ezután Varga Béla egyedül tanít 1922-ig, amikor nyugdíjba ment.

1922-től az albisi református iskola már újra két tanítóval működik. Ettől az évtől lesz 26 éven keresztül az iskola igazgatója Kemecei György, aki 1947-ig megszakitás nélkül tanít ebben az iskolában, valamint Ujvárosi Róza (Szombatiné) tanítónő 1922 és 1929 között. Rájuk még ma is sokan emlékeznek, és szeretettel beszélnek róluk volt tanítványai.

Trianon után Albison megalakult egy állami iskola is, melyben román nyelven folyt az oktatás. Az állami iskola épülete 1926-ban épült egy tanteremmel és tanítói lakással. A tanterem 60 négyzetméter alapterületű és 54 helyet tudott biztosítani. A legismertebb és leghosszabb ideig itt tevékenykedő román tanító Farcaș Alexandru volt, aki 1940-ig maradt a faluban.

Állami iskola – 1926

Ebben az időben az 1925-ös magánoktatási törvény értelmében a református iskoláknak működési engedélyt kellett kérnie az államtól. A kérést az albisi református iskola 1927-ben adta be és megkapta a 83368-as számú engedélyt (autorizációt). Az iskola mindvégig megőrizte a nyilvánossági jogot, amelyet aztán 1931-ben újra megerősítettek.

Érdekes volt ebben az időben a tanulók beíratása az iskolába, mert az állami iskola tanítója erőszakos beiskolázási politikát folytatott. Ekkor bizonyosodott be az állami iskolában tanító román igazgató-tanító hatalma. A tanulókat „közös megegyezés” alapján írták be vagy az egyik, vagy a másik iskolába. A szülőknek írásban, tanúk előtt kellett nyilatkozniuk az állami iskola igazgatójának, hogy gyermeküket a református iskolába akarják járatni (még a református iskola tanítójának is). Itt kaptak egy elismervényt erről a nyilatkozatról és csak ennek alapján volt szabad beírni őket a református iskolába.

Már 1927. szeptember 13-án Kalas István református lelkész írásban jelentette a püspöki hivatalnak, hogy az állami iskola tanítója Farkas Sándor ilyen-olyan ürügyre hivatkozva törvénytelenül az állami iskolába írt be 12 tanulót. Ugyanekkor jelentette az esetet az „Inspektor” úrnak is, kérvén, hogy orvosolja e sérelmet, s rendelje vissza az egyházi iskolába az erőszakosan állami iskolába beírt tanulókat.

Úgy látszik, a dolgok nem rendeződtek ezután sem. Az iratok között található egy fogalmazvány, melyet a református iskola igazgatója fogalmazott az állami iskola igazgatójának az 1933–1934-es iskolai év elején. Igaz, hogy nincs aláírva, ez csak egy piszkozat lehetett, de sok mindent elárul a tanulók beíratásáról. Arról van szó benne, hogy a beíratkozási szabályokkal az állami iskola tanítója visszaélt. Különböző ürügyekkel a román tanító 12 szülőnek nem fogadta el a nyilatkozatát és nem akarta kiadni nekik a református iskolába való beíratáshoz szükséges igazolást (elismervényt). A fogalmazványból kiderül, hogy az állami iskola tanítója többször feljelentette a hatóságnak a református tanítót, különböző vétségek miatt („după obiceiul D-tale“). Az írás egy pedagógiai jó tanáccsal fejeződik be: „fel kell emelni az állami iskolában a tanítás színvonalát, mert csak így lehet megszerettetni az iskolát a tanulókkal és elnyerni a szülők megalégedését.”

Farcaș tanító úr 1936-ban hét, illetve nyolc tanulót ismét hivatalból az állami iskolába akar beírni és csak Saja Sándor lelkész személyes közbenjárása után áll el szándékától. A lelkész kéri a püspökséget, hogy a Minisztériumhoz forduljanak a beíratási sérelmek egyszer s mindenkorai tisztázása érdekében.

1930 és 1948 között az albisi református iskolában Kemecei Györgyön kívül a következő tanítónők és tanítók dolgoztak több-kevesebb ideig: Tompa Rozália (5 év), Bencze Margit (1 év), Debreceni Erzsébet (2 év), Jakab Elza-Pálma (Kovácsné) (1 év, majd 1948 után még 2 év), valamint Bartók Árpád, aki Kemecei György helyett lett az iskola igazgatója és talán még Szalai Erzsébet.

1940-től az állami iskolában is magyar tanítók tanítottak, mint özv. Szabó Lajosné. Ez a helyzet nem változott meg 1944 után sem. A két iskola, a felekezeti és állami iskola 1948-ig egymás mellett működött, amikor a tanügyi reform értelmében a felekezeti iskolákat felszámolták, azaz államosították.

Érdekes volt az ún. államosítás megvalósítása, megejtése 1948. július 26-án, amelyről megmaradt az eredeti jegyzőkönyv. A megyei tanfelügyelőség kinevezte Bartók Árpád kántortanítót a leltározási bizottság elnökének, a bizottságnak volt két másik tagja, Glita Gavril, a RMP nagyváradi kiküldötte (delegátusa) és Nagy András bíró, a helyi párt delegátusa. A helybeli Nagy András nagyon buzgó volt, leltárba vette a kántortanító által a fizetés fejében használt 19 hold egyházi földterületet is, amelyet Saja Sándor lelkész nem hagyott szó nélkül, és tiltakozott az eljárás ellen. Tiltakozása ellenére a földterületet úgymond ideiglenesen mégis bevették a leltárba, a lelkész pedig óvást nyújt be az illetékes hatóságnak.

Az Albishoz tartozó Védpusztán 1941-ben összevont osztályokkal iskolát alapítottak az I–VI. osztálynak. Az első tanítója ennek az iskolának Nagy Róza okleveles tanítónő lett. Bár még nem sikerült megismerni ennek az iskolának teljes történetét, annyit lehet tudni, hogy 1957-ben Zétényi Emília volt itt a tanítónő. Időközben az Újtanyára áthelyezett védi iskolában kezdte hosszú tanítói pályáját az 1966–67-es tanévben Máté-Mészáros Piroska tanítónő. Ez után az iskolát felszámolták, a védpusztai és újtanyasi gyerekeket az apátkeresztúri vagy albisi iskolába írták be.

A tanügyi reform, az iskolák államosítása után megszűntették a felső tagozatot és csak elemi iskola létezett. Az elemi osztályok végzősei a bogyoszlói iskolába jártak felső tagozatra. Az egyházi iskola épületének felújítása után 1962-től, az V. osztállyal kezdve, fokozatosan beindult itt is a felső tagozat is, csaknem 20 évig működött.

Az iskolai statisztikai adatokból sok mindenre lehet következtetni. Így 1955-ben 74 tanulót írtak be az I–IV. osztályba, 1962-ben az I–IV. osztályba 121 tanulót és 30 tanulóval indult az V. osztály. A legtöbb tanulót az 1968–69-es tanévben írták be az iskolába, pontosan 210-et, ebből 82-öt az I–IV. osztályba, kerek 100 tanulót az V–VIII. osztályba. Ez azt mutatja, hogy átmenetileg növekedett a fiatal korcsoport száma az összlakossághoz viszonyítva 1982-ig, de ettől kezdve a tanulók létszáma fokozatosan csökkent. Ez viszont a falu elöregedésének kezdetét jelentette.

1980-tól kezdve a felső tagozatot, épp az alacsony gyermeklétszámra hivatkozva, párt és állami utasításra fokozatosan felszámolták, az utolsó

VIII. osztály 1983-ban végzett Albison. A tanulók az I–IV. osztály elvégzése után ismét Bogyoszlóba jártak iskolába. Ebben az időben, 1982 és 1992 között az elemi iskolában csak két vagy három tanítónő tanított.

Az 1990–1991-es tanévben újraindult a felső tagozat és a jelen pillanatig is az iskola I–VIII. osztályos önálló egységként működik. Érdekes viszont, hogy már pár éve az albisi és bogyoszlói iskolákban közös katedrákat alakítottak ki, s a történelem, földrajz, fizika, biológia, vallás és testnevelés órákat mindkét iskolában ugyanaz a tanár tanítja.

Az iskola tanítói és tanárai

Az alábbiakban felsoroljuk az albisi iskola tanítóit és tanárait 1948-tól, illetve 1962-től. Ha véletlenül valaki kimaradt a névsorból, nem szándékosan történt, és előre is elnézést kérünk az esetleges kimaradottaktól.

Akik az elemi iskolában, illetve osztályokban tanítottak, kinevezésük sorrendjében, zárójelben az itt letanított évek száma: Kovácsné Jakab Pálma (3 év), Török János (25 év), majd Rab Kovács Margit (1 év), Csép Lilla (1 év), Maksai Éva (1 év), Csutak Zsuzsanna (2 év), Potári Jolán (3 év), Janka Erzsébet (1 év), Debreceni Erzsébet (1 év), Nagy Sára (1 év), Turi-Györkei Erzsébet (16 év), Zétényi Emília (1 év), Ihász Anna (9 év), Vigvári Mária (1 év), Illés Ilona (1 év), Fehér Ibolya (1 év), Elekes Juliánna (2 év), Páll Margit (1 év), Szarvadi Piroska (1 év), Matiz Jolán (1 év), Bokor-Kiss Erzsébet (4 év), Hodor Magdalena (4 év), Szabó Ilona (3 év), Mészáros Piroska (35 év), Tarca Margit (12 év), Gerzsenyi-Zakar Katalin (12 év), Buzás Zsófia (4 év), Székely Anna (románt tanított), Török Anna (28 év), Miklósi Gyöngyi (1 év), Ábrám Edit (3 év), Vékony Éva (1 év), Gáspár-Forgács Enikő (4 év), Dénes Emma (2 év), Kiss Csilla (3 év), Torkos Carmen (1 év), Bánhegyesi Ildikó (1 év), Chis Adina (3 év), Stiak Annamária-Katalin (3 év).

Az iskola felső tagozatán nem kevesebb, mint 49 tanár vagy helyettes tanár tanított az 1962–1963-as tanévtől 2003 júniusáig: Bakó-Balla Erzsébet, Bendea Tibor, Boskó-Bakó Éva, Dávid György, Dénes Emma, Elekes Albert, Giczei Ilona, Györkei Erzsébet, Halász Irma, Horgos Margit, Ianota Gabriela, Kiss Emese, Kiss István, Komádi Sándor, Kovács Mária, Kriszte Katalin, Lugosi János, Molnár Zsolt, Nagy Adél, Német Andrea, Német Éva, Német Mária, Német Pál, Németh Zoltán, Németi Ibolya, Páll

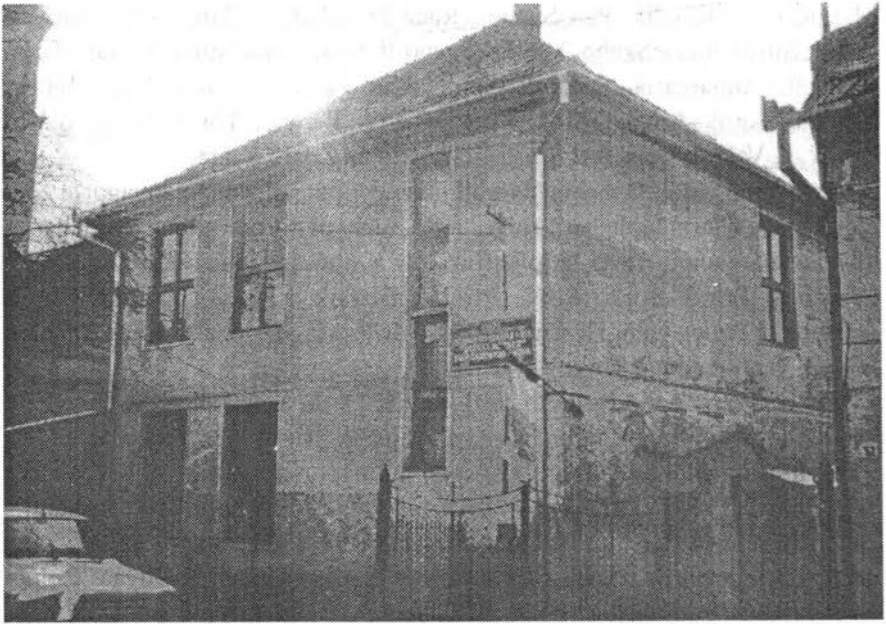

Margit, Patai Katalin, Páll Sándor, Rácz Erzsébet, Rákosi János, Sarkadi Attila, Sillye Judit, Szabó András, Szabó Ibolya, Szabó Irma, Szalai Márta, Szatmári Annamária, Székely Anna, Szücs István, Tarca Péter, Tenkei Aranka, Török Anna, Török Árpád, Török Ferenc, Török János, Váczi Erzsébet, Vasi Angéla-Stela, Vígvári Mária és Zilahi Klára.

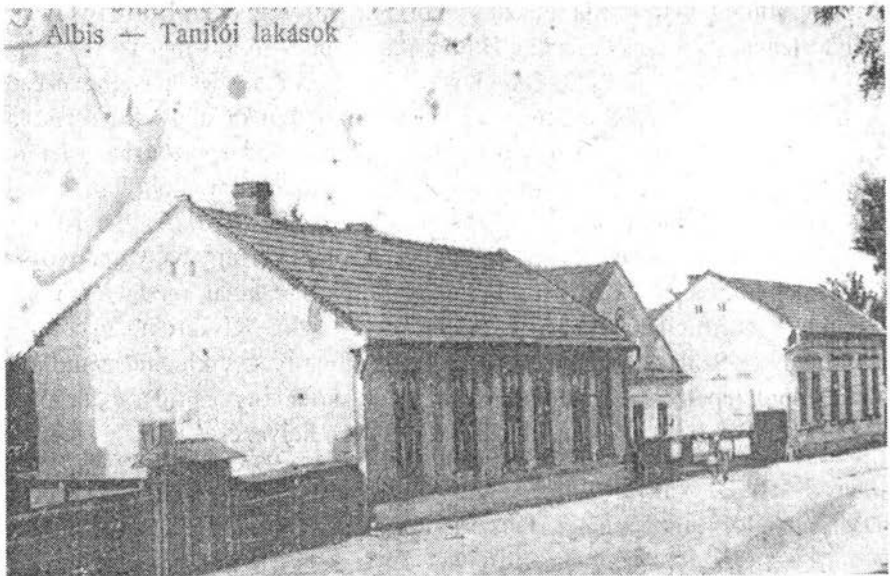
Az óvodai oktatásról nem sikerült összegyűjteni elegendő anyagot. 1939-től Angela Chesu volt az óvónő, 1945 után pedig az albisi óvodában a következő óvónők nevét sorolhatjuk fel: Kemecei Ida, Fried Olga, Gáll Erzsébet, Fried Borsi Adél, Piroska-Bozsik Mária, Szatmári-Ungur Juliánna, Köteles Irén, Besenyei Edit, Török Magda, Szabó Etelka, Szabó Ibolya, Papp Andrea, Torkos Carmen.

Többszöri próbálkozás után 2001. január 18-tól az iskola végre engedélyt kapott, hogy viselhesse a falu nagy szülöttjének, Irinyi Józsefnek a nevét. Az iskola névadó ünnepségét az első Albisi falunapi rendezvénnyel egybekötve 2001. március 18-án tartottuk, s ezen a napon megyénk politikai és kulturális életének nagyra becsült személyiségei vettek részt és tisztelték meg ünnepünket, mint dr. Pete István szenátor, Szilágyi Zsolt és Kovács Zoltán országgyűlési képviselők, Jakabffy László, a Bihar megyei RMDSZ ügyvezető elnöke, Csűry István generális direktor és Gellért Gyula esperes, Dukrét Géza, a PBMEB elnöke, a Megyei Tanfelügyelőség képviselőjében Miklós Mihály, Pető Csilla, Pásztor Gabriella tanfelügyelők, Borbély Gábor helytörténész és Dérer Ferenc, a Bihari Napló tudósítója, s mások.

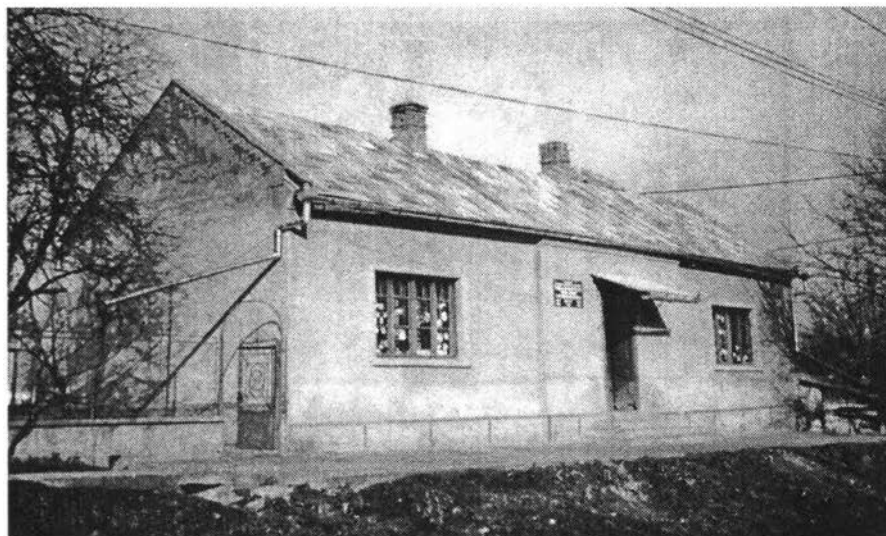
Az iskola azzal is büszkélkedhet, hogy egyike az Érkupa elnevezésű kézilabda-verseny kezdeményezőinek. Hatalmas munkával az albisi iskola tanárai és diákjai megépítették a teraszosra kialakított sportbázist. Eleinte ünnepélyes pályaavató sportversenyekre és mérkőzésekre gondoltak, ebből nőtt ki az Érkupa ötlete. Az első Érkupa-küzdelmeket 1970. október 10–11-én bonyolították le az iskola sportpályáján. Azóta a verseny hagyományossá vált, eleinte ősszel és tavasszal, később csak tavasszal rendezték meg. Eleinte hat érmelléki iskola – Albis, Bogyoszló, Kiskereki, Érkeserű, Ottomány és Szalacs – csapata vett részt, az albisi felső ciklus felszámolása után Adony lépett be, és jelen pillanatban hét iskola lány- és fiúcsapata folytatja évről évre a nemes küzdelmet a minél jobb helyezésekért.

Az Irinyi József nyolcosztályos iskola épülete, a hajdani református iskola bővítéséből jött létre

Régi tanítói lakások

A hajdani községháza, ma óvoda és iskola

A védi iskola tanulói 1957-ben Zétényi Emília tanítónővel

Ülnek: Kóka Margit, Zétényi Erzsébet, Kóka Julianna, Major Erzsébet;
állnak: Kira János, Horváth Imre, Koszta Sándor, Koszta Jolán, Kóka Ilona, Dózsa Gyula,
Horváth József, Gődér Ferenc

Az albisi tantestület 1968-ban

Ülnek: Kiss István, Szabó Ilona, Török János igazgató, Hodor Magdolna, Török Árpád;
állnak: Bokor Erzsébet, Balla Erzsébet, Györkei Erzsébet, Zilahi Klára, Kriszte Katalin, Páll Margit

A VIII. osztály 1973-ban

Borsi Viola, Gáspár Dániel, Páll Katalin, Tóth Béla, Nagy Margit, Bartha Imre, Kiss Erzsébet,
Balla Erzsébet osztályfőnök, Csórhán Katalin, Varga Ibolya, Halmazsán Katalin,
Gonda Ildikó, Tóth Attila

A IV. osztály 1978-ban

Ülnek: Tarca Enikő, Molnár Franciska, Tóth Anikó, Zsófi Irén, Halász Erzsébet, Tarca Margit tanítónő, Posta Ilona, Kiss Klára, Varga Ildikó, Szabó Magda, Szodorai Klára, Borbély Márta, Möricz Márta; állnak: Aszalós Mária, Tárkányi Attila, Balla István Domokos, Balogh Barna, Matyi Imre, Katona József, Mészáros Barna, Gáll Sándor, Puskás Zoltán, Sárkány Imre, Posta Imre, Halász József, Szabó Zoltán, Tóth Erzsébet

A VIII. osztály 1978-ban

Tanárok: Török Ferenc, Balla Erzsébet, Tarca Péter osztályfőnök, Bakó Éva, Török Árpád; diákok: Nagy Zoltán, Tóth Sándor, Bánya Etelka, Halász Sándor, Posta Katalin, Dobi Gyöngyi, Somlyai József, Kovács Katalin, Porcsalmi Gábor, Páll Éva, Szima Erzsébet, Szentmiklósi Csaba, Tarca Emese, Gödér Károly, Tóth Márta, Tóth Éva, Zsófi Dániel, György Béla

A VIII. osztály 1981-ben

Tanárok: Török Ferenc, Török Anna, Balla Erzsébet, Török Árpád igazgató, Bakó Éva, Gerzsenyi Katalin, Mészáros Piroska, Őrca Péter; tanulók, első sor: Páll Ibolya, Hérmán Gyöngyi, Csekő Éva, Tóth Jolán, Modog Rodica, Bereczki Éva, Szilágyi Adél, Lévai Irén, Ambrus Teréz, Tóth Ilona; hátsó sor: Szilágyi Béla, Medve Attila, Szabó István, Nagy Csaba, Nagy Imre, Bartha Lajos

A IV. osztály 1984-ben Török Anna tanítónővel

Első sor (balról jobbra): Ozsváth Judit, Martin Mónika, Kiss Enikő, Tóth Sándor, Tóth Miklós, Kovács Gyula; hátsó sor: Borsi József, Sárkány Zoltán, Sass Ibolya, Bartha Erzsébet, Lukács Katalin, Borbély Éva, Sárkány Piroska, Ujlaki Erzsébet

A VIII. osztály 1995-ben

Tanárok: Balla Erzsébet, Németh Pál, Páll Margit, Mészáros Piroska, Török Árpád, Török Ferenc, Török Anna, Németh Mária, Dávid György; állnak: Halász Irma tanár, Németh László, Katona Ibolya, Csokmai Gábor, Papp Andrea, Ágoston Barna, Bartha Judit, Páll Lóránt, Kiss Réka, Dénes Emma tanár

A VII. osztály 1996-ban

Ülnek: Kiss Csilla, Kiss Emese, Dénes Béla lelképásztor, Halász Irma osztályfőnök, Török Ferenc igazgató, Török Anna, Török Árpád, Balla Erzsébet; állnak: Tóth Éva, Kiss Alíz, Csokmai Zoltán, Kiss Tünde, Hermán Melinda, Tompa Béla, Szilágyi Teréz, Bozsik Enikő

A IV. osztály 1997-ben

Első sor: Szabó Gergő, Kerecsi László, Szilágyi Lajos, Benke Csongor
hátsó sor: Bozsik Éva, Móricz Ágnes, Varga Mónika, Bereczki Éva, Török Anna tanítónő,
Kovács Anikó, Gáspár Tímea, Bányai Tímea, Papp Tímea

Az albisi táncsoport 1969-ben

Első sor: Török Ferenc, Kiss Irma, Rabatin Sándor, Matiz Jolán, Kovács Mihály; hátul állnak:
Szentmiklósi Károly, Szodorai Gyula, Harácsék Éva, Sárkány Barna, Szilágyi Irma, Kiss István
kultúrigozgató, Katona Erzsébet, Papp Lajos, Kiss Margit, Tóth Dániel

A FALU NAGY SZÜLÖTTEI ÉS AKIK SOKAT TETTEK ALBIS FÖLEMELKEDÉSÉÉRT

Irinyi József

Irinyi József a reformkor fiatal értelmiségi nemzedékének tagja, jogász, író, zszurnaliszta, politikus, a haladás eszméinek bátor harcosa és hirdetője. Helye lenne a Magyar Panteonban, de ma még a sírja helyét sem ismerik. Méltatlanul feledésbe merülné, ha életéhez közel álló helységek – Hosszúpályi, Létavértes, Albis – nem ápolnák emlékét.

Irinyi József Albison született 1822-ben. Édesapja, Irinyi János, elismert nagy tudású gazdasz, uradalmi igazgató, Mandel báró székelyhídi, majd nagylétai birtokán volt tisztartó.

Az 1820-as évek elején Albison lakott a család, ekkor született kisebbik fia, József. Albis faluban szájhagyomány formájában sokáig élt az a hiedelem, hogy bátyja, János, a zajtalan gyufa feltalálója már itt elkezdte vegyészeti kísérleteit, a tisztartói ház pincéjében rendezett be laboratóriumot és néha nagy robbantásokkal rémítette a környék lakóit.

Irinyi József tanulmányait Nagyváradon majd Debrecenben végezte. Jogot tanult és egy évi joggyakorlat után Biharból Pestre költözött ügyvédi vizsgát tenni. Ekkor még nem lett ügyvéd, hanem irodalmi pályára lépett. Még nincs húszéves, amikor a magyar irodalom akkori nagyjával, főleg az Athenaeum hírneves szerkesztőivel – Vörösmartyval, Bajzával, Toldival – megismerkedett és az Athenaeum munkatársai közé tartozott.

A népek története és a hazai gazdasági problémák egyaránt érdeklik. Keresi önmagát és nézeteinek tisztázására az idősebb kortársak módszerét követi. Külföldre megy, hogy a fejlettebb, polgárosult országok példájából magába szívja azt, amit itthon hasznosíthatónak vél. Így került sor 1842. április 14-e és 1843. április 5-e közötti külföldi utazására. Járt Ausztriában, Németországban, Franciaországban és Angliában. Ez az utazás szolgált

IRINYI JÓZSEF.

„alapjául s anyagául” a kétkötetes *Német-, francia- és angolországi úti jegyzetek* című művének, mely a reformkor legjelentősebb útirajza.

Könyve előszavában maga az író így jellemzi a művét: „Ezen munkában az utazás csak másodrendű dolog. Én magasabb célt tűztem ki magamnak, semhogy egyszerű útileírásra szorítkozhattam volna. Én nem az időöltést keresőknek, hanem a gondolkodóknak akartam olvasmányt nyújtani. Meg kell továbbá említenem, hogy én nem annyira azt akartam leírni, mit láttam, mint inkább mit gondoltam.”

A nyugati szabadságeszmékért lelkesedő mű megjelenését azonban a cenzúra megakadályozta, s csak évekkel később, 1846-ban jelenhetett meg külföldön, Halléban. Nem véletlenül fordult 1845 májusában nyílt levélben gróf Apponyi Györgyhöz, melyben a cenzúra ellen és a sajtószabadság mellett foglal állást, kifejtve, hogy „mennyire mellőzhetetlenül szükséges a sajtószabadság az alkotmányos élethez”.

Hazatérése után, 1843-ban Pozsonyba költözik, hogy részt vehessen az országgyűlésen, s közben a királyi tábla előtt leteszi az ügyvédi vizsgát és az esküt.

Gazdag tapasztalata és nyelvtudása az akkori magyar újságírás egyik legjelentősebb posztjára, a Pesti Hírlap külföldi rovatának élére emelte 1844-ben. Tagja lett a Petőfi által 1846-ban alakított Tizek Társaságának, a pesti Ellenzéki Körnek, a Fiatall Magyarországi mozgalomnak.

1848 elején az események felgyorsultak, s az Ellenzéki Kör többek között Irinyit bízta meg március 9-én az országgyűléshez benyújtandó kérvény pontjainak megszövegezésével. Két nap múlva el is készült a Mit kíván a magyar nemzet? című irat, ismertebb nevén a 12 pont. Biztos, hogy az irat elkészítésében, a pontok megszövegezésében bátyjától, Irinyi Jánostól is nagy segítséget kapott. A 12 pontot, a nemzet-követeléseit március 12-én az Ellenzéki Kör ülésén Irinyi József mutatta be, és úgy tervezték, hogy március 19-én fogadtatják el a néppel. A bécsi forradalom hírére az azonnali cselekvés mellett döntöttek. Így kezdődött meg a magyar forradalom, amelyben Irinyi József igen jelentős szerepet játszott.

1848 nyarán a hosszúpályi választókerület képviselőjeként július 2-án, megismételt választás után bejutott a parlamentbe is, s ott a baloldali ellenzék padsoraiban foglalt helyet. Tagja lett a Ház szabályainak kidolgozására választott bizottságnak, ahhoz viszont nem kapott elég szavazatot, hogy országgyűlési jegyző legyen. Ősszel egyike lesz a hadseregbe kinevezett 80 kormánybiztosnak. Októberben, az európai viszonyokban tájékozott Irinyit, a kormány diplomáciai megbízással Párizsba küldte Teleki László magyar

követ mellé. Amikor értesült a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadásáról, 1849. május 15-én álruhában hazatér Magyarországra és újra elfoglalja képviselői helyét Debrecenben.

A forradalom leverése után külföldre menekül, de 1849 augusztusában osztrák területen, Grazban elfogják és börtönbe zárják. A börtönben találkozik az ugyancsak letartóztatott testvérbátyjával. Pesten bíróság elé állítják, és először halálra ítélik, de ezt az ítéletet Haynau várfogságra változtatja. József öt, János hatévi börtönbüntetést kap.

Édesanyjuk temetésére is bilinccsel a kezükön, hátuk mögött osztrák zsandárokkal érkeztek haza. Már nyolcadik hónapja ültek a börtönben, mikor 1850 márciusában ügyüket felülvizsgálják és egy rendkívüli amnesztiarendelet alapján 1850. március 17-én mindkét Irinyi fiút szabadon bocsátották. Hazatértek Nagylétára, de József hamar visszamegy Pestre. Ettől kezdve csak irodalmi tevékenységet folytat.

Írói hajlamai már diákkorában jelentkeztek, ekkor írta Vörösmarty hasonló című elbeszélése alapján az Orlay-ház című drámát, de ezt nem adta ki, kéziratban maradt.

A börtönből való szabadulása után elsőként fordítja magyarra Beecher Stowe: *Tamás bátya kunyhója* című regényét majd ezt követően A. Dumas: *A gyöngyös hölgy* című regényét. Két saját regénye is megjelenik: 1853-ban a *Béla* című, 1857-ben a *Dicső napok* című regény.

Utolsó jelentős írása, amellyel külföldön is elismerést vívott ki: Az 1790–91-i 26. Vallásügyi Törvény keletkezésének története. A címlapon még a következő szöveg áll *Közjogi észrevételekkel a bécsi és linczi békekötések alapján írta Irinyi József – Pest, 1857*

Irinyi József aktívan részt vett a protestáns egyházi életben is. „A Dunamelléki helvéciai hitvallású egyházkerület zsinati előkészületekkel foglalkozó bizottmányának tagjává és az egyházkerület tiszteletbeli főjegyzőjévé is megválasztották.”

Viszonylag fiatalon, 1859. február 20-án, 37 éves korában, tüdőbajban halt meg és a Kerepesi úti (Fiumei út) temetőben helyezték örök nyugalomra. Temetésén részt vettek barátai, egykori harcostársai, hogy kegyeletüket lerójják annak a honfinak a koporsójánál, „akinek halálával egyre kisebbé olvad azok száma, kik megszentelt ügyeink, drága érdekeink körül állunk hű gonddal, áldozatkészséggel. És a veszteségből támadó fájdalmat sokszor fokozza azon gondolat is, hogy az elhunyt helyét tán sokáig nem foglalja el hasonló lelkesedés, hasonló ügyszeretet” – írja Kemény Zsigmond a Pesti Napló 1859. február 24-i számában, amikor beszámol Irinyi József

temetéséről. Ennek ellenére nem szerepel Károly Pál: A Kerepesi úti temető nagy halottai című művében.

Az első falunap alkalmával, 2001. március 18-án felmerült annak gondolata, hogy ha már ilyen neves szülőtte van a falunak, egy olyan társaságot kellene létrehozni, amelyik felvállalja Irinyi emlékének ápolását. A gondolatot tett követte és 2001. november 25-én megalakult az Irinyi József társaság szervező bizottsága dr. Pete István, mint védnök és Dukrét Géza, mint tanácsadó jelenlétében. Ideiglenes elnökséget választottak és meghatározták az alakuló közgyűlés időpontját és a társaság legfontosabb célkitűzéseit, s a legidősebb teendőket. Az alakuló közgyűlést 2002. március 17-én tartottuk meg. Erre az alkalomra a tagság számára készítettünk egy Irinyi-jelvényt. A közgyűlés megszavazta a társaság alapszabályzatát, elfogadta a tevékenységi tervet, valamint megválasztotta a társaság vezetőségét, Bakó Lajos-Barna elnök, Szabó László alelnök és Török Ferenc titkár személyében. Ugyanezen a napon felavattuk az Irinyi-emlékhelyet az egykori szülőház helyén és lelepleztük az itt elhelyezett emléktáblát. A társaság további céljai között szerepel egy mellszobor felállítása, valamint egy emlékszoba berendezése is.

Emlékmű Irinyi József szülőháza helyén, 2002. március 17-én avatták fel

Sass Béla

Sass Béla a hit, a tudás, a lelkiismeret, a munkaszeretet és a kötelesség teljesítésének kiemelkedő példaképe Albison született 1865. január 20-án, ahol apja, Sass Károly, református lelkész volt.

Az iskolát Albison kezdte, majd tanulmányait Debrecenben folytatta, ahol 14 évig tanult. 1873-tól a gimnáziumot 1881-től a teológiát végezte. Eközben 1883–84 és 1885–86-ban az Andaházy-Szilágyi intézetben nevelősködött, 1884–85-ben a Hittanszaki Önképző Társulat alelnöke, pénztárnoka s Közlönyének szerkesztője, 1885–86-ban esküdtfelügyelő, és a HÖT elnöke, 1886–87-ben főiskolai szenior, gimnáziumi segédtanár, a felsőbb tanulók olvasó egyletének elnöke. Szeniori székfoglaló értekezése az újszövetségi írásmagyarázat köréből osztatlan tetszést nyert.

Ezután 1887. október 10-én külföldre megy, s beiratkozik a berlini egyetem teológiai szakára, ahol három szemesztert hallgat. Külföldi tanulmányai végeztével 1889-ben hazatér és félévig a budapesti egyetem bölcsészeti karán „klassika literaturat” hallgat.

1889 őszén helyettes tanár a debreceni gimnáziumban. Mint már megválasztott teológiai tanár 1890. június végén, saját költségén ismét Berlinbe utazik, ahol híres és elismert egyetemi tanárokkal tanári feladatai és szaktárgyai felől eszmecsere-t folytat, másrészt arabul és héberül tanul. Két hónap elteltével visszatér Debrecenbe és elfoglalja teológia tanári székét az Ószövetségi tanszéken. Mint special collegiumot 1893–94-ben arab nyelvet, a bibliai aram nyelvet pedig 1895–96-ban ad elő.

1895–96-ban akadémiai igazgatóvá választják, a következő tanévre ismét őt választják igazgató-tanárnak, de csak gondolkodási idő után fogadja el a választást, sőt a harmadik évre is igazgató marad, mert az akadémiai tanári kar általános éljenzés között egyhangúlag, a szavazás mellőzésével kéri fel az igazgatói tisztre. Sass Béla meghatottan mondott a bizalomért köszönetet. Igazgatósága idején számos értékes megvalósítás fűződik a nevéhez. Ekkor alakult a főiskolai Igazgató Tanács, melynek Sass Béla 1898–1900 között jegyzője volt.

Ettől kezdve életének hivatása túllép a pusztán tanári teendőkön, az események ereje viszi őt a közügyek sodrába, sőt kívül és túl a főiskolán, az egyházkerület, egyetemes konventes országos zsinat kebelébe. Országos tevékenység részesévé tette alapos, történeti értékű éleslátása és tehetsége. Utóbbi éveinek szolgálata részben már az egyházkerület és az országos egyház történetének keretébe esnek és ott nyertek méltatást és jellemzést.

Egyházkerületi aljegyző 1901-ben, 1909 júniusától egyházkerületi tanácsbíró. Egyetemes konventi jegyző 1898. és 1908. között. Ekkor lemondott, de a konvent nem engedte távozni s maradt továbbra is konventi tag és jegyző.

Az újjólag alakult debreceni nyug- és gyámintézet elnöke 1896-tól kezdve és minden harmadik évben újraválasztják. Központi igazgatósági tagja az Országos Református Tanáregyesületnek. Hosszabb ideig rendes tagja a magyarországi református egyház tanügyi bizottságának is.

1898-tól 1907. október 25-ig ő volt az egyetemes konvent ügyvivő jegyzője, sajtó alá rendezte az ez idő alatt közzétett összes jegyzőkönyvet. Rendes tagja és ügyvivő jegyzője az 1904. szeptember 10-én megnyílt második budapesti zsinatnak. Ő adta ki a zsinat terjedelmes jegyzőkönyvét és a zsinat által alkotott kilenc egyházi törvénycikket Debrecenben. Tevékenysége elismeréseként a császár harmadosztályú vaskoronarenddel tüntette ki. Mint konventi jegyző, számos nagyszerű megvalósítás kötődik tevékenységéhez.

Sass Béla 1891. május 9-én nősült meg, feleségül vette Csáki Gergely nyugalmazott városi tanácsnok leányát, Mariskát. Felesége, aki szintén tanárnő volt, méltó társa lett a nagy tudású és elismert tanárnak, főleg jótékonyági tevékenysége miatt szerették és tisztelték kortársai. A debreceni jótékony nőegylet alelnöke volt és ez idő alatt minden évben sikerült gyarapítania az egylet tőkétjét.

Sass Béla kiemelkedő írásai, dolgozatai:

– *A hitfogalom Pál négy nagy tan- és vitalevelében.* Közlöny, 1886–87. 5–87.

– *Jób könyve egy pár izagokikai szempontból.* Debreceni Akadémia Évkönyve, 1891.

– *Jób könyve.* Fordítás az eredetiből, Debrecen, 1894.

– *Néhány szó a zsoldárok keletkezésének koráról.* Debreceni Akadémia Évkönyve, 1896.

– *A magyar országos református közalap 1892–1902. évi története.* Debrecen, 1903.

– *Az Ószövetség maradandó jelentősége és nélkülözhetetlen volta.* Debreceni Egyetem Évkönyve és Almanachja, 1922.

– *Soós Gábor felett tartott imája,* 1891.

Sass Béla 1928. január 19-én hunyt el Debrecenben és neve örökre beíródott a magyar református egyház és a református egyházi oktatás történetébe.

Sass Károly

Sass Károly az első honvédhadtest tábori lelkésze, Klapka és Nagysándor József tábornokok bizalmas embere volt. A magyar szabadságharc leverése után az osztrák kormány üldözése elől Margittán talált menedéket és innen került Albisra 1854-ben, amikor visszatérhetett a lelkési pályára.

1819-ben Nyírmeggyesen született, ahol apja, Sass Mihály szintén református pap. Tanulmányait Sárospatakon, Losoncon és Debrecenben végezte. 1839-ben nagysarlói fitanító lett, majd 1845-ben Kiskerekiben volt tanító, ahol a „tornászatot” és a katonai gyakorlatokat is tanította.

1848-ban Tiszafüredre ment segédlelkésznek, majd az 1848–49-es szabadságharcot kitörésétől kezdve előbb, mint nemzetőr, majd mint az I. honvédhadtest tábori lelkésze küzdötte végig. Ott volt Buda bevételénél, közben Klapka György és Nagysándor József bizalmi emberévé vált. A világosi fegyverletétel után az oroszoktól nyert útlevéllal bocsátották szabadon.

Sok hányattatás után 1849 novemberében Margittán lett segédlelkész. Hazafias szereplése miatt az osztrák hatalom azonban nem engedte meg, hogy lelkési állását, melyre megválasztották, elfoglalhassa. Ekkor vette feleségül Beregszászi Lajos, margittai kereskedő özvegyét, s három évig felesége boltjában foglalatzkodott. Csak 1854-ben mehetett vissza a papi pályára, mint albisi lelkész.

1875-ben föllépett képviselőjelöltnek is, de kisebbségben maradt.

Lelkési pályája alatt számos cikket is írt melyek témáit a szabadságharc eseményeiből merítette. Ezek közül kiemelkednek:

– *Küldetésem Nagy-Sándor tábornok részéről Kossuthoz az aradi várba 1849. aug. havában.* Honvéd. 1867. (7. szám)

– *Görgey bosszúja Nagy-Sándor iránt a muszka invasio ideje alatt.* Országos Honvéd Naptár, 1868.

– *Bátori-Schulcz életéhez.* Vasárnapi Újság, 1884. (6. szám)

– *Hogyan halt meg Hentzi?* Függetlenség, 1886. (355. szám) és 1887. 1887. (157. szám)

– *Budavár bevétele 1849-ben.* Egyetértés, 1886. (180. szám)

Sass Károly 41 évig, 1895. július 1-jén bekövetkezett haláláig, hűséggel szolgálja a gyülekezetét. Síremléke az albisi régi temetőben ma is a szabadságharchoz kötődő emlékhelye az albisiaknak. Minden évben, Március 15-én és Október 6-án a hálás utódok itt helyezik el a kegyelet virágkoszorúit.

Kalás István

Debrecenben született 1859-ben. Lelkészi szolgálatot teljesített segédlelkészként Gádoroson 1883-tól 1886-ig; 1886-ban januártól májusig Körösladányban, majd 1886 májusától 1896. április 25-ig Értarcsán felszentelt lelkész. 1896. április 25-től 1931-ig, nyugdíjazásáig Albison szolgált. Felesége Eöri Vilma. Gyermekeik: Matild, Emma, Irén és László, aki Albison született. 1931-ben életének 71. évében, 44 évi lelkipásztori szolgálat után „testi, lelki tehetségének fogyatkozása miatt” kéri nyugdíjazását. Isten végzésében megnyugodva hunyt el 1931. június 3-án, Nagyváradon, ahol június 5-én eltemették. Béke legyen porai felett!

Saja Sándor

1901-ben született Szatmárnémetiben, egy neves kántorcsaládban. A Kolozsvári Református Teológiai Intézetben szerzett lelkészképesítést 1925-ben. Az érmihályfalvi egyházközség segédlelkésze 1932-ig. Amikor 1931 végén az albisi lelkészi állás megüresedett, a presbitérium egyhangú jóváhagyása mellett Saja Sándort meghívták az albisi egyházba, ahol 1932 januárjától 1955-ig szolgált. Egy 1934 márciusában az érmelléki egyházmege esperesi hivatalában kelt leirat szerint: „Saja Sándor lelkész mindenkinek megelégedésére teljesíti szolgálatát, felszentelését nem gátolja semmi sem” – írja Végh József esperes. Ennek eredményeként, 1934. március 19-én, mint felszentelt lelkészt bejegyzik.

Feleségül veszi Nagy Irén szalacsi papeányt. Gyermekeik: Sándor (sz. 1935. jan. 3-án), Imre Csaba (sz. 1936, jún. 17-én Albison).

Feladatok sokasága várta az új lelkészt, mint: a toronyjavítás, a templom és környékének rendbetétele, a református iskola bővítése, a hívek lelki életének gondozása és a szellemi-művelődési színvonal emelése. Ennyi feladat mellett, állandó harcot vívott az ellenérdekelt hatalom packázásainak kivédésére. Az 1930-as évek közepén az egyháztól vissza akarták perelni a kapott földterületeket. Ezért perek sorozatát kellett indítani, ami rendkívüli megterhelést rótt az egyházra. A presbitérium gyakran fordult az Egyházkerület segélyosztó bizottságához. A tiszteletes úr minden alkalommal indokolta kérelmét és hangsúlyozta: „Mikor Albis önmagáért küzd, ugyanakkor egyetemes egyházi érdekekért is harcol, ilyenformán erkölcsi tekintetben sem lehet méltatlan a kérelem, midőn a református egy-

házközségek egyetemének exponenséhez, a főtiszt. és mélt. Egyházkerület Segélybizottságához fordul segítségért, hogy a harcot tovább, egészen a sikeres befejezésig vívhassa és bírassa”.

Ezzel egy időben kibontakozik énekvezetési, zeneszerzési, szerkesztői és hangszerelési tehetsége. (Minden hangszeren főlényesen játszott.) Mindezek mellett elragadó szónoki beszéde messze földön híres volt, irigyelték is ezért az albisiakat.

Kemecsei György rektortanítóval együtt gyümölcsöző munkát végeztek a falu általános szellemi-művelődési életének felemelésében. A kórusmozgalom felölelte a falu felnőtt lakosságának színe-javát. Lelkészi szolgálata alatt renoválták a templomot, bővítették a református iskolát, megépítették és felavatták az orgonát, új kerítést építettek a templom köré.

1940. szeptember 6-án nagy szerepe volt abban, hogy felemelő ünnepeléssel fogadták a bevonuló magyarokat. Erre az alkalomra írt versekkel, énekekkel színesítette a fogadást. Ezután nagy lendülettel indultak be az újabb építő munkák.

A második világháború személyes életében is tragikus nyomot hagyott, amikor 1944. december 24-én kisebbik fia, aki 8 éves volt, gránátrobbanás áldozata lett. Kisfia temetésén nem vehetett részt, mert a háború utolsó hónapjaiban menekülésre kényszerült. Ezeket a nehéz időket a Dunántúlon, Csurgón töltötte.

Amikor 1945-ben visszatért egyházában, tovább folytatta az elkezdett munkákat. Az 1943-ban már felépült új parókia, Népház (Kultúrház) és Gazdakör épülete 1945-ben készült el. Ugyancsak az ő szorgalmazására avatták fel az első világháborús hősök emlékművét.

A háború után zongorát vettek az ifjúságnak, melynek nagy szerepe volt abban a szép korszakban, amikor az amatőr színjátszás olyan színvonalas lett. Már a háborús években elkezdett egy szép munkát – amikor régi énekekből lelkésztársaival együtt megszerkesztette az Új Énekeink énekeskönyvecskét.

Felismerve az akkori nagy kántorhiányt, 1951–52 telén kántortanfolyamot szervezett. A tanfolyamnak számos részvevője volt a környékről és távolabbi vidékekről. Közülük egyesek még ma is szolgálják egyházukat, és nagy szeretettel emlékeznek erre az időre, s vissza-visszatérnek. Minden esetben az egyház és híveinek érdekeit tartotta szem előtt. Járandóságairól is gyakran lemondott, ha az egyház helyzete úgy kívánta.

Az iskolás gyermekeket szigorúan, de nagy szeretettel nevelte és tanította a vasárnapi iskolákon. Zongorán kísérte az éneküket, így a szépséges dal-

lamokkal, kedvvel és könnyen megtanulták a szöveget is. Vallásos ünnepekre igényes műveket tanított be.

Nagy műveltsége, karizmatikus egyénisége is fontos szerepet játszott abban, hogy az istentiszteleteken kis hallgatói elragadtatással figyelték, akik tanítóikkal vagy szüleikkel mentek a templomba. Így konfirmáció után is egyházszerető, templomjáró keresztyénekké nevelődtek. Az istentisztelet végeztével Bach koráljainak és fugáinak fenséges dallamai kísérték a híveket a templomkert kapujáig, amelyek a kezei alatt, szépséges orgonánkon szólaltak meg.

Az 1950-es években kialakult nehéz politikai helyzet, valamint családi életének sikertelensége következtében, Arday Aladár akkori püspök bölcs tanácsára elhagyta az albisi egyházat. Helyébe 1955-ben Várady József, volt szamoskrassói lelkész került, ő pedig elfoglalta a szamoskrassói lelkészi állást. Pályája itt ért véget 1971-ben. A szatmári református temetőben tért örök nyugalomra. Isten áldása legyen munkálkodásán, emléke legyen áldott.

Kemecsei György

Kemecsei György 1888. február 14-én született Zilahon, édesanyja Tunyogi Amália. A nagyenyedi Bethlen Kollégium tanítóképzőjét 1907-ben végezte jeles bizonyítvánnyal.

Tanítói pályáját 1907. november 1-jén kezdte. Majd feleségül veszi Újvárosi Ágnes (szül. 1890-ben). Gyermekeik: Miklós, aki Élesden született 1913-ban, Ágnes, Zilahon 1915-ben, Erzsébet, Élesden 1916-ban, Ida, Szolnokházán 1922-ben és Julianna, Albison 1923-ban.

Az albisi kántortanítói állást 1922-ben foglalja el. Az akkori református lelkész teljes bizalommal fogadta. Előző szolgálati helyéről, Szolnokházáról, a következő ajánlólevéllel bocsátja el az érszőlösi lelkész, Nagy Lajos: „Józsága, erkölcsi élete példaszerű. Midőn távozik körünkből, őt az egyház és felsőbb hatóságok jóindulatú pártfogásába és szeretetébe a legtisztább lelkiismerettel ajánlom, útjaira s munkájára Isten áldását kérem.” (Érszőlős, 1922. nov. 9.)

A református iskolában egyszerre oktatta a III., IV., V., VI. és VII. osztályos tanulókat. Az egyházi jegyző szerepét is betöltötte. Úrvacsoraosztás délutánján szolgált a templomban, a kis gyermekeket ő parentálta el. Kórust szervezett 8–10 iskolásból, akik minden temetésen jelen voltak.

Minden hétfőn az Új nap, új hét derült reánk című dicsérettel kezdték a hetet. A tanító úr a fegyelmet határozott fellépésével és egy kis mogyorópálcával tartotta fenn. Nem tudott zajtalanul járni, mert egy sajnálatos baleset során jobb lábát elvesztette. Derűs, jó humorú, felvilágosult, szociális gondolkodású ember volt, aki szívén viselte tehetséges tanítványainak sorsát is.

Bevezette tanítványait a méhészkedés, kertészkedés rejtelmébe. Volt diákjai ma is szívesen emlékeznek arra a szelet mézes kenyérré vagy lépes mézre, amit György-napkor vagy ünnepnapokon kaptak tőle a köszöntésért. Megbecsültségét, hírnevét jelzi, hogy a környékbeli visszaemlékezők is említik nevét. A szovjet felszabadítókat örömmel várta. Ez a fordulat számára kiábrándító volt. Megtapasztalta a „szabadság igazi arcát”. Nyugdíjazásakor, 1947-ben kötelezték a tanítói lakás elhagyására is.

Nagyváradon hunyt el 1961 áprilisában, a Rulikovszky temetőbe helyezték örök nyugalomra.

Várady József

A mezősegi Ormádon született 1903-ban. A Kolozsvári Református Teológia elvégzése után Nagysomkúton, Szamosdobon, Szamoskrassón és végül Albison hirdette Isten igéjét. Felesége Lénárd Margit szatmári papleány volt. Gyermekeik: Judit, József és Emese.

Szamoskrassón a legnehezebb időkben szolgált, az 1940–50-es évek fordulóján. Az osztályharc áldozataként 1952-ben két évre börtönbe zárták, családját megalázták, meghurcolták, kifosztották. Börtönből való szabadulása után helycserével kerül az albisi egyházközségbe, ahol huszonkét boldog esztendő telt. A jó gazda érzékével építette az egyházat, szellemi és tárgyi tekintetben egyaránt.

A már Saja Sándor által elkezdett toronyjavítást 1957-ben sikerült befejezni. Ugyanebben az évben építették meg a templomkert lépcsőit. Legjobb tudása szerint igyekezett gyarapítani az egyházközség vagyoniát és szorgalmas munkáját dicsérte a gondozott templomkert. A dalárda újra éledt, és amíg a körülmények lehetővé tették, addig sokszor szerepelt. A tiszteletes asszony szépséges hangjával, fölényes orgonajátékával ünnepé emelt minden istentiszteleti alkalmat.

Várady József 1981 áprilisában, felesége 1996 decemberében hunyt el Nagyváradon. Mindketten a szatmári református temetőben nyugszanak. Emlékük legyán áldott.

A TELEPÜLÉS GAZDASÁGI ÉLETE

Mezőgazdaság

A falu területe igen kedvező adottságokkal rendelkezik, amik lehetővé tették egy fejlett gazdasági élet megteremtését. Albison a gazdaság élet legfontosabb ága a mezőgazdaság volt, ezen belül is a növénytermesztés. Erre alapozódott már a kezdetektől az állattenyésztés is, mint a mezőgazdaság másik fontos ága.

Gazdasági szempontból Albis a környező településekhez viszonyítva a gazdagabb községek sorába tartozott. Ha visszatekintünk a 20. század elejére, a kollektív gazdaság megalakulásának idejéig, megállapíthatjuk a következőket: a faluban csak néhány olyan nagygazda volt, aki 40–50 hold földdel rendelkezett. A gazdák többsége középgazda, 10–20 holddal és kevesebb a szegényparaszt, akiknek legalább 3–5 hold földjük volt. Néhány olyan család is élt Albison, akik az elszegényedés miatt nehezen tudták eltartani magukat. A nagygazdák egyedül nem tudták megművelni a tulajdonukban levő földterületeket, cselédekkel, részesekkel és napszámosokkal dolgoztattak. A középgazdák általában családtagjaikkal művelték földjeiket és csak ritkán vettek igénybe idegen munkaerőt, kapáláskor, aratáskor, szénakaszáláskor stb. a szegény vagy nincstelen családok részest vállaltak vagy napszámosként dolgoztak a nagygazdáknál.

Az 1945-ös földreformig, a grófi birtokon, ezek felszámolásáig főleg a Véd és a Fancsal tanyákon lakó cselédség végezte el a mezőgazdasági munkákat, de a falubeliek is eljárak ide. A földreform után a gróf egykori cselédsége földet kapott a grófi birtokból, amelyet a kollektivizálásig használhattak.

A közbirtokosság

Albison a közbirtokossági tulajdon a 19. század vége felé jön létre és fennmarad 1947-ig. Kialakulásakor és a vagyon bejegyzésének idején, a közbirtokosságon belül 848 erdőjog, valamint 793 legelőjog létezett. A közbirtokosság 161,3268 ha összterülettel rendelkezett. Ebből 31,2966 ha erdő az Egerdő nevű határrészben, 0,1564 ha ház, udvar, 0,7686 ha szántó a beltelekben, 0,4294 ha rét a Zsizsér dűlőben, 127,273 ha legelő az Egerdő,

Méhesalja és a Hegyalja határrészekben, 0,4499 ha a Lápárok. Továbbá rendelkezett apaállatokkal és ezek tartásához szükséges épületekkel.

A közbirtokosság, mint jogi személy, saját Alapszabályzat szerint fejtette ki tevékenységét, évente költségvetést készített, amit a tagság nagygyűlése hagyott jóvá, választott vezetősége volt, ennek tagjai honoráriumot kaptak a kifejtett tevékenységükért. A közbirtokosság szervezte meg a legeltetést, a legelők, a mezei utak, hidak és kutak karbantartását és egyéb közhasznú tevékenységeket.

1947-ben az összes vagyona és az általa végzett tevékenységek átkerültek a községi tanács kezelésébe, illetve irányítása alá. Ezzel vége szakadt a hagyományos és bevált közös gazdálkodási formának, ugyanis a közbirtokosság tagjai ettől kezdve már nem rendelkezhetek kizárólagosan tulajdonjogaik felett.

Az 1989-es fordulat után az emberek szerették volna helyreállítani a közbirtokosság intézményét, de az 1991-ben elfogadott 18. számú, a földalapról szóló törvény értelmében még nem adódott lehetőség a tulajdonjogok visszarendezésére. Erre csak 1997-ben a 167. számú, valamint 2000-ben az 1. számú törvény értelmében kerülhetett sor. Az albisi közbirtokosság tagjai, de inkább ezek örökösei, vállalva a margittai Telekkönyvi Hivatalnál a bürokratikus kiszolgálás viszontagságait, beszerették a tulajdonjogokat igazoló okmányokat és 118 személy 79 kérvényt nyújtott be az Érbogyoszló község Polgármesteri Hivatalához. Az újralakítással kapcsolatos összes feladatot egy alkalmi (ad-hoc) bizottság vállalta magára, melynek elnöke Oláh Sándor agrármérnök, titkára Bakó Lajos-Barna. A közbirtokosság Érbogyoszló község szintjén 2000. május 15-én alakult újra és jegyezték be a Margittai Területi Bíróságon a 646. számú végzés alapján.

Az összesítésből kiderült, hogy sajnos az eredeti vagyonnak csupán 62%-t igényelték vissza a kérvényezők. A további 38% visszaszerzése érdekében a közbirtokosság vezetősége pert indított, mely jelenleg is folyamatban van.

1949-ben az össz-földterület 2912 ha, ebből a margittai és székelyhídi állami gazdaságok 300 ha-t elcsatoltak.

Növénytermesztés

A növénytermesztésben a legfontosabb helyet a gabonafélék termesztése foglalta el. Ez főleg az őszi és tavaszi búzát jelentette, kisebb mértékben a rozsot és árpát. Kukoricát valamivel kevesebb területen termeltek, mint

búzáat. Régebben gyakran vetettek ún. kétszerest, ami a búzának és rozsnak a keveréke volt (1 rész búza + 2 rész rozs). Albison a növénytermesztés vetésforgó rendszerben történt, ennek megfelelően a határ is fordulóföldre volt osztva. A földterületet többnyire harmadolták, azaz egyharmadát kalászosokkal, a másikat tengerivel (kukoricával), a harmadikat pedig takarmánynövényekkel – lóhere, lucerna, bükköny vagy zabosbükköny – vetették be. A rostkender termesztésének régi hagyománya volt, minden család annyi kendert vetett, amennyit a tél folyamán az asszonyok fel tudtak dolgozni. Termesztettek még takarmányrépát, később cukorrépát, krumplit is főleg a nyilasi területeken.

Albis község nevezetes volt a káposzta termesztéséről. A Nyilas és az alsó kertek nagyon kedveztek a zöldségfélék, a káposzta termesztésének, mivel itt a talajvíz szintje magasabb volt. Régen lovas szekerekkel szállították a megtermelt káposztát a megye egész területére, sőt Szatmár és Szilágy megyékbe is. Fűszerpaprikát csak saját használatra termesztettek, mivel igen munkaigényesnek tartották. Szinte minden gazdaságban készítettek és készítenek még ma is melegágyat, hogy időben a gazdák rendelkezésére álljon a kellő mennyiségű palánta a zöldségtermesztés számára. Napjainkban fontos jövedelmi forrássá vált a palánta értékesítése a különböző piacokon.

Gyümölcsöt az udvarokon, a házi kertekben és a szőlőhegyen termesztenek. A magukat valamire tartó gazdák arra törekedtek, hogy beszerzzék a kora tavasztól késő őszig érő minden gyümölcsfajtaját. Ha az időjárás kedvezett a cseresznyetermésnek, bőven jutott eladásra is, egy-egy szekér cseresznyével Nagykarolyba vagy Debrecenbe is elmentek.

Állattenyésztés

Az állattenyésztés már a 19. században fellendült, minden gazdaságban voltak igavonó állatok, főleg tehének, ökrök, esetleg bivalyok. A 20. században egyre jobban elterjedt a lótenyésztés is. Az igavonásra nem használt állatokat a község legelőjére hajtották ki és itt fogadott pásztorok őrizték őket. A pásztorkodás legalább 4–5 családnak biztosított megélhetést. Az állatok kihajtásának szigorú rendje volt: először a ménest (pihenő lovak és csikók), utána a gulyát (fiatal borjak és ökrök), ezután a csordát (a fejőstehenek), majd a csürhét (disznók) és legvégül a libacsordát hajtották ki. Este fordított volt az állatok hazahajtásának sorrendje. A pásztorokat pász-

torválasztó közgyűlésen választották ki a jelentkezők közül, ekkor egyeztek meg a bérezés formájában és mennyiségében. Ugyancsak ekkor rögzítették a pásztorok feladatait – a legeltetés helyét és rendjét, a delelést, az itatást, a kutak karbantartását – és felelősségeit. A juhtartás Albison nem volt jellemző, mivel a legelők köztulajdonban voltak. A legelők védelmében a községi előljáráóság úgy rendelkezett, hogy juhot csak saját legelővel rendelkező gazdák tarthatnak.

Minden gazdasági udvaron tartottak és tartanak ma is szárnyasokat, tyúkot, kacsát és libát, főleg a család saját szükségletére. Az utóbbi évtizedekben többen foglalkoznak pulykatenyésztéssel is. A házinyúl tenyésztése nem volt jelentős, manapság főleg a fiatal fiúk kedvenc foglalatossága. Régen inkább az angóryanúlat tenyésztették a gyapjáért. Napjainkban a méhészet, mint foglalkozás szinte teljesen eltűnt a faluból, régen többen is foglalkoztak méhészkedéssel. Eleinte kasokban, később kap-tárakban nevelték a méhcsaládokat. A vegyszerezés és a szélsőséges időjárás több esetben a méhek pusztulását okozták, és ez elkedvetlenítette még azokat is, akik szívesen foglalkoztak ezzel az ágazattal.

Szőlőtermesztés

A szőlőhegy összterülete 69 hektár, ebből 26 hektár a szőlővel beültetett terület, a többi szántó és szilvásnak nevezett kaszáló. A szőlőterületet az irtások helyén alakították a jobbágyvilágban. Az 1770-es urbárium szerint 74 család fizetett borvámot az általuk használt szőlőterület nagysága szerint. Feltételezzük, hogy ezen a vidéken is a külföldről származó nemes szőlőfajtákat telepítettek, melyeknek finom boruk volt és mindenki szívesen fogyasztotta. Ezek a telepítések az 1870-es évekig maradtak fenn, mert ekkor a filoxéra (szőlőgyökér-tetű – *Dactylosphaera vitifoliae*) rövid idő alatt elpusztította az ültetvényeket. Ezek helyett igénytelenebb fajtákat, ún. magántermőket telepítettek: mint a Noah, Reskát, Elvira és másokat. Ezeknek a bora nagyon gyenge minőségű, az egészségre káros. Az 1940-es évek elején néhány szőlősgazda ismét megpróbálkozott nemes szőlőfajták újratelepítésével, mint a Saszla, Bakator, Oportó, Erdei és a Kecskecsecsű, s mások. A téesz idejében, az 1960-as években a szőlőhegyen kivágták a magántermő szőlőültetvények egy részét és ezek helyén új telepítéseket létesítettek nemes fajtákból, és huzalos szőlőtermesztést folytattak, de a tavak közelsége miatt kialakult mikroklíma nem kedvezett ezeknek az

igényes szőlőfajtáknak, mint a Leányka, Muskotály, Saszla, Olasz rizling és mások. A szőlőültetvények gondozására egy „hegyi brigád” alakítottak, melynek tagjai egész nyáron a szőlőben dolgoztak. A téesz felbomlása után a szőlősgazdák visszakapták a szőlőföldjeiket, egyesek megtartották a huzalos művelésű nemes szőlőket, mások felszámolták és újra magántermő fajtákat telepítettek a helyükre.

A szőlőhegyet hegygyepű védte, ezt husángokból (Albison suhángokból) fonták. A gyepün keresztül három kapu vezetett be a szőlőhegy területére. A főkapu mellett egy kerülőház, hegyház van, amelyik az elmúlt évtizedekben életveszélyessé vált. Csak 2003-ban sikerült újjáépíteni a szőlősgazdák összegyűjtött pénzéből, az ügy iránt elkötelezett néhány személy közreműködésével. A szőlőhegy rendjét régen a hegybíróóság felügyelte. Ezt a szőlősgazdák választották. A hegybíróóság gondoskodott a hegykerülők megválasztásáról, azok feladatkörének a meghatározásáról, a gyepük karbantartásáról, a hegyi utakról, kutakról stb. Az esetleges tolvajlások esetében is döntött a bíróóságokról. A szőlőhegyre csak az az ember mehetett be, akinek szőlője volt és kiskorú gyermek csak a szülő kíséretében.

A szüretre tisztelettel és várakozással készültek fel a gazdák. Az előszüretet szeptember 15-én kezdhették el. Az általános szüret kezdete október 15-e volt, a szőlősgazda meghívta a rokonokat, komákat és a jó szomszédokat.

A finom szüreti ebédet többnyire kinn a hegyen, a pajtában levő berakott spóron főzték. A finom ételek illata keveredett az érett szőlő és a must illatával. A hagyományos albisi szüreti ételek a következők voltak: tyúkhusleves, sült hús, töltött káposzta, birkatokány, marhapörkölt, diós és mákos kalács. Többnyire egy felfordított nagy kád vagy hordó szolgált terített asztalként, amelyet a szüretelők körülálltak. Ebéd után folytatták a munkát, közben a gazda kínálgatta a szüretelőket a hegy levélével.

A szüret napján előkerültek a cigányzenészek és a zene hangjára vidámabban folyt a munka, estére a hangulat a tetőfokára hágott, a szüretelők dalolva mentek haza a faluba. Fáradságáért minden meghívott szüretelő egy veder „szép” szőlőt kapott, melyet a szüret közben válogattak és félretették.

A szőlőt a hegyről egy-két puttonyos legény hordta le a pajtába, ahol nagy kádakba ledarálták. A puttonyok számát a pajta belső falára vagy az ajtóféltre húzott rovásokkal jelölték meg. A puttonyok számából következtek a várható bor mennyiségére. A ledarált szőlőt egy-két napig erjesztették. A szőlőprés vagy sajtoló megjelenése és elterjedése előtt a szőlőt ún.

„szőlőzsákban” taposták ki. Ezt két szál „összeriszálásával” készült nagyon erős fonalból szőtték. A zsákot úgy varrták meg, hogy egyik ága hosszabb volt, melyet ráhajtottak a kád oldalára, a fél zsák szőlőt lefektették a kád fenekére és mezítláb törték, csavarták, taposták a zsákot. Ha nagyon hideg volt a szőlő, a taposók új csizmát húztak a lábukra, az ilyen borra mondták később, hogy ez „csizmás bor”. A kádból a must a „kármentőbe (kád alá való) csorgott, ahonnan a pincében levő hordókba töltötték. A törkölyt (Albison törkö) lékes hordókba rakták, közé ürmöt tettek, majd vizet töltöttek rá és tavaszig vagy nyár elejéig érlelték. Így készült az ürmös löre, amelyet a legfinomabb nyári üdítőitalnak tartottak.

Az albisi szőlőhegyen még ma is létezik egy pár régi jellegzetes épület, amelyekből megismerhetjük a hagyományos építési szokásokat. Ezek egykori borházak, amelyeket itt egyszerűen pajtának neveznek. Legfőbb részük a pince volt, melyek fölé épült a prэшház. A pincék többségét egyszerűen a kemény földbe ásták, anélkül, hogy oldalukat téglából kirakták volna. A pincék mennyezete hasított rönkfákból épült, amit alul-felül sárral betapasztottak. A pince lejárátát befedték, ezt az albisiak pincegátornak hívják. Ennek kiszélesedő részében tárolják a szőlős edények egy részét. Egyes pincékbe lépcsős lejárát vezet, másokba csak egyszerű, döngölt lejtős bejárát, amelyik a pajtából nyílik. Előfordul, hogy a pajtát úgy építették, hogy teljes egészében fedje a pincét, más esetekben csak a pince bejárátát.

Iparos élet a 20. században

Érdekes, hogy az albisiak mindig jobban szerették a földet, mint az iparos szerszámokat. A két világháború között is Margittáról fogadtak községkovácsot Papp Mihály Demeter személyében. A községkovácsok nagyobb része a kovácsházban működött, amíg az le nem égett 1947-ben. Kovácsmesterek voltak: Papp József, Száva Kálmán, Kiss Sándor. Magánkovácsként dolgozott még Péntes Gábor a falu központjában lévő műhelyében és Bartha Sándor (érbogyoszlói) a saját lakásán. A kollektivizálás után a műhelyeket leépítették, s egy közös műhelyben dolgoztak a téesz farmján.

Kerékgyártók, ácsok, kádárok voltak: id. Huszti Lajos, Szilágyi Lajos, id. és ifj. Kópis József, ifj. Huszti Lajos, Ambrus János, M. Nagy Lajos (ács, kőműves).

Asztalesmesterek: B. Páll József (asztales ezermester), a Székelyföldről érkezett Németh Ágoston és Zsuppon bácsi, Nyíri József, Tóth Sándor ezermester és mások.

Szabók és varrónők: Tóth Imre, Máté József, Matyi Péter; Papp Mihályné, Tóthné Molnár Etelka és mások.

Hentes-mészárosok: Szarvadi Sándor, kinek a Fő utca 123. szám alatti boltja és kocsmája a korabeli fiatalság egyik legkedveltebb találkozóhelye is volt. Ugyanakkor ez volt az 1930-as évekig működő fogyasztási szövetkezet központja és később ezt alakították át a falu központi szövetkezetévé. Ma az épület üresen áll.

Fried Izidor mészáros, kocsmáros, boltos, pálinkafőző tulajdonos, boltja és mészárszéke 1944 augusztusáig működött, amikor a sajnálatos események miatt megszűnt. A családnak egyetlen tagja jött vissza a pokoljárásból. A Fried családból ketten pusztultak oda, egy közülük munkaszolgálatos volt, ő hazajött.

Farkas Gyula szintén hentes-mészáros volt. Borsi Dániel hentes, mészáros, boltos a Fő utcai lakásán működött. Halász Gyula hentes, mészáros, kis mészárszéke a Hajnal utcai telkén állt.

Gazdasági alapja ma

2002-ben Albis falu közigazgatási területe 2563 ha tesz ki.

Területhasznosítás:

1563 ha szántó a határban

69 ha a szőlőhegy területe, melyből: 28 ha szőlővel
beültetett terület

31 ha szántó, kaszáló, szilvás stb.

71 ha legelő

18 ha rét

50 ha az utak felülete

51 ha beépített terület

4,3 ha temetőkert

134 ha vizek, patakok, árkok és partjaik

460 ha erdő

155 ha egyéb terület

Az állatállomány 2003-as statisztikája:

136 ló

130 szarvasmarha, ebből: 90 fejőstehén

40 növendék

10 kecske

1250 sertés, ebből: 150 koca

1100 növendék

7000 szárnyas

Az év elején még volt 60 juh, de az év végére egy sincs albisi gazda tulajdonában.

A gazdaság gépi potenciálja

A szántóföldi növénytermesztésben van: 31 eke, 41 tárcsa meg borona, 4 gabonavetőgép, 6 kapásnövény-vetőgép, 3 gabonakombájn, 2 kukoricakombájn, 20 pótkocsi, 8 húzatókapa, ezeket 46 erőgép működteti. Ezen kívül van még 12 lóeke, 126 szekér, több lövontatású húzatókapa.

A gazdasági épületek felülete: az istállóké 14.200 m², góréké 2.200 m², depóké 6.000 m², csűröké 4.000 m², magtáré 5.400 m².

A faluban működik egy pálinkafőző üst.

Magánboltok

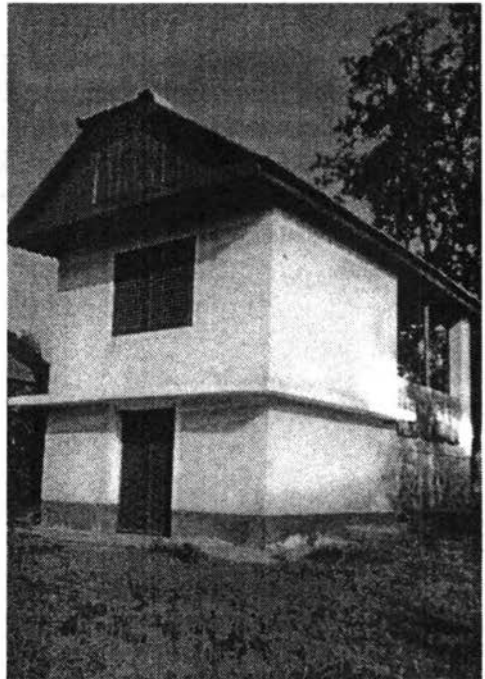
A 20. század elejétől az államosításig Albison több vegyesbolt, kocsmá működött. Ezek fokozatosan leépültek, és egy központi szövetkezet lépett a helyükbe az egykori Szarvadi-féle bolt helyén.

Az 1989-es változás után több magánkereskedő nyitott üzletet, ABC-ket. Jelenleg négy kisebb-nagyobb üzlet elégíti ki a lakosság élelmiszer és háztartási cikkek szükségleteit. Ezekben az említett árucikkeken kívül kenyeret is árusítanak.

**Nádfedeles pince.
Az ajtó felirata:
Készítette Bereczky Imre
1884. február hó 14-ik napján**

**Újkeletű borház-pajta
az albisi szőlőhegyen**

Berezky-féle pajta – 1838

Az egykori Szarvadi-féle bolt

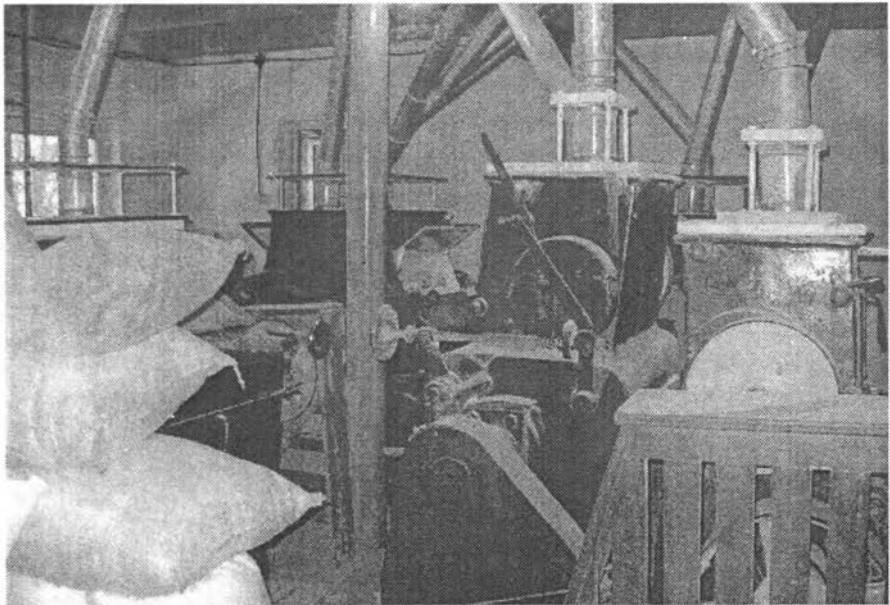
Az Oláh-farm épületei

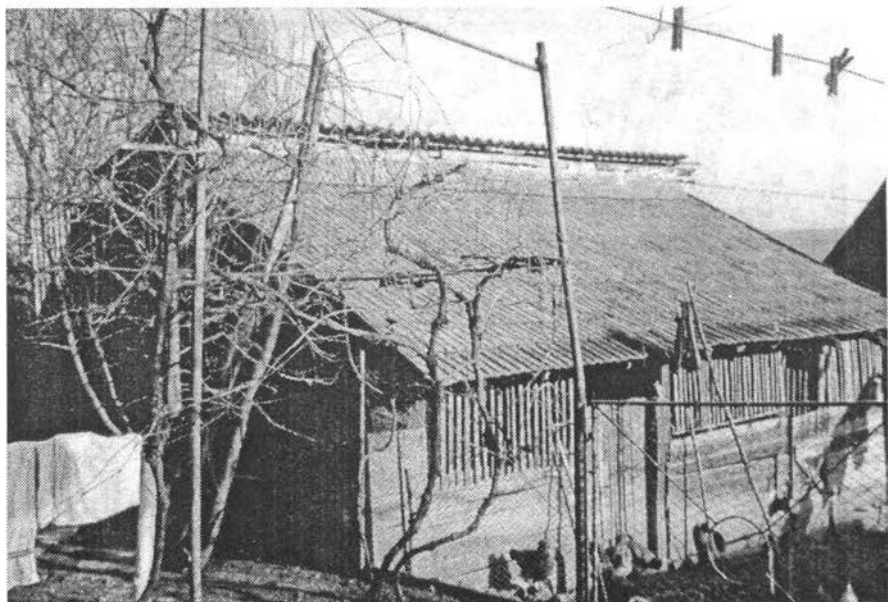
Az Oláh-farm: gabonaszárító és tároló

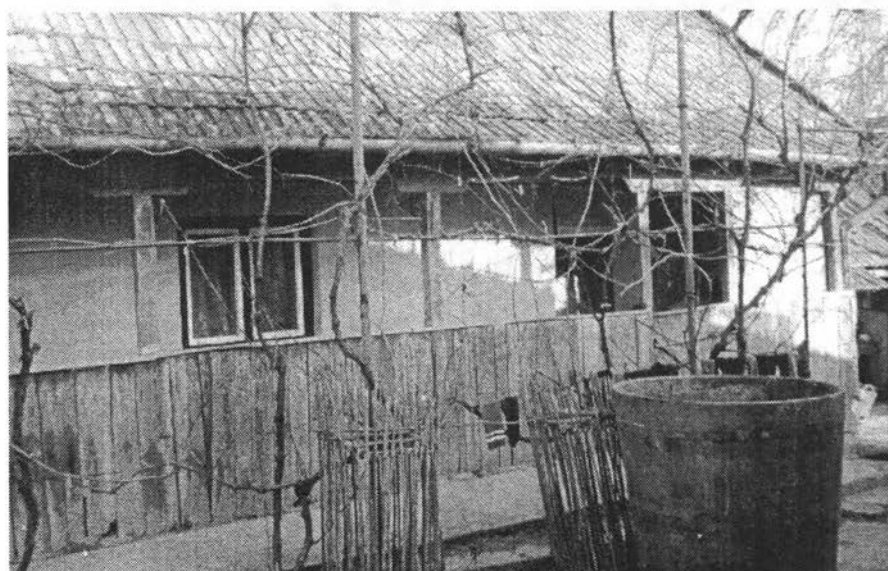
Az Oláh-farm: géppark

Az Oláh-farm: malom

Disznóól, fölötté góré a 260. szám alatt

Ház 1920-ból, a 260. szám alatt

A NÉPESSÉG SZÁMÁNAK ALAKULÁSA AZ ELŐZŐ ÉVSZÁZADOKBAN

Az 1828-as összeírás alkalmával 76 telket és 458 lakost jegyeznek fel. Fényes Elek 1851-es statisztikája szerint a lakosság száma 1280. 1900-ban Albis lakossága Véd és Fancsal tanyával 1079 fő, 1910-ben 1088 fő, 1930-ban 1205, 1948-ban 1123, 1992-ben 1060 fő és 2002-ben mindössze 968 fő.

Az 1992-es és a 2002-es népszámlálási adatok szerint a lakóházak száma 338, illetve 331, a családoké egyező, 359.

Az 1992-es évben a nemzetiségi megoszlás a következő: román 19, magyar 954, roma 85, német 1, ukrán 1.

A 2002-es népszámlálási adatok szerint: román 16, magyar 940, roma 34, német 1, ukrán 2.

Vallás szerint: 1992-ben	ortodox	16	2002-ben	19
	római kat.	60		32
	görög kat.	6		8
	református	975		896
	baptista	3		6

Mind a hivatalos, mind a református egyház statisztikája egyértelműen mutatja a lakosság fogyását és előregedését. Az egy házasságra jutó gyermekszületés 1901–1940-ig egyenletes, átlagban négy. Ez a szám 1950 óta egy-két gyermek.

Ha a korcsoportok szerinti megoszlást vizsgáljuk szembetűnő, hogy 1900-ban a 0–14 éves korig a lakosság 35%-át képezte, a 60 év fölöttiek aránya mindössze 10%; addig ez a szám 2002-ben a következő: 0–14 éves korig 15%, és a 60 év fölöttiek aránya 38%.

Az aktív lakosság aránya 47%, ebből 9–10% a városban dolgozó bejáró munkás, a többség pedig a földművelésből él.

A lakosság számának erőteljes csökkenése az 1950-es évektől kezdődött. Az utóbbi években az elhalálozások száma kétszerese a születetteknek. Ezen kívül egy sajnálatos jelenség is megfigyelhető, a 30–60 évig terjedő korosztályban harminc nőtlen férfi van Albison.

Az elmúlt húsz év haláloklai közül leggyakoribb a végelgyengülés (az esetek 1/3-ban); növekvő számot mutat a szív- és érrendszeri betegségekből eredő agyvérzés, szívinfarktus; a daganatos megbetegedésekből eredő elhalálozás – 15 halálesetre számítva három-négy, de a 2003-as év szomorú statisztikája, hogy 18 halálesetből 6 daganatos betegségből kifolyólag történt.

Elvándorlás, foglalkozással kapcsolatos mozgások

A kollektív gazdaság megalakulása előtt a faluból nagyon kevesen vándoroltak el munkát, jobb megélhetést keresni. Tulajdonképpen az 1960-as években indul meg egy elvándorlás, főleg Margittára. Ez a város erőteljes fejlődésnek indult és vonzotta a környékbeliakat. Leginkább a fiatalok költöztek el, a férfiak a szerszámgyárban és a bőrparban helyezkedtek el, a lányok, asszonyok többnyire a készruhágyárban. A közép korosztályhoz tartozó férfiak és nők, főként a kórházban kaptak munkát, ők bejárók voltak.

A falu életére negatív hatással volt az elvándorlás, mert az ifjak színe-java távozott el. Az 1990-es átalakulás nagyjából véget vetett ennek a helyzetnek. Érezhető egy ellentétes irányú mozgás, igaz ez főleg az idősebb korosztályra jellemző, a nyugdíjasok költöznek ki Margittáról.

Volt jegyzői lak, ma orvosi rendelő

KÖZIGAZGATÁSI MÚLTJA ÉS JELENE

Amíg Albis község önálló közigazgatási egység volt, a következő bírókat választották meg:

Bertalan Lajos 1914–1918, Balogh Lajos, P. Erdélyi József, Gonda József, T Nagy Sándor, Bereczki Kálmán, Szabó Kálmán, Nagy András.

Jegyzők voltak: Tökés Elek, Takács János és Katona Sándor. Segédjegyzők közül megemlítjük Suiugant és Oláh Andrást.

Amikor a községháza megszüntetésére került sor, a következő fontosabb iratsomót (szám szerint 13-at) vitték át a községközpontba:

1. Albis–Bogyoszlói folyóvizek lecsapolási terve,
2. Kataszteri nyilvántartás,
3. Az állami és községi tulajdonú ingatlanok leltára,
4. Ingóságok leltára,
5. Pénztári napló,
6. Költségvetési mérleg 1947-re,
7. Költségvetési mérleg 1948-ra,
8. Költségvetési mérleg 1949-re,
9. Albis község monográfiája 1949-ből,
10. A fogatok elosztásáról és összeszámlálásáról szóló jegyzői nyilvántartás,
11. Költségvetés kiadási része 1950-ből,
12. Gazdasági napló (Registru agricol) 1947–1951,
13. Ellenőrzési és útmutatási nyilvántartó (Registru de control și de indrumare).

Az albisi hatóság a Fő utcai egykori községházában működött.

Később ebben az épületben rendezték be az óvodát és bizonyos időszakban a napközi otthont, amelyet az egykori téesz tartott fenn. Jelenleg is itt van az óvoda és néhány iskolai osztály is. Az egykori jegyzői lak (melyet 1937-ben adtak át rendeltetésének), jelenleg orvosi rendelő. Az udvarban található az orvosi lakás.

1952-ig Albis önálló közigazgatási egység volt, község státussal. Hozzá tartoztak még: Védi puszta, Fancsal tanya, Csatári erdőszlak stb. Az új közigazgatási átszervezés értelmében a falut a hozzá tartozó kisebb településekkel együtt Érbogyoszló községhez csatolva összevonták. Ha a földrajzi helyzetet, a lakosság számát és az akkori gazdasági potenciált vesszük alapul, nehéz megérteni ezt a döntést. Albis falu lakossága soha nem értette meg és nem nyugodott bele a mellérendeltségi állapotba.

Amikor 1995-ben alkotmányos lehetőség nyílt a falu újra önállósodására, az akkori előjáróság kezdeményezte a község szétválasztását. Az 1995. szeptember 3-án tartott közgyűlés egyöntetűen kifejezte önállósodási óháját, ezt az igényét felterjesztette a Bihar megyei Kormánybiztosi Hivatalhoz. (Bejegyezve – Prefectura Județului Bihor – az 1482/8-as iktatószámom.) A hivatal részéről válasz nem érkezett, de továbbították a kormány megfelelő szerveihez, mely elvben el is fogadta az önállósodási kérelmet. A Bihari Napló 2001. szeptember 11-i számában Új községek alakulhatnak Bihar megyében című cikket olvasva, az albisiak reménye is felcsillant. Tudvalevő, hogy a törvény hatályának van egy alapfeltétele, mely szerint a lakosság száma 1500 fölött kell hogy legyen, ennek nem tudunk megfelelni. Így nem kerülhetett sor a népszavazás kiírására sem.

Orvosi ellátás

1950-ig Albison nem volt orvosi ellátás, az orvosi feladatokat is a bába nénik látták el. Komolyabb betegségek esetén a margittai Goldberger Emil és Rosenfeld Győző doktorokhoz, vagy a mihályfalvi András Ernő doktorhoz fordultak.

1901-től 1941-ig Móricz Imréné Mudry Etelka volt a bába. Bábaként működtek még Albison: Farkas Eszter, Nagy P. Zsuzsanna, Vass Lajosné, Hajdu Jánosné, Varga Ilona, Olaruné szülészasszisztens, Tárkányi Erzsébet.

Az egykori jegyzői lakban 1950-ben rendezték be az orvosi rendelőt és ettől kezdve állandó körorvosi szolgálat létezik. 1956-tól 1970-ig Albison szülőotthon is működött hat ágygal. A szülőotthon mellett konyha is volt. 1961-ben az orvosi rendelő udvarán szolgálati lakást épített a község az itt dolgozó körorvosok számára.

Az első orvosa a falunak dr. Nagy Gizella volt, aki 1950–52 között dolgozott Albison. Őt dr. Pop Mircea követte, 1952-től 1956-ig majd dr. Kecskés László 1956-tól 1960-ig. 1960 és 1964 között két orvos is dolgozott a faluban: dr. Tuticiu és dr. Merza Victor, valamint Drimbău Vasile asszisztens. 1964-től dr. Molnár József 1990-ig, majd egy ideig dr. Bordás Judit gyermekorvos és 1991-től dr. Mihașiu Maior Lucia az orvos Albison. Az orvosok mellett a következő egészségügyi középkáderek szolgálták: Varga Ilona bábaasszony, Romocea Pirooska védőnő, Modog Anna általános nővér, Borsos Pál felcser, Kiss Tünde, Bara Erika és Bészél Enikő asszisztensek.

MŰVELŐDÉS, SPORT, SZÓRAKOZÁS

1960. május 15-én Albison létrehozták a községi könyvtárat, teljes fizetésű könyvtárossal. Ekkor 500 kötetnyi könyvet leltároztak be. Az évek során a könyvtári állomány szépen gyarapodott. Ez a folyamat 1990 után megszakadt, azóta a községi költségvetés nem sok pénzt áldoz könyvvásárlásra. Éveken át végezték a könyvtárosi munkát: Németné Barna Mária, Torgyán Ilona. Ármós Károly, Kiss István, Jakab Éva, Balla Erzsébet, Matiz Jolán.

A könyvtár az iskolai nevelő munkát is elősegítette. Itt szerveztek mesedélelőttöket vasárnaponként és mesedélutánokat hétköznapokon, sőt egy kiállítást is ugyan csak itt, Györkei István faszobrász munkáiból.

A könyvtárnak 300 beírt olvasója van, de sajnos a kiolvasott könyvek száma az utóbbi évtizedben nagyon lecsökkent. Az olvasási igényt a televízió térhódítása fogyasztotta el.

Zenekarok

A két világháború között bálokon, lakodalmakban, névnapokon és egyéb alkalmakkor főleg cigányzenészek játszottak. A második világháború befejezésekor elég olcsón lehetett cimbalomhoz jutni, az élelmiszerhiány miatt sok városi eladta ezt a kedves hangszert. A híres cimbalmos, Varga Béla szerzett több cimbalmot. Saját szórakozásukra többen megtanultak cimbalmon vagy más hangszerezen játszani. Így alakult meg az első hivatalos magyar zenekar, ebben Hérmán József első primás, Huszti Sándor második primás, Tóth Sándor cimbalmos, Mészáros József brácsás, Máthé Dani kontrás, Juhász István (Pista) nagybőgős játszott. Ez a zenekar 1947-től 1952-ig működött. Közben cigányzenészek is voltak, mint: Varga Gyula, Varga Balogh József primások, Varga István (Csonka Pista), Varga Kálmán (Kiss) cimbalmos. Sajnos a zenekar két alapító tagja elhunyt.

Az 1960-as években alakult meg egy háromtagú banda, Hérmán Sándor primás, Bakó Imre harmonika, Hérmán József dob, később ehhez csatlakozott Tóth Sándor harmonikával, majd Aszalós Sándor és Tóth Dániel ugyancsak tangóharmonikával.

1964–65 körül kialakult egy nagyszerű tánczenekar, végleges formában a következő felállásban: Hérmán Sándor első primás, Tóth Sándor tangóharmonika, Aszalós Sándor és ifj. Tóth Dániel szaxofon, Hérmán József dob.

Olyan jó hírű zenekar volt, hogy a környéken versengtek értük. Sokszor nem is tudtak eleget tenni a meghívásnak. Érmihályfalvától Micskéig, Érszőlőstől Székelyhídig számos lakodalmat átmuzsikáltak. Az 1980-as évekre a zenekar kezdett felbomlani elköltözés vagy betegségek miatt. Az egykori tagok még más felállásban muzsikáltak, de ez már nem volt az igazi.

A híres Hérmán zenekar 1972-ben

Tagjai: Tóth Sándor tangóharmónika, Hérmán Sándor első primás,
Tóth Dániel szaxofon, tangóharmónika, Hérmán József dob

Hérmán Sándor primás

Táncsoport

Az albisi fiatalokból, valamint fiatal tanítók-ból, tanárokból alakult meg a hat-nyolc párból álló táncsoport. Élőzenére, a nagyszerű Hérmán zenekar muzsikájára táncoltak. Szép sikereket értek el itthon, a szomszédos helységeken és a megyei versenyeken is. Ez a táncsoport kisebb nagyobb változásokkal 1970-ig működött és sokszor szerepelt.

A későbbiekben is voltak még próbálkozások, például Gerzsenyi Katalin és Páll Margit tanárnő vezetésével. De ezek a csoportok csak alkalmasszerűen álltak össze, az akkori Megéneklünk, Románia (Cântarea României) mozgalom keretében.

Táncos tanítók 1969-ben –
Török Anna és Ferenc

Sportélet

Az 1940–50-es években terjedt el a futball. Eleinte a fiúk felszerelés nélkül léptek pályára, mégis megverték a kihívó vagy a vendégcsapatot. Egy jelentősebb focicsapat az 1970-es években állt össze.

A futballcsapat 1970-ben

A labdát fogják: Aranyos Sándor, Páll Sándor; guggolnak: Szabó Bama, Ambrus Zoltán, Szodoray Árpád, Papp Lajos tanító; állnak: Szücs István, Halász Zoltán, Tóth Zoltán, Rabatin Sándor, Szilágyi Lajos, Bakó Lajos

Szórakozás

A rendszerváltozásig (1945) csak nagy ünnepeken rendeztek bálokat. Ezeket minden esetben műsoros esttel kapcsolták össze. A legnevezetesebbek az októberben tartott szüreti bálok voltak. Ezeken kívül szinte minden vasárnap délután kalákát rendeztek, ahol a fiatalok civilizáltan tudtak szórakozni.

A kultúrotthon

A Mágánás Miska előadása után – 1947

Ülnek: Nagy Margit, Bereczki Margit, Kemecei Ida, Román Sándorné, Román Sándor rendező, Fodor Etelka, Kiss Irén, Nagy Emma; állnak: Szilágyi Emma, Oláh András, Kovács László, Török János tanító, Gonda János, Saja Sándor lelkész, Váradi József, Páll Sándor, Tóth Sándor, Szarvadi Ernő; hátul Birtók Lajos

TELEPÜLÉS, HÁZAK, EMBEREK

A lakóházak

A lakóházak mindig a kor divatjának megfelelően épültek vagy épültek át. Faoszlopos régi ház már alig van a faluban. Részben ezeket is átalakították. A lakóházak építését, beosztását csupán néhány évszázadra visszamenőleg ismerjük. Feltételezhető, hogy a több száz évvel ezelőtt épült lakóházak falát vesszővel, venyigével, náddal összefogott paticsfal alkotta, később vert fal, melyet gyakran több rétegűre készítettek, majd vályogfal. Csak a 20. században készültek téglafalú házak. Albisnak e téren van egy nagy hátránya – a nagy távolság és az utak hiánya, amelyek igen megdrágították az építőanyagok oda szállítását.

A házak tetejét 1900-ban még főleg zsúp (összekötött rozsszalma) vagy nád fedte. Két-három sor náddal befedték az egész tetőt az eresztől kezdve a tető éléig.

Mivel csatornát nem szerelhetek ezekre a régi tetőkre, a házak anyaga viszont nem állt ellen a lecesepegő víznek, ezért ezek mind lebontásra, átalakításra szorultak. Ezek a régi házak tornácos kétosztatú beosztásúak voltak, nagyház, kisház, köztük pedig a pitvar a kemencével. A tornác gyakran az utcafronton is volt. Az ősbibb típus egyosztatú volt (egy nagyszoba és a pitvar).

A cseréptetős építkezés a 20. század második felében vált elterjedté.

Kétosztatú ház a 219. szám alatt

Az 1940–1950-es években az udvaron hosszan elnyúló házakat építettek, amelyeknek az utcáfrontra egy-két ablakuk volt, és téglá tüzfallal rendelkeztek.

Az 1950–60-as években az L-alakú ház, vagy sátoztetős ház jött divatba. Ebben két nagyszoba ablakai néznek az utcára. Középen van egy ún. sötét szoba vagy konyha, melynek ajtaja az előszobára nyílik, majd következik az éléskamra vagy esetleg a fürdőszoba is. Régebben hiányzott a külön fürdőszoba, azonban a 80-as évek óta legalább a helyiséget kialakítják.

1970-ben átépítették a Fő utcai 136. szám alatti házat. Földszintjén pincelakás és konyha van, a félemeleten pedig a lakószobák találhatók.

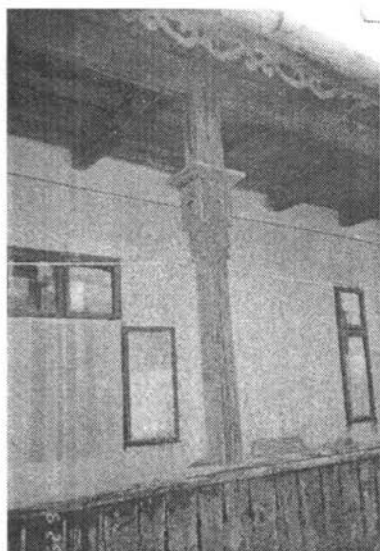
Az első emeletes ház 1977-ben épült a Fő utca 132. szám alá. Borbély Dezső kőműves tulajdona és az ő keze munkáját dicséri. Azóta a faluban mindössze hét egyemeletes ház és négy kétszintes, a tetőtér beépítésével készült modern lakás épült.

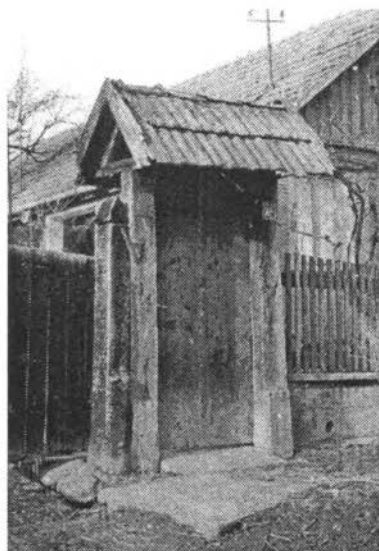
Szabó Gyula háza – 216. szám alatt

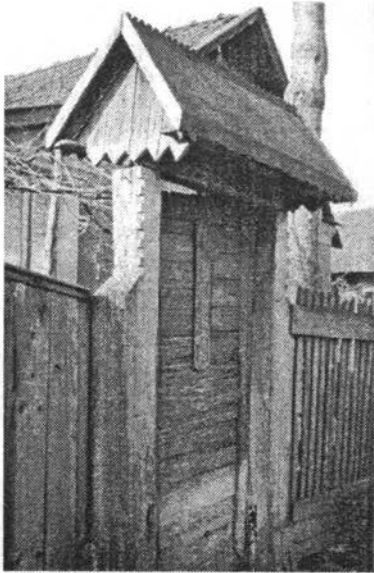
Régi ház a 83. szám alatt

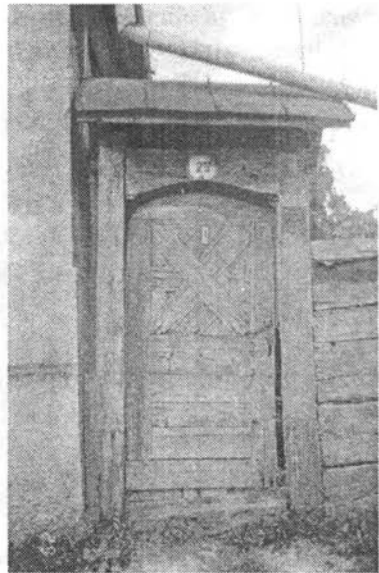
Díszes ágas és eresz a Temető utcán

Utcaajtó

Utcaajtó, rajta egy lemez
villa és veder rajzával

Berakásos utcaajtó
– Templom utca 25. szám alatt

Berakásos utcaajtó
– Temető utca 99. szám alatt

Kerekés kút

Gazdasági épületek

A lakóházhoz szorosan hozzátartozott a gazdasági udvar. Míg a lakóházat az utcafrontra, a nyári konyhát, és a magtárnak nevezett kamrát az udvarba, a ház folytatásába, vagy azzal szembe építették. Szépen gondozott épületek voltak és a 20. században már többnyire téglából rakták.

A lovaknak, teheneknek régebben vert falú vagy vályogból készült istállót emeltek. Napjainkban beton alapra, és téglából építik. Régen zsúp és nádfedele volt, ma cseréppel vagy palával fedik.

Még a 20. század elején is építettek az utcafrontra kukoricagórét, amely olykor kétosztatú volt, búzát is tároltak benne. Újabban górét csak a belső udvarra építenek, beton vagy téglalapra, amelyet bedeszkáznak vagy falaznak, és ez disznóólként szolgál. Így a lehulló kukoricaszem nem vész kárba.

A tyúkol minden gazdasági udvar elmaradhatatlan kelléke. Téglából, vályogból építik vagy fából, deszkából ácsolják.

A pince általában a lakóház alatt foglal helyet, de külön építmény is lehet.

A garázst az utcafrontra vagy az udvar hátsó részébe építik.

A telkeket, gazdasági udvarokat régen gyepű választotta el, husángból, suharcból fonták. Ezek helyébe fa- és betonoszlopos kerítések kerültek. Az utcai kerítést még a 20. század 60-as éveiben is vízszintesen egymásra helyezett 2 m hosszú deszkából készítették, amelyre kalapot tettek ugyancsak deszkából. Ezekből is kevés maradt mára.

A szép berakásos utcaajtót felváltja a kovácsoltvasból készült, úgyszintén a kerítést is kovácsoltvasból vagy betonból készítik.

Manapság a lakóházak és gazdasági épületek környéke többnyire gondozott. Betonjárdát építenek, esetleg termésköböl rakják ki a fontosabb járó felületeket. A lakóház bejárata fölé ernyőt vagy újabban szépen esztergált deszkából készült teraszt húznak.

Az ivóvízellátás még ma is ásott kutakból történik. A kutakat többnyire az utcafronton fúrták, valószínű egészségügyi okokból – távol az istállótól és a trágyarakástól. Az ivóvíz minősége nagyon rossz, magas nitrát-tartalma miatt csecsemők számára életveszélyes. Újszülötteknek Margittáról vagy Ottományból hoznak artézi vizet. A faluban sok a vese és epebeteg az ásványi anyagok lerakódása miatt.

Utcák

Albis utcás település, vagyis egy hosszabb főutcából, néhány mellékutca ágazik ki.

A községközpont, Érbogyoszló felől a Hajnal utcába jutunk. Nevét minden bizonnyal onnan kapta, hogy ez a falu északkelet-keleti részén van, innen kél a „hajnal”. Az utca jobb oldalán kezdődik a házak számozása és a bal oldalán végződik. 1916-ban kövezték ki. Folytatásában következik a Fő utca, a templomtól az alsó falu végéig, és majdnem teljes hosszában aszfaltozott. Ez a két utca a legrendezettebb, itt található a középületek nagy része: a templom, mellette a parókia, a kultúrház, majd a régi községháza, a régi jegyzői lak – ma orvosi rendelő és végül az állami iskola.

A Templom utca nevében viseli, hogy a templomtól indul. Ez csak kövezett, bal oldalán a templom mellett található: az Irinyi József Általános iskola és a tanítói lakások. Folytatásában van a Gátsor utca csak jobboldali utcasorral. Feltételezhető, hogy a kis patak völgyét valamikor gát zárta le, de erre már senki sem emlékszik. Ennél fontosabb az, hogy a házakkal (telkekkel) szembeni kerteket mindenki megkapta. Ezek a kis kertek valószínűleg kincsesbányák, zöldészesnek, káposztaföldnek használják.

A Temető utca a régi községházától kezdődően a temető síkátorig tart, valamikor Malom utcának neveztek, de ez oly régen volt, hogy erre már csak kevesen emlékeznek. Az 1940-es években kikövezték, de ma már nagyon elhanyagolt állapotban van.

Az Újsor tulajdonképpen több utcából áll. Az első újsori utcákat az 1920-as években kezdték létrehozni. A második világháború után új utcasorokat alakítottak ki, végül kialakult a mai állapot. Ezek az utcák a grófi major és birtok területén jöttek létre.

Alsó faluvég

Házor

Közművesítés

Az albisi Fő utca egy részének kikövezésére csak 1916-ban került sor. Ahová nem jutott kő, ott igen nagy sár volt, amiben a kétlovas szekér is gyakran megfeneklett, még a sár is befolyt a szekérbe. A két házsor között izik kóró (tengeri szár) kötegeket tettek le, ezen láoltak át. Húsz év múlva, csak 1936-ban került sor egy járda megépítésére a Fő utcán. A mellékutcákban és az Új soron csak az 1950-es években építettek járdát. Addig a tanuló gyermekek sáros időben a kerteken, a gyepek melletti kis füves részen közelítették meg az iskolát.

A Temető utca kikövezését az 1940-es években kezdték el, de ez annyiban maradt és az óta csak romlott az állapota. A többi utcákat az eltelt években helyenként kikövezték, és ezt javítgatják.

A falu és a téesz közbenjárására is 1973 és 75 között a Fő utca nagyobb része aszfalt burkolatot kapott.

Nagy előrelépés volt a falu felzárkózásában a Margitta–Ottomány aszfaltút megépítése, ez lehetővé tette a busz-járatok beindulását.

A falu villamosítása 1963-ban kezdődött. Még ebben az évben a lakások legnagyobb részébe bevezették a villanyt. Ez igazán forradalmi változást hozott a helység életében. Egyre többen vásároltak rádiót, és fokozatosan

televíziót is. Napjainkban, a legtöbb házban színes tévé működik és emellett a fiatalok magnót, videó- és CD-lejátszó készüléket, valamint Hifi-tornyot használnak.

2003. április 15-én kezdték meg a vezetékes telefonok beszerelését a lakásokba. Addig csak a fontosabb intézmények, mint a református parókia, az orvosi rendelő, az egykori tévész iroda és a posta rendelkezett egy-egy telefonnal.

A közkutak már csak az emlékezetben élnek

Amíg Albis önálló község volt és a polgári öntudat is jóval magasabb szinten állt, sok hasznos dolog mellett gondot fordított a közbirtokosságra, a biztonságra és az emberek kényelmére is. Ezért ásták meg és tartották rendben azokat a közkutakat, amelyek közül ma már csak egy működik, az egykori vágóhíd közelében lévő csordakút. Ennek közelébe 1942-ben két kis erdőt is telepítettek delelőnek.

Egykor még volt egy kút, az ún. Korsós völgyben, az albisi és a bogyszói legelők találkozásánál. Egészen az elmúlt évig a csürhekút is működött a két erdő között. Egy-egy gémeskút állt a Nagy Nyilasi út jobb oldalán, a völgyben, delelővel, valamint a Zsizsérben. Mindkettőnek nagyon jó friss vize volt. Állt egy közkút a Hajó-fájánál, a legelőn, ahol a gulyát és a ménest itatták, deleltették.

A szőlőhegyen a Csatár aljban működött a P. Szilágyi Sándor szőlője alatt egy kőből kirakott kút (Püff kútja) és az ún. Matiscsek (Matejcsek) kút. A Csinosban is volt valamikor egy kerekes kút.

A kovácsháznál lévő gémeskútból húzták a vizet tűz esetén, a lajtokat itt gyorsan megtölthették.

A csordakút

A Csinos

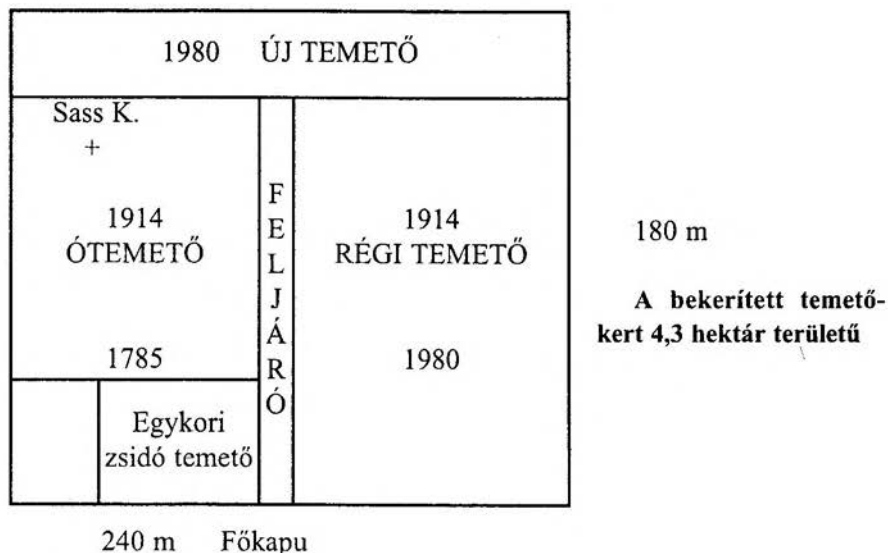
A falu felső végén a Hajnal utca bejáratánál volt egykor egy községi telephely, a Csinos, ahol az apaállatokat tartották.

Az ötvenes években a hazai szarvasmarha-állomány feljavítása érdekében emmenthali és siementhali apaállatokat (bikákat) importáltak. Ezek a törzskönyvezett állatok szakszerű gondozást igényeltek, ezért a községi vezetés gondozót alkalmazott. Ugyanitt helyezték el a kanokat, a sertésállomány feljavítását szolgáló apaállatokat.

Az állatok itatását egy jó vizű kerekes kútból oldották meg, amely idővel eltűnt.

Az önálló községi közigazgatás és a kollektív gazdaság megalakulása után ezt a telepet felszámolták. Később viszont ide telepítették a gép- és traktorállomást (SMT), majd a SMA-t. Jelenleg itt működik Oláh Sándor érbogyoszlói illetőségű agrármérnök, nagyvállalkozó gazdasági központja és a malom.

TEMETŐK, TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

A Temető utca vezet a falu nyugati-északnyugati részében található református temetőhöz. Egykor a temetőkert egy részét gleditshia bokrok övezték, amelyet kb. 2 méter magasra visszavágták. 1980 óta három oldalról drótkerítés veszi körül.

Az ótemetőben kevés sírhely maradt fenn, csak azok, amelyeket tartós sírkövek jelölnek – mint Sass Károly egykori lelképásztor sírköve, a Milotai család ledöntött sírköve, valamint néhány zsidósír.

A régi temetőrészt 1914-ben, a világháború idején nyitották meg, ide egy olyan halottat temettek, aki halálos sebesülést szerzett Debrecenben, de haza hozták, és itthon temették el.

A Cservölgynek nevezett határrészben az 1960-as évekig létezett az ún. hívó temető, amelyet aztán felszámoltak.

Jelenleg az új temetőbe temetnek minden felekezethez tartozó halottat, vagyoni vagy egyéb megkülönböztetés nélkül. A sírhelyet csak akkor kell megváltani, ha fenntartja a család. A felekezeti különbség a sírjelekből látható. A reformátusoknak gombfát állítanak. Ez egy ember alakú faragott fejű oszlop (érdekes, hogy Érbogyoszlón csónak alakú fejfát faragnak). A fejfát (gombfát) akácfából faragja a mester. Ez kb. 2,5 m magas, az alsó

részét csak nagyoltan munkálja meg. A felső részét, a fejet és törzset faragja ki. Ezt bolti festékekkel pácolja be, majd kivési. A fejfára többnyire a szomorúfűz vagy kehely motívum kerül, alatta a boldog feltámadás reményében – A. B. F. R. – kezdőbetűket metszi. A felírást rendszerint a faragómester választja ki, ebbe a család is beleegyezik, ha nem, akkor más, előre megírt szöveget ad bevésésre. A fejfára a mester rövid sorokban, folyamatosan rója a szöveget.

Egy régebben tragikusan elhunyt fiatal lánynak a sírfelirata:

„Kinyílt virág ifjú élet
Kivirágzott, semmivé lett
Gyász sír lakója lettem
Sok szív kesereg felettem
Gyöngé szívem nem dobog már
Isten veled édesanyám.”

„E sírhalom alatt nyugszom
csendesesen
mély álomom alszom
végbúcsúm veszem
tőletek
Soha el ne felejtsetek.”

„Kedves gyermekeim
Egymást szeressétek
Így áld meg az Isten
Igazán titeket.”

„Szerettem volna még
Köztetek élni
De Isten hívó szavára
El kellett menni.”

„Fáradt testem
Fáradt lelkem
elpihent
Csend nyugalom
és béke van idelelenn.”

Ember alakú fejfára

„A föld göröndje (göröngye) betakar
Gond többé nem zavar
Nem fáj a szív a szenvedő
Megnyugtatta a temető.”

„Mind elmegyünk egy
szép napon
ha a küldetés véget ér
és el sem búcsúzunk
az élőkötől.”

Hérmán Sándor saját felirata:

„Van hitem, van
reményem
Hogy halálom
túlélem
Szellemem él köztetek
S ha síromnál
himnuszt zengtek
Föltámadok én
Veletek.”

„Munka és szorgalom volt
Örökké életük,
Legyen áldott
Örökké emlékük.”

„Sándor Emese volt a
nevem
22 évet éltem
Ekkor Jézusomhoz
tértem
Fáj, hogy el kell tőletek
búcsúznom
De elmúlt örökre
a testi fájdalom.”

Ember alakú fejfák

„Szomorúfűzfának
lombja
ráhajlik a sírhalmomra
Jó alatta megpihenni
odalenn már nem
fáj semmi.”

Még ha tartósítják is a fejfa lábát, 20–30 év múlva kikorhad. Amíg élnek a hozzátartozók kicserélik, újravéselik a felírást. Előfordul, hogy a családdal együtt eltűnnek a sírjelek is, ilyenkor a sír jeltelenné válik.

A 20. századi fejfafaragó mesterek közül említésre méltó id. Huszti Lajos ácsmester, Csordás Lajos és id. Lippai István. Jelenleg ifj. Lippai István, aki 1959-ben született, faragja a gombfákat.

A katolikus sírokat keresztrel jelzik. A kereszt kivételével a felírás többnyire egyezik az előbbiekkkel.

Az egykori zsidó temetőben a sírokat sírkő jelölt, amelyekre a szöveget két nyelven, magyarul és héberül is feljegyezték. Sajnos ebből már csak egy maradt eredeti helyén, a többi összegyűjtötték a régi temető egy sarkába.

A jelenlegi temetőkerten kívül, vele szemben az utca másik oldalán is volt egy temető. Ezt 1947-ben a református egyház eladta és itt most házak állnak. Nem véletlen, hogy az utca is a nevében hordja a szerepét. Tulajdonképpen a mai Temető utca felső sora, a sikátortól balra is temető volt. A háztulajdonosok elmondása szerint a házalapok építéskor, kutak ásásakor gyakran kerültek a felszínre emberi csontok, hajtincsek, ruházati foszlányok, gombok stb.

A falu közepén álló Nagydomb, melynek ékessége a templom, egykori cinterme szintén temető volt. Oldalából gyakran szedtek ki sárgaföldet, ilyenkor emberi csontvázak maradványai kerültek elő, hasonlóképpen házépítéskor, vagy kútfuráskor.

Egy másik szájhagyomány szerint a templommal szembeni magaslaton a Zólyomiak vára, ősi fészke állt.

KIHALÓFÉLBEŒ LEVŐ FOGLALKOZÁSOK

A kender feldolgozása

Még a 20. század elején is a kender adta a legfontosabb ruházati cikkek, konyhai textíliák, a termés tárolásához szükséges zsákok anyagát stb. Kendervászonból készültek a nyári ingek, bő gatyák, törülkőzök, dísztrülkőzök, abroszok (asztalterítők) konyharuhák, szakajtó ruhák, vastagkötők, ponyvák, amelyen elcsépeltek hajdan a búzát, babot; zsákok a termés tárolására.

Számon tartották, hogy az új asszony milyen és mennyi (hány darab) kenderszőttest vitt a házasságba hozományként. Ezt régebben a tulipános vagy padláda felhajtójára jegyezték fel, a későbbiekben a ruhás sifon (szekrény) ajtajára.

Amíg a vékonyszálú virágos kenderből szép szőttes lett, addig sokféle, néha fáradságos munkát kellett elvégezni. A virágos kendert a 1950-es évek közepéig, a kollektivizálás bekövetkeztéig természetették. Legjobb termőhelye a Nyilas volt, az ott található jó televényföld. A kendert májusban vetették kézzel, megfelelő sűrűségűre. Hogy minél vékonyabb és egyenletesebb legyen a szára. Teljes virágzaskor, augusztusban felnyűtték, vagy lesarlózták, kis kévékbe kötve vitték a kenderáztatóba, amely a falú végén volt. Minden tíz kéve kender után egy-egy karót szűrtak mélyen a tó fenekére és lekötözték az áztatott kendert, hogy a hullámverés el ne vigye. Amikor mind lerakták, iszappal betakarták, leszorították. Egy hét múlva egy családtag néhány szál kendert kihúzott az ágyból, ezt hazavitte, ez volt a látó és a gazdaszony eldöntötte, hogy megázott-e a kender? Hét-nyolc nap után általában ki lehetett mosni, vagyis eltávolítani a kenderszárlól a külső részt. Kis kúpokba rakva jól kiszáritották. Napos meleg időben eltörték, vagyis tiltották a kendert. A kender szárából pozdorja lett, ezzel fűtöttek és gyűjtőnek használták. A kenderszállakat, a rostokat még egyszer átfésűlték a tilolóval, majd a két végén összekötve, csomónként ún. fejeket kötöttek.

Ezután következett a dörzsölés. Lábbal vagy egy kézzel hajtható alkalmatossággal dörzsölték. A dörzsölő jó alkalom volt a fiúknak, lányoknak barátkozásra, udvarlásra. Ősszel sorban lányos házaknál rendeztek dörzsölőt. Minden lány vett egy-egy „fű” kendert és azt a lábával jól megdolgozta. Így kihullott a kenderszállból a még benne maradt apró pozdorja és jól megpuhult. A háziasszony megnézte, hogy jól meg van-e dörzsölve a

kender. Ha szűrős volt és nem volt elég szösös, bizony még kellett rajta „táncolni” egy kicsit. Utána a gerebennel szétválasztották a kenderszálakat. Az elsőként kiváló szál volt a csepű, ebből vastag fonalat fontak, zsákokat, ponyvákat, durvább vásznakat szöttek belőle. A következő finomabb szálú kender volt a szösz, ebből készült például a konyharuha, törülköző, vastagkötő stb. Végül a legfinomabb, leghosszabb szálát kendernek nevezték. Ebből fonták a legvékonyabb szálakat terítők, lepedők, ruházati cikkek stb. szövéséhez.

Régen egész télen a fonóba jártak a lányok és asszonyok. A kendert megtépték, majd a guzsalyra kötötték, s az orsót vidáman és fürgén pörgetve fontak. A riszáló – sodró – orsó segítségével a finom kenderfonalból sodortak póráz, amiből a nyüst készült, és a taposósáknak való zsákvarrócernát. Már a 20. században gyakori volt az egy- vagy kétkerekű rokka is.

Ha a lány elejtette az orsót, a fiú felkapta, de bizony csak csókkal lehetett kiváltani. Aki vonakodott, annak a fonalát a szék lábára, a kilincsre, vagy a kapura tekerték. Onnan aztán nem volt könnyű lebontani.

A fonóban citeráztak, nótáztak, adomáztak, katonatörténeteket meséltek, ugratták egymást. Citerazenére énekeltek, a végén még táncoltak is.

A fonalat az orsóról felmotollálták. A motollára többnyire száz iget motolláltak, vagyis egy pászmát (három szál egy ige). A fonalat a kezdő és végző szálnál átkötötték majd láncszemre szedve szépen, gondosan lefejtették, felmatringolták. A fonál így maradt szapulásig (csepülésig). A szapulás abból állt, hogy a szépen kibontott matringokat belerakták a szapuló dézsába, majd egy kis ponyvával vagy lepedővel lefedték, arra szalmát majd fahamut tettek. Erre az üstben melegített forró vizet öntötték mindaddig, amíg a fonál szép sárga lett. A kiszapult fonalat a sulykoló-széken kiszulykolták, hideg vízzel jól kimosták és megszáritották. Aztán tekerőlevélre téve jó keményre, szabályos gombolyagba letekerték. Ezután következett az egyik legnehezebb munka. A fonál felvetése. Ezt a vetőkarón végezték, attól függően, hogy hány rőföt (egy rőf = 80 centiméter) akarnak felvetni, 20–40 vagy 50 rőföt. Ezt ráérték a vetőkaróra, így annyi kört vetettek, amennyire szükség volt. Majd a felvetett fonalat szintén láncszemre szedve nagyon gondosan leszedték. Ezt húzták fel az esztovátára (szövőszékre). A fonál felhúzása is sok figyelmet és pontosságot igényelt, ezt legalább három–négy ügyes asszony végezte. Miután felhúzták az ún. zubolyra, kezdődött a beszedés a nyüstbe, majd a bordába. Ha mindezzel készek voltak, a szálvégeket kikötötték és kezdődhetett a szövés.

A szövést kettő vagy négy nyüsttel végezték, attól függően, hogy milyen

sűrű és vastag vásznat akartak szőni. A felvető lehetett finom kenderfonal vagy pamut. A pamutos vászon puhább és szebb volt. A felverő többnyire vastagabb kenderfonal volt, de a házipokróc szövéséhez hasított színes rongyot használtak. A felverő szálát csüllővel (csörlővel) tekerték fel a csőre. A csövet a vetülőbe tették. A vetülőt ügyesen dobálták a hozzáértő kezek. Majd a lábítóval váltva a nyüstöt, a bordáival ráverték a fonalat.

A szövőszék

A kép tanúsága szerint 2003-ban Bereczkiné Nagy Emma (sz. 1931) még felhúzza a szövőszékre a fonalat. Ez egy új típusú szövőszék, P. Páll József asztalosmester kb. az 1940-es években készítette.

Hogy a szövés kiment a divatból, annak több oka is van. Íme néhány: a ruházati cikkeket, szőnyegeket, konyharuhákat gyárilag készítik; a kendertermesztést teljesen elhagyták; a kenderáztatás is gond lenne, a kenderáztató feltöltődött, a tavak vize is szennyezett; a szövés időigényes munka, hozzáértést igényel és nem utolsósorban a tévé kiszorította a faluközösségből az összejövetelekre való igényt (dörzsölő, fonóka).

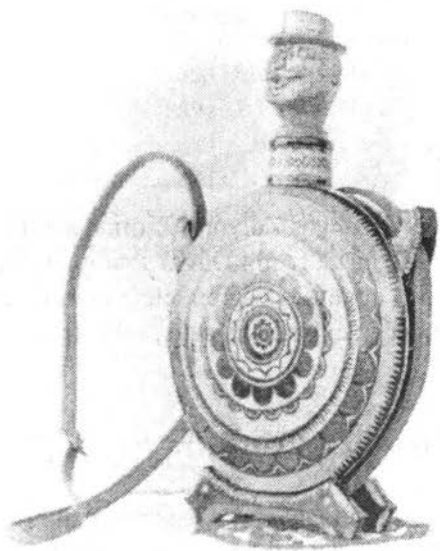

Más régi falusi munkák

A ma élők már csak szüleik, nagyszüleik elbeszélése alapján idézik fel a tengerihántást. A tengerit hajdan nem sorban, hanem kézzel sűrűbbre vetették, a kapával kiritkították megfelelő sűrűségűre (inkább ritkásra hagyták). Ekkor még ősi házi fajtákat termesztettek. Hogy gyorsabban menjen a tengerisedés letörték csuhástól. Esténként a család, a komák, szomszédok jól szórakoztak a hántáskor. Ilyenkor az idősebbek adomáztak, meséltek, katonatörténeteket, kísértetekről, boszorkányokról, mindenféle rontásokról. Bort iszogattak, jókedvűen nótáztak.

A napraforgót nem a kombájn csépelte ki, hanem a táblákat hazavitték, és esténként kicsépelelték. A tollfosztó is jó alkalom volt arra, hogy összejöjjenek a lányok, asszonyok és meghányják-vessék a falu dolgait.

A hosszú téli estét sem töltötték tétlenkedéssel a falusi gazdák. Ilyenkor kötötték meg a seprűt, a mangalica sörtéjéből (sertéből) kefét, aki értett egy kicsit az asztalos mesterséghez székeket, szerszámnyeleket, gyermekjátékokat készített. A lovas-gazda kijavította a lószerszámokat. Sokan kasitát (kosarat), fontak vagy fonnak ma is. Régebben többen értettek a csuha (kukorica csuhé) fonáshoz. Gyékényfonással többnyire csak a cigány lakosság foglalkozott és foglalkozik ma is, lábtörlőket, szakajtókosarakat készítenek.

Györkei István alkotása

SZÁJHAGYOMÁNYOK

A csonka-torony legendája

Amikor a törökök a magyarokat támadták, hiába találtak ki mindenféle csapdát, semmi sem segített. Az 1600-as években, mikor még fogott az átok, kitalálták, hogy temessenek el élve egy hétéves kislányt. Mikor temették, azt mondták neki, hogy minden hetedik évben, hetedik hónapban, hetedik héten, hetedik napon sírjon minden 12. órában. Még most is ismerik azt a helyet, ahol a kislány könnyei hullottak, ez a csonka-torony helye. Még egy harangot is elástak ott, és az megszólal, amikor eltelik az az idő. Próbálták kivenni azt a harangot, de ahogy húzták, húzták kifele, beomlott a föld és mind odavesztek.

Elmesélte: Oláh Zsigáné 2003-ban

A nyilas legenda

Zólyomi Tamás éppen erre járt, amikor észrevette, hogy egy sasmadár elragadta szüleitől a pólyás csecsemőt. Nyilával meglőtte a madarat, amely csak megsebesült és a székelyhídi nádas mellett esett le. Itt építették meg a székelyhídi református templomot.

A toronyépítés

A torony építését egy bizonyos Zólyomi Zsófiának tulajdonítják. Az már közhelynek számít, miszerint Zólyomi Dávid a templomban, a szószerk alatt van eltemetve, kincseivel együtt és végrendelete szerint ezt a sírhelyet csak akkor lehet felbontani, ha az egyház végszükségbe kerül.

Egy másik Zólyomi legenda

A legenda szerint a Zólyomiak vára a templommal szemben egy magaslaton állt a Nagydombon. Ezt a két-három méter magas emelkedőt a régi tulajdonos elegyengette.

A templommal szemben lévő kertben valóban találtak az eltemetett halottak mellett tárgyakat.

Babonás hiedelmek

Régen a babonás hiedelmeknek se szeri, se száma. Mára a boszorkányok átkerültek a mesevilágba. A fiatalabb korosztály, a felvilágosult ember nem fogadja el ezeket a magyarázatokat.

Leggyakoribb volt a rontás. Ez sok formában jelentkezett. Leginkább a tehén tejének elapadása volt a tárgya. Ha a jós vagy tudós embertől megtudták, vagy gyanították ki a megrontó, a tej visszaszerzésének praktikája ismert volt. El kellett csenni a gyanúsított illetőnek egy személyes tárgyát és azt egy vizespohárba tenni. Majd a vizespohárba hét szem parazsat ejteni. Ha a parazsak feljöttek a víz színére, a rontás bizonyára az illetőtől származott. Pár nap múlva visszajött a tehén teje. Azt tartották, hogy az istállóból semmit sem szabad kivinni, csak behozni.

A sírós csecsemővel rontás ellen szenes vizet itattak. Ennek egyszerű fiziológiai magyarázata van. A szenes víz elnyeli a görcsöt okozó gázokat, így valóban elnyugszik a gyermek.

A faluban mindig akadt pár olyan személy, akinek a szemmel verésétől óvták a gyermekeket. Ezt különböző ráolvasásokkal oldották fel.

A szemölcsöket is babonával mulasztották. Azt mondták, hogy a szemölcsöt be kell kenni hagymával, a hagymát hétszer a derék körül át kell venni, közben azt a varázsszöveget mormolni, hogy múlj el szemölcs, múlj el szemölcs, majd elásni az eresz alá. Mire a hagyma elrothad, a szemölcs is elmúlik. Egy másik eljárás szerint, ha a csordakút vizébe belemártjuk a kezünket hétszer, és utána jól megcsapkodjuk, ez is segít.

Időjóslás

Megfigyelik és feljegyzik, hogy január első tizenkét napján milyen időjárás van. Ennek megfelelően az év tizenkét hónapjának időjóslására következtetnek.

Másképp: tizenkét hagymalevélbe sót tesznek, ha a só megnedvesedik a hónapnak megfelelő levélben, az a hónap esős lesz, ahol nem, az száraz lesz.

Albison megtörtént furcsa dolgok

Amikor még boszorkányok voltak, egy éjjel, nagy eső után az egyik ember jött haza. Nagy sár volt. Ahogy jön az erdőnél meglátott egy fényt, és az a fény megszólította: Hát te hová mész? – kérdezi. Hazafelé megyek – mondta az ember, és azt mondja a fény, hogy várjál, én is arra megyek. Az ember ment a fény után és mire észhez tért, egy dülön vette magát észre, de a cipője sem lett sáros, pedig nagy sár volt.

A lányok késő este féltek a boszorkányoktól. Sokat meséltek róluk:

„Egyik lányt mindig egy liba kísérte sziszegve. Így a fiú, aki kísérte, elkapta a lánytól a guzsalyt és a liba fejére húzott vele. Másnap a szomszéd-asszonynak a homloka csupa kék foltos volt”. (A lány nem fogadta az asszony fiának az udvarlását.)

„Egy özvegyasszonynak két fia volt. A legényfiúk minden este elmentek hazulról a fonóba és az anyjuk sírva várta őket haza. Amikor lefeküdt, hát mindig egy nagy macska ráült a mellére és ő majdnem megfulladt, úgy nyomta, de mégsem tudott moccanni, hogy elzavarja.

Hát a nagyobbik fiú egy este nem ment sehova. Kint az istállóban leheveredett az ágyára és várt kilenc óráig. Mikor az anyja lefeküdt, ő az utcaajtóhoz ment egy bottal. Egyszer csak ugrik egy nagy macska a kapura és ugrana lefelé, de a fiú balkézével elkapta és elverte. Reggel, amikor bement az anyjához, az aludt. Mikor felébredt, akkor mondja, hogy az este nem jött el a macska. Mikor elment a falu végére a tejért, hát látja, hogy a gazdaasszony még az ágyban fekszik összetörve, kék-zöld, még a keze is bekötve, eltörve. Attól kezdve soha sem volt nála a macska. De a lánya sem szolt többé a fiúhoz és tovább tejet sem adtak.”

Ez meg velem történt:

„Már asszonykoromban a piacra vittem kotlóval vagy harminc kisesírkét. Egyszer csak kéri tőlem a kotlót. Én meg nem adtam, mert hátha kell annak, aki már kérte a csirkéket is, de a kotlót is. Várta az urát a nagypiacról, mert nem volt nála elég pénz. Megint jön a cigányasszony a kotlóért. Mondom neki, hogy vegye a csirkéket is vele. Mondja, hogy az nem kell, mert már vett csirkét. Hát én meg nem adtam. Jött a másik asszony és megvette, kifizette a kotlót és a csirkéket is. Odajön hozzám egy albisi asszony, hogy miért nem adtam oda a kotlót a cigányasszonynak? Meglásd, hogy kitol veled!

Hát, amikor hazajöttem naplemente felé, énrám jött egy olyan gyengeség, forróság, hogy azt hittem végem van. Nem tudtam csinálni a világon semmit sem. Az uram orvost akart hívni. Nemsokára jobban lettem. Ez így ment egy hétig. Végül elmaradt. Ezt a margittai asszonyt jól ismerték rontási praktikáikért.”

Elmesélte: Fodor Etus néni

MELLÉKLET

Néhai Bakó Lajos az akkori eseményekre így emlékszik vissza: „Ezerkilencszáznegyven augusztus 30-át írtunk... A mezőről ballagtam hazafelé. Éppen arra gondoltam, hogy meddig tart még ez a keserves állapot, meddig keserítik még elnyomóink életünket? Mikor fognak újra behívni, hogy megvédjem Romániát a magyarokkal szemben? Töprengésemben alig vettem észre, hogy hozzám szegődött egy nyugdíjas jegyző, aki nagy örömmel újságolta, hogy ma délben bement a rádió, hogy a keleti rész és Észak-Erdély a bécsi döntés alapján visszakerült az anyaországhoz. Örömöm kimondhatatlan volt, álmunk végre beteljesedett. Meghallgatta Isten forró imádságunkat, megkönyörült agyonsanyargatott szegény magyar népén. (...) Lelkészünk, az izzó hazafiságú tiszteletes az ifjúságot összegyűjtötte és részben saját maga szerkesztette, részben pedig a Himnusz és a Szózat dallamaira tanította, hogy méltóan fogadhassuk véreinket. A lázas készülődésben már el is felejtettük a 22 év keserű szenvedését.

Megemlékezem egy Farkas Sándor nevű állami tanítóról, aki a megszállás ideje alatt magyar létére kellemetlenséget okozott színmagyar községünknek. Most persze megfordította a köpönyeget. A felesége ruhájából készített kis szalagokat osztogatott az ifjúságnak. Ezzel igyekezett megnyerni annak az ifjúságnak a szeretetét, melytől azelőtt pár héttel a „jó napot adjon isten” köszöntés helyett a „bună ziua”-t követelt. (...) Szeptember 6-ra vártuk a magyar csapatokat. Ünneplőbe öltözött az egész falu népe, mindenki részt vett a nagy fogadtatáson.”

Adatközlők

Adatközlő neve	Születési éve
Bakó Dániel	1922
Néhai Bakó Endre	1925
Bakóné Bereczki Irma	1932
Bakó Géza	1931
Cs. Bakó Zsigmond	1929
Bakóné Budár Eszter	1933
Bakó Sándor	1923
Bakóné Rátonyi Ilona	1926
Bereczki Dániel	1927

Bereczkiné Hermán Berta	1934
Bereczkiné Nagy Emma	1930
Borbély Imre	1929
Borbélyné Kiss Etelka	1933
Néhai Budár János	1923
Budárné Fülöp Margit	1922
Budár Sándor	1936
Néhai Erdélyi Imre	1927
Kiss Béla	1935
Máté József	1935
Máténé Papp Rozália	1927
Mészárosné Fodor Etelka	1923
Molnár Lajos	1921
Németh Pál	1936
Néhai Novák Lina	1910
Puskásné Borsi Piroska	1935
Szabóné Erdélyi Emma	1929
Tóth Gyula	1925
Tóthné Gáll Gizella	1936
Tóth Imre	1915
Tóth Sándor	1932
Tóthné Halmazsán M.	1935
Tóth Zsigmond	1919

Visszaemlékezés

Falunk régi élete

A falu közepén a régi községháza volt, ahol az 1920-as években a kisbíró és családja is lakott. Ők voltak a postások is. A postát a keresztúri állomásra vitték minden délután.

Mikor a községházát újjáépítették, az alapjának a keleti sarkába elhelyeztek egy okmányt, amelyre felírták az akkori elöljárók nevét és minden számú pénzből tettek egyet-egyed. A csendőrök Alsóábrányból jártak ide körútra, és itt a községházán volt a pihenőjük.

A kultúrház építése

Ott volt ám igazi munka, összefogása a falunak. Mi lányok is vesszőkaszítával hordtuk a téglát a mesterek keze alá. Elmondhassuk, hogy a munkának volt látatja. Pénzt, terményt, ki mit tudott, adott. Mi ifjak fáradságot nem kímélve tanultuk a szerepeket éjszakákon át. Reggel mentünk napkeltekor a mezőre kapálni, este meg vacsora után öltözködtünk és mentünk a próbára. Két hét alatt betanultunk egy három felvonásos operettet, ami tartott két óráig. Ezeknek a bevételei mind mentek a kultúrház költségvetésébe. Deszka, lécz, cserép, téglák, cement, mész, ablak, ajtó stb. Még Székelyhídra is elmentünk szerepelni úgy, hogy a bevételnek felét elhoztuk. Az a mienk volt. Bartha Kálmán papnövendék volt a pénztárnál. Ott is egy három felvonásos darabot adtunk elő. Vagy a Bubus, vagy a Csókos asszony volt. De reggel, amikor a szekerekkel hazajöttünk, a presbiterek már szekerekre pakolták a deszkát és indulásra készek voltak Mihályfalvára, a padlózáshoz a deszkákat el kellett készíteni. Ennek az árára vártak bennünket a pénzzel. A pénzt átadtuk és a szekerek elindultak. Még Kőbölkútra is elmentünk szerepelni.

Amikor Albison szerepeltünk, olyan sokan jöttek a környékről, hogy az előljáráóság felkérte az albisiakat, adják át a helyüket az idegeneknek és sokan kimentek az utcára. Az ablakokat kinyitottuk, a szekérúton, árokparton, ablakok alatt lócákra álltak és úgy nézték az előadást csendben. A János Vitézben 52 szereplő volt. Hogy megkapjuk a darabot a sugótól, mi szereplők összeadtuk az árát. Ez volt liszt, zsír, szalonna, krumpli. A kellékeket is megkaptuk a Nagyváradi Színházról, a huszárok mentéjét, nadrágját, csákókat, János vitéz öltözékét, a tündérek ruháját. Ezért is a szereplők mentek Nagyváradra. A színpadra még függöny is kellett, de ruhaanyagot nem lehetett kapni. Mi lányok összeadtuk a lepedőket, megfestettük bordó pirosra és kész volt a függöny. Vasárnap reggel volt a színpad súrolása, ablakpucolás, utána mentünk a templomba. Este a közönség, ahogy áramlott befelé, azok nem láttak még csak egy szereplőt sem. Nem volt kukucskálás és járkálás. Mikor eljött a pontos idő, felgördült a függöny, a zene szólt csendesen, a közönség várt. Megkezdődött az előadás.

Volt olyan szülő, aki nem ösmerte meg a gyermekét, mert a szerephez volt öltözve. Utána bál következett. Komoly emberek vigyáztak a rendre. Reggel mikor hazamentünk indultunk a mezőre..., még évek hosszú során is húzták az Asszony, asszony, csókos asszony ... dalát.

Adatközlő: Fodor Etus néni

Szüret Albison

– részletek –

Ezerkilencszáznyvennyolc eseményekben nagyon gazdag év volt.

A magyar Szabadságharc századik évfordulóját itt Albison értem meg, s ahogyan azt megünnepeltük (?), minthogy úgy, hát akkor inkább sehogy...

Április havában, egy kora reggelen Zsuzsanna néni azzal állított be hozzám: – No tanító úr, az éjszaka minden megfagyott.

Hetek multával akkora por lepte el a környéket, hogy a napot alig láttuk. Sokáig rózsaszínű volt a lég, akár naplementekor a szelet jelző felhőké. A tárgyakra vastagon rakódott le. Azt mondták, hogy a Hortobágyon egy átvonuló orkán okozta.

Ebben az évben volt a tanügyi reform, a népszámlálás és még sok minden.

Az is az eseményekhez tartozik – mesélte volt elődöm –, hogy a szomszéd szekerének rúdja a hézagos kerítésen átnyúlt Nagy András udvarába, ki az átnyúló rúd végét fűrészszel levágta, mondván, hogy a kerítéstől fel az Úristenig az ő tulajdona.

Ebben az évben voltam szüreten életemben először. A kora tavaszi fagy, a szőlőben nagy kárt tett. Tíz óra körül, amikor a Nap rásütött, a megfagyott hajtások végzetesen lekonyultak. Újból metszették. Lett is egy kevés termés. Szüretre, a kevés termés ellenére is meghívtak. Nagyon vártam ezt a napot.

Egy reggel, októberben megérkeztünk a szőlőhegyre. A felkelő nap fényesen sütött. Ilyen kora reggel szokatlanul fényesen ríkított. Megcsillogtatta a tárgyak dérrétegének kristályait. Az asszonyok dideregve vártak, mert a gazda még nem hozta elő a szüretelő edényeket.

Csípős szellő lengette a cseresznyefa lombját, s a Sós völgye felől tölgy-avar szagot hozott.

A szedők felfogták a sorokat. Kettesével álltak minden sorra. A szomszéd kislány várt, még nem fogott munkához. Fázom – mondta reszketve, karban tett kezcit hóna alá dugta, s lábait serényen emelgette.

Míg a szedők haladgattak a sorokon, addig mi ketten, a pajta elől a földre pergett Noah bogyóit gyűjtögettük fel.

Már elolvadt a dér, felszáradt a harmat, szép napsütéses meleg őszi nap, olyan igazi szüretnek való idő lett.

Mi kettesben dolgozgattunk, ahogy nálunk a Székelyföldön, Bodokon szokták mondani, a hámistrángot nem szakítottuk el, mert nagyon sokat tereferéltünk.

Én a víz helyett a bort ittam, mert székelyországi vizeim után, az albisit soha nem tudtam megszokni.

Már délfelé járt. A szőlőhegy zengett a daltól. Mindenütt énekeltek. A mi szüretelőink is szebbnél szebb nótákat daloltak. Néha még mi is bekapcsolódtunk.

Ilyen jó kedv rég nem volt. A munka javában ment. Közben már a delet is elharangozták.

A szőlőbogyók legszebbjeit, már csak éppen kóstolgtattuk, mert mindenki nyakig ette magát.

Jóízűen nevetgélünk, szüreteltünk.

Senki sem óhajtotta, de már érződött, hogy a Nap sugarai erejükből veszítettek. Kellemes szellő fodrozta a közeli akácok leveleit, majd erős forgószél sepert át a szőlőtáblákon, s a magasban felettünk a sárguló levelek libegve keringtek. Hirtelen besötétedett. Az előbbi szüreti hangulatnak egyből vége lett. Csatar felől, valósággal ránk hömpölyögtek a fekete gomoly fellegek. Alighogy elrendeztük a leszedett szőlőt, eget-földet rázó dörgések közepette hullt az eső.

Berohantunk a pajtába.

Az aprójószág hogyléte mindenkit nyugtalanított, s ezért a zuhogó esőben mindenki elindult hazafelé, mondván, hogy az napnyugtáig úgy sem szűnik meg, s a védtelen állatot nehogy baj érje.

Odahaza megterített asztal várt. Vacsorához tessékeltek. A szőlőre mindenki nagyon éhes volt. A házigazda poharát emelte, az áldást megköszönte: Az Úr soha ne feledkezzen meg rólunk – mondta vastag hangjával, majd egészségünkre kívánta. A tüzes szilvapálinkát egyből lehajtottam. Szikráztak a szemeim. Étvágyam megsokszorozódott, s ugyanakkor már éreztem is, hogy a fejembe ment...

Várták, hogy vegyek az ételből, de én székely szokásom szerint, vártam, hogy kéreljenek.

Kínáltak, bíztattak, de senki egy szóval sem mondta: – Tessék! Vegye! Merítsen a töltött paprikából!

Nézze milyen finom – mondta a lány kedvesen, s azonnal az ötlött eszembe: Hogyha már azt mondta, hogy nézzem, hát nézem..., s nem fogyasztom.

No, de most aztán ne csak nézze, hogy milyen jó, hogy milyen finom, merítse és egyen!

Vacsora után, beszéd közben, újból belenyalogattunk a Delawári levébe.

Aztán elmentem katonának, s annyi idő óta, az albisi déli harangszó utolsó ütésének hangja, s az első szüret titokzatos nagy szerelme, még most is bennem él.

Elmesélte: Bartók Árpád nyugalmazott tanár, 1992-ben

Mindég kilógott a többi falu soraiból Albis falu

Már gyermekkoromban megfigyeltem, hogy az albisi ember bárhol a világon, ha megkérdezték tőle, hogy hova való, büszkén válaszolta, hogy kisalbisi. Később jöttem rá, hogy ez azért van így, mert büszkék a saját falujukra. Véleményem szerint van is mire, különösképpen ez a magatartás sokkal érvényesebb volt a múltban egészen addig, amíg az elmúlt rendszer széjjel nem rombolta azt a gazdasági, szociális, kulturális közösségi szellemet, amellyel hosszú évszázadokon keresztül Albis falu közössége rendelkezett.

Ezek a jelenségek a második világháború után sokáig érvényesek voltak, mivel mind a gazdasági, mind a kulturális élet abban a mederben folytatódott, amely a 40-es évek elején kialakult a falu közösségi életében.

Én, mint gyerek 1943-ban rácsodálkoztam az emberekre, a házakra, a gyönyörű járdára, a községházára, az emeletes iskolára, de mindenekfelett a templom tornyára. Anyám fogta a kezemet, megállt beszélgetni a falu mindenki által nagyra becsült lelkészével, Saja Sándor tiszteletes úrral, miközben én lélegzet visszafogva bámultam az először látott csodálatos, minden embert megható, újonnan felállított szobrot, amely jelképezte a háborúban elesett hősök névsorát, amint az angyal karjaiban tartja az elesett magyar honvéd holttestét, tetejében a csodálatos turulmadárral.

Véleményem szerint Albis falu különleges falu volt, hosszú évszázadokra visszamenőleg mindig más volt – pozitív értelemben –, mint a környező falvak. Erős gazdasági alapokkal, kitűnő kiegyensúlyozott, sokoldalú földterülettel és a lakosság különös, rátarti, törekvő, erős akarátú gazdálkodási tevékenységével rendelkezett.

Olyan termőfölddel, határral rendelkezik, hogy állandóan biztosítva van a példás termés. Ugyanis, ha esős idő van, gazdagon teremnek a magasabban fekvő földterületek. Ha szárazság van, akkor ott vannak a völgyekben húzódó aranybányának minősített területek, különösen a Nyilas völgye. Ez utóbbit nevezték évszázadokon keresztül albisi aranybányának, mivel ontotta a pénzüvedelmet a falu számára – a hatalmas mennyiségű káposztater-

mést. Az egyedülálló gyönyörű – elül-hátul kassal ellátott – lovas szekerek, megrakva káposztával, egymásután sorakoztak a környező vidékekre és bejárták a heti vásárokat. Mihályfalvától Tasnádig, Dernáig, valamint Nagyváradig Albis látta el káposztával a piacokat. Hazafelé jövet a kasokon már ott díszeltek a szebbnél-szebb bokszcsizmák és a szekerek teli voltak az egész család számára vásárolt ruhákkal (ezért nevezték az albisiakat torzsásoknak).

E mellett nagy hagyománnyal rendelkezett a falu az állattenyésztés területén is. Például az 1940-es években a mintegy 1100–1200 lakosú falunak a nagyszerű kis legelői és kaszálói eltartottak több mint 300 lóból és csikóból álló ménest, 380 fejős és igás tehenet, 185 ökröt és bikaborjút. 365 koca és süldő járt a csürhére, valamint több mint 2500 liba alkotta libacsorda vonult végig a falu utcáján ki a legelőre.

A környéken példátlan formában volt megszervezve a nagykulturák elhelyezése, a kulturák fordulóban való szervezése és tiszteletben tartása. Nem lehetett össze-vissza szántani, vetni vagy betakarítani, csak amikor a közösség vezetősége megengedte. Példa nélküli volt a szőlőhegy is, körül volt kerítve és állandó őrzés alatt állt. Azok az egyenes utak, a gyönyörű cserepes tetejű pajták, az idegenek számára olyan látszatot keltettek, mintha egy falu, egy lakóterület lenne.

A falu szépségét emelte a szőlőhegy mellett található drótos erdő (a székelyhídi Stumbenberg gróf körülkerített vadaskertje), melynek a közepén halastó és erdészlak állt. Az erdő és a falu között folyó patak partján elterülő legelőt ékesítette két szép akácfás-kert, melyek 1942-ben lettek telepítve a jószágok deleltetésére. Ugyancsak forgalmassá tette Albist a falu végén működő két pálinkafőző, a vágóhid és a patakon 1947-ben megépített vízgyűjtő medence, amely kenderáztatás céljára lett létesítve. Természetesen kenderáztatás után a fiatalság használta, egész nyáron fürdésre, télen pedig korcsolyázásra.

A 40-es 50-es években különös élményt nyújtott a falu lakói számára Todoruț Jani bácsi gyönyörű klarinét játéka. Jani bácsi a holdvilágos nyári későestéken, az erdőszélen, az oldal gypünél klarinézott, játéka visszhangzott az erdő és a falu között, és az egész falu hallgatta, hogy „Nyári este panaszkodom a csillagos égnek”.

Miért volt Albis falu olyan kivételes? Azért, mert olyan különleges emberek lakták és képezték a közösség gerincét, akik a 20. század közepén a megfelelő falusi emberek átlagánál jóval felül álltak minden téren (szellemileg, felvilágosultságban, gazdaságilag), de különösen gazdálkodási

szempontból. Ehhez nagyban hozzájárult az Aranykalászos gazdakör, amely nem csak az emberek ismereteit gyarapította, hanem a mezőgazdasági felszereléseket is; Bécsből, Kölnből, Diósgyőrből az akkori legfejlettebb felszereléseket hozatta a gazdák számára, amelyek még ma is működnek, például vasekék, vetőgépek, húzatókapák, dobrosták, szelektorok, szecs-kavágók, répadarálók és egyebek. Akkor, amikor a környező falvakban faekékkal, faboronával művelték a földeket, kézzel vetették a gabonát, ennek a kicsi falunak három tüzes cséplőgép ontotta két hónapon keresztül a gyönyörű bankúti fajta búza szemeit.

Nem csak anyagiakban volt gazdag a falu, hanem szellemiekben, kultúrában is. Ez azért volt lehetséges, mert a falu közössége sok olyan emberrel rendelkezett, akik meghatározó egyéniségek voltak, mint például Szabó Kálmán bácsi, az Aranykalászos kör vezetője, a falu legjobb gazdája. Magas fokú agrotechnikai képzettségével, intelligenciájával, nagy emberbaráti tiszteletével a legmeghatározóbb egyéniség volt, amely a mai nap is legendaként él az emberek tudatában. Hosszú ideig viselte a falu bírói tisztségét, példát adva a többi gazdának. Ide sorolhatjuk még Bereczki Kálmán, P. Erdei József, Gonda József, T. Nagy Sándor bírói tisztséget viselő embereket.

Sok csodálatra méltó, paraszti intelligenciával rendelkező gazda élt ebben a faluban a 40-es 50-es években, mint például P. Páll József, aki rengeteget olvasott és kitűnően ismerte nem csak a falugazdálkodási tényezőket, hanem a világgazdasági politikát is. Már 1960-ban egy alkalomkor azt mondta nekem „Mit akarnak ezek? Ennek a gazdasági politikának semmi alapja nincs, hiszen a világon az egyetlen működő gazdasági feltétel meghatározója a kínálat és a kereslet”. Akkor nem értettem. Most már értem, s csodálom, hogy ezek az egyszerű paraszt emberek milyen magas műveltséggel rendelkeztek. Sorolhatnám a névsort, hisz ide tartoztak Móricz Józsi bácsi a maga felkészültségével, intelligenciájával, M. Nagy Józsi bácsi, az egyszerű kis hajlott hátú paraszt bácsi, akit nemcsak én csodáltam a magas filozófiai életábrázoló tudásáért, hanem a matematikai egyetemet végzett Betuker János tanár veje is. Hasonló gazdaemberek voltak még Gonda Jani bácsi, Szabó Sándor, Pál Józsi bácsi, Bereczki Gyula bácsi és sokan mások.

A 20. század derekán az iskolát végzettek száma szinte százszázalékos volt. Szokássá vált a szülők számára, hogy mindent feláldozzanak a gyerekek tovább tanulásáért. A sok közül csak egyet említek meg, id. Tóth Zsiga bácsit. 1952-ben, az akkori hatalom felhasználta ennek az embernek a

gyengeségét, mondván, hogy fiát, Tóth Sándort, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem tanárát, kiteszik az állásából, ha nem iratkozik be a kollektívába. Ez az ember az ő kis középparaszti gazdaságához körömszadkadtaig ragaszkodott, mégis kénytelen volt lemondani róla és 1952-ben, még 51 családdal együtt ő képezte a megalakuló kollektív gazdaság alapját. Pár év múlva ez a bácsi mondta nekem: „Minden nagy fájdalom ellenére megérte a fiam boldogulása. És különösen mindenért kárpótolva voltam, amikor elmentem a fiamhoz, mint egy egyszerű albisi paraszt ember bokszcizmáson, fekete nadrág, fekete lajbi, felgyűrött ujjú fehér inggel, fekete kalap, égneke álló kipedrett kis pörge bajusszal, s az én egyetemi tanár fiam bemutatta nekem a Bolyai-egyetem minden zegét-zugát, és minden tanár kollégájának, rektorának büszke fennhanggal ezeket mondta «Ez az én édesapám Kisalbisról, aki feláldozta egész életében összegürcölt kis vagyonát, hogy az én állásomat megmentsse.»”. Akkor is könnyezett, mint amikor nekem mondta, és hozzátette, hogy semmit sem bánt meg.

Az albisi emberek a kicsike kollektív gazdaságban is megmutatták akaraterejüket, gazdálkodási hozzáértésüket, melyet az eredmények is bizonyítottak. Valóban megérdemelten viselték a Progresul elnevezést.

Albis faluban évszázadokkal ezelőtt kialakult egy olyan szellem, hogy a gazdaemberek általában tisztelték a szegény embereket, a cselédeket, ami fordítva is érvényes volt. Olyan magatartás alakult ki, hogy a cselédek együtt ebédeltek, vacsoráztak a gazdával, és olyan szokás alakult ki, hogy a cselédek családtagnak voltak tekintve. Például Szabó Kálmán bácsi három cselédjét hagyta aludni hétfőn reggel, a vasárnapi bál után, és ő maga etette meg az állatokat.

Természetesen a cselédek ezért hálásak voltak a gazdának, s a hálát szorgalmas munkával fejezték ki. Hasonló eseteket sorolhatnánk, de nem teszem, mivel ez volt a jellemző az egész falura.

Albison Tökés gazdán kívül minden nagygazda ember úgy dolgozott, mint a cselédje, vagy a napszámosa, amely magatartásnak óriási húzó ereje volt, mind gazdasági, mind erkölcsi téren erősítve a kollektív szellemet és a polgári demokráciát.

Ahhoz, hogy Albis közössége olyan legyen, mint amilyen volt, nagyban hozzájárult az a tény, hogy a falu vagyona – a földterület –, aránylag egyenlően oszlott meg más faluhoz képest. Tökés gazdát leszámítva, a legnagyobb gazda 30 hold földdel rendelkezett, és a legtöbbször 10–20 hold között volt. A lakosság kb. 50% volt nagyobb gazda, kb. 25% jó középparaszt, mintegy 20% földdel rendelkező szegény paraszt és úgy 5% földnélküli cseléd.

A faluban az akkori viszonylatokhoz képest igen magas volt az iskolát végzett emberek száma. Könyvtár nem volt ugyan, de rengeteg könyv volt a családoknál. Egy szóval a lakosság nagy része olvasott ember volt.

Sokan közülük megszállottak voltak. Például F. Nagy Lajos bácsi, aki megrakta szekerét trágyával, felült a tetejére, és míg kiért a mezőre nagy buzgalommal olvasta a történelmi és gazdasági jellegű könyveket. Hasonlóan P. Páll József, nagy szeretettel olvasta ki Mikszáth Kálmán összes műveit, és mindemellett szerette a gazdasági jellegű könyveket is. Id. H. Tóth Sándor bácsi még a szekér derekában is olvasta a ponyvaregényeket, vagy Szabó Kálmán bácsi, aki olvasmányai közül előtérbe helyezte a természettudományt és az agrotechnika jellegű könyveket, melyeknek hatásai szemmel láthatóan megmutatkoztak a gazdálkodásában, amely példaként szolgált az egész falu számára. Móricz Józsi bácsit apástól az emberek, csak könyvvel a kezükben láttak.

A fiatalabb generáció is nagy szeretettel forgatta a könyvek lapjait, mint például Máté József, tudomány és technika, akinek emiatt a „matematika” becenevet adták, Vad Sándor, szépirodalom, s ahogy jött sorba, Gyarmati Piroska, szépirodalom. Tovább sorolhatnám a megrögzött olvasók névsorát, de nem teszem, mivel nem akarom megsérteni azokat, akik véletlenül kimaradnának. Az olvasni szeretők nagy tábora megmutatkozott 1961 után is, amikor létrejött a falu könyvtára, mivel kétszer annyi olvasója volt, mint a hasonló nagyságú szomszéd falvaknak. A 60-as években nagy hatásokkal működtek az olvasóköri, melyek komoly hagyományokra épültek, az úgynevezett családi körökben való közös olvasásra.

Emellett létezett a faluban egy kis csoport értelmiségi, tanítók, tisztviselők, akik lelkesen szervezték, irányították a közösségnek kulturális, szórakoztató tevékenységét, élén Saja Sándor református lelkésszel, aki szerintem legendaként megmaradt örök időkre a falu emlékezetében.

Az a magas fokú kulturális, sőt állíthatom, hogy művészi tevékenység igen nagy színvonalon működött. Ehhez hozzájárult például az is, hogy 1942-ben a falu közössége egy olyan kultúrotthont épített, amely abban az időben példaértékű volt az egész Margitta járásban, mivel hasonló kultúrotthon még a környező városokban sem létezett.

Az idősebb korosztály még emlékszik arra, hogy a második világháború után, mint a világon mindenütt, itt is az emberek életében nagy változások voltak. Szinte mindenkinek volt szomorkodásra oka. Ilyen légkörben volt kezdeményezője Saja tiszteletes úr, hogy létrehozson egy színjátszó csoportot, hogy próbálják elfeledtetni a lakossággal a háború által okozott sérelmeket.

Természetesen ez nagymértékben sikerült, mivel egy olyan színjátszó csapatot hozott létre, amely messzemenőleg meghaladta az amatőr színjátszást. Ez lehetséges volt, mert a faluban létezett egy olyan házaspár, akik komoly színészi múlttal és tehetséggel rendelkeztek. Román Sándor és felesége nem akármilyen színdarabokat rendeztek színpadra, hanem János Vitézzel, Mágnás Miskával, Varázs tükörrel és így tovább, sorakoztatták színpadra a magas szintű előadásokat. A Nagyvárad Színházról kölcsönözték a ruhákat, jelmezeket, díszleteket, bevonva a falu értelmiségét, a legrátermettebb ifjakat. A zenét egy igen komoly kamarazenekar biztosította, amelyet a helybeli értelmiségiek nyújtottak, zongora, hegedű, brácsa és egyebek, mely hangszereket a tiszteletes úr direkt erre a célra szerzett be.

Híre ment a környező falvakba, hogy Albis faluban milyen nagyszerű színházi előadásokat lehet látni. Minden vasárnap egymás után jöttek a szerek fiatalokkal megrakva, szinte tele volt a falu idegenekkel, akik rokonoknál, ismerősöknél szálltak meg, hogy megnézzék az előadást.

Jött az államosítás, a kívülről való beavatkozások, míg végül 1952-ben megszüntették a falu vezetőségét, meggyengültek az összetartó erők, majd végül Saja Sándor tiszteletes úr is elkerült a faluból és végleg megszűnt a nagy szórakozási lehetőség.

Az albisi lakosság sport iránti szeretete ezekben az időkben hasonló volt a kulturális tevékenységhez. Már a háború utáni első években komoly futballcsapat létezett, mivel nagyszerű játékosok voltak, mint Szarvadi Ernő diákleány, Nyíri Józsi bácsi nő ember, s még sokan mások.

Vasárnaponként, a falu apraja és nagyja lelkesen biztatta a felszerelés nélküli mezítlás csapatot, amely erős akaratával, vérző lábujjakkal majdnem minden alkalomkor megverte Margitta, Felsőábrány, Vedresábrány vagy Olaszi csapatait.

Végül meguntuk a mezítlás futbalozást, mindamelllett, hogy ilyen formában mindig előnyünk volt az ellenféllel szemben, mert mezítláb sokkal jobban tudtunk futni.

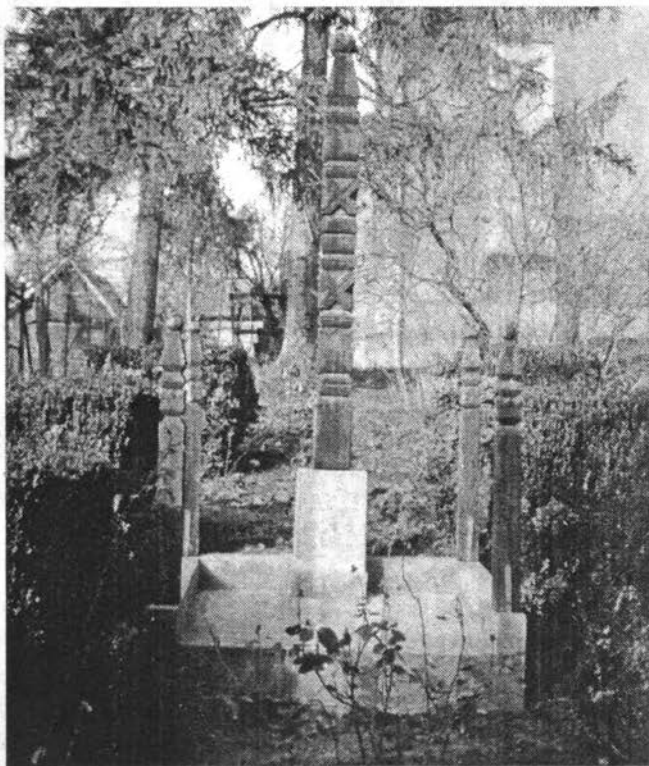
1953 augusztusában, az állami gazdaságban felvállaltam 12 hektár here lekaszását, és egy vasárnap György Béla külső, Tóth Károly belső ifjúsági titkárok és én, mint a falu kulturális-sport felelőse beszerveztük a falu ifjúságát, lekaszáltuk a 12 hektár herét és abból a jövedelemből néhai György Béla és jómagam elmenve Nagyváradra, megvásároltuk a falu első futballfelszerelését. Hogy „hegyeltünk” a lányok előtt, amikor felvonultunk az új felszerelésben a pályára. Érdekes módon, ezen a játékon vereséget szenvedtünk egy olyan csapattól – felsőábrányi –, akit azelőtt mezítláb megvertünk.

Ezek után itt is egy hullámvölgy következett, mivel az egységes csapat felbomlott.

A következőkben a kulturális tevékenység felelősségét Jáнки Zoltánnak, és a sportot ifj. Gonda Jánosnak adtam át.

Elmesélte: Budár Sándor bácsi

Millecentenáriumi emlékmű

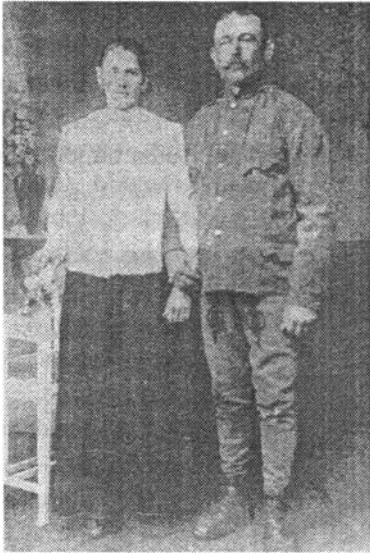
felirata:

MC

896-1996

ITT ÉLNED

HALNOD KELL

Gazdálkodó házaspár 1915-ből
Bakó József és Varga Zsuzsanna

Gazdálkodó család 1930-ból
Szodorai Gyula és Szabó Margit,
s leányuk Ibolya

A János Vitéz szereplői 1946-ban

Földön ülnek: Hajdú Eszter, Nagy Irma, Bakó Etelka, Kemecesei Ida, Váradi József, Kovács László, Bereczki Irma, Kiss Etelka, Bereczki Emma; ülnek: B. Páll József, Bereczki Margit, Fodor Etelka, Tóth Erzsébet, Román Sándor rendező, Varga Erzsébet, Nagy Margit, Máté Irén, Kemecesei Juliánna; álló sor: Zsuppon Magda, Száva József, Szabó Margit, Páll Sándor, Bakó Etelka, Tóth Sándor, Molnár Etelka, Kovács Irma, Szarvadi Ernő, Tompa Margit, Páll János, Gyalog Erzsébet, Szabó Jolán, Kecskés Gyula, Nagy Emma, Gonda János, Bakó Irma, Máté Emma, Bakó Endre, Birtók Etelka, Papp Rozália, Erdci Imre, Berecski Jolán, Nagy Irén; egyedül áll Szodorai József; huszárok: Nagy Dániel, Halász Gyula, Bakó Gyula, Páll Imre, Halász Lajos, Váradi Gyula, Ujlaki József

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ajtay Endre: *A magyar katonai századok legszebb csatái*. Budapest, 1943.
- Albis nevű Helységnek Urbarioma, 1774–1804.
- Alexandru Avram, Ioan Godea: *Monumente istorice din Țara Crișurilor*
Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. Budapest, 1891.
- Balogh Ferenc: *A Debreceni Református Kollégium története adattári rendszerben*
- Barcsa János: *A Tiszántúli Református Egyházkerület története*. Debrecen, 1906.
- Bársony István, Papp Klára, Takács Péter: *Az úrbérrendezés forrásai Bihar vármegyében. I. kötet, Debrecen, 2001.*
- Benedek Zoltán: *Érmellék*. Helios Kiadó, Orosháza, 1996.
- Berindei, Ion, Pop, Grigore: *Județul Bihor*. Ed. Academiei Rep. Soc. Rom., 1972.
- Béldi Miklós: *Ismerjük meg a madarakat*. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1962.
- Bihari Napló – 2000. március 15-i száma.
- Borbély Gábor: *Az albisi templom és a Zólyomiak*. Kézirat.
- Borovszky Samu: *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest, 1901.
- Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*. Budapest, 1903.
- Bödi István: *Irinyi József* – kézirat tanulmány. Hosszúpályi, 1989.
- Budai Ferenc: *Magyarország polgári históriájára vonatkozó lexikon*. Nagyvárad, 1805.
- Bunyitay Vince: *A váradai püspökség története alapításától a jelenkorig*. Nagyvárad, 1884.
- Crisia-gyűjtemény
- Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Budapest, 1890.
- Csuka Zoltán, Ölvédy János: *Magyar föld – magyar nép*. Budapest, 1943.
- Dukrét Géza: Bihari, máramarosi és szatmári emlékművek. Partiumi füzetek, 13. szám.
- Elphink Jonathan: *A madárvonulás atlasza*. Cser Kiadó, Budapest, 1996.
- Faragó József, Fábián Imre: *Bihari gyermekmondókák*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982.
- Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára*. Pest, 1851.
- Győrffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza*. Budapest, 1978.
- Gyurkó István: *Édesvízi halaink*. Ceres Könyvkiadó, Bukarest, 1972.
- Hegyesi Márton: *Bihar vármegye 1848–1849-ben*. Nagyvárad, 1885.
- Irinyi József: *Német-, francia- és angolországi úti jegyzetek*. Hálá (Halle), 1846.

- Jakó Zsigmond: *Bihar megye a török pusztítás előtt*. Sylvester nyomda Rt., Budapest, 1940.
- Dr. Jávorka Sándor, Dr. Csapody Vera: *Erdő-mező virágai. A magyar flóra színes kis atlasza*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1965.
- Karácsonyi János: *A magyar nemzetségek a XIV sz. közepéig*. Budapest, 1900.
- Kenyeres Ágnes: *Magyar életrajzi lexikon*. Budapest, 1969. II. kötet.
- Kislexikon A–Z*. Szerkesztő Ákos Károly. Akadémiai Kiadó, 1968.
- Kovács J. István: *Magyar református templomok*. Budapest, 1942.
- Kovács Magda: *Irinyi József úti jegyzetei*. Budapest, 1970.
- Lukinics Imre: *Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541–1711*. Budapest, 1918.
- Magyar életrajzi lexikon*. Budapest, 1969. II. kötet.
- Magyar Nagylexikon. Budapest, 2000.
- Magyarország történeti helységnévtára
- Mezősi Károly: *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idején (1692)*. Budapest, 1943.
- Nagy Iván: *Magyarország családjai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest, 1865.
- Pesti Frigyes kéziratos helynévtárából, Bihar vármegye – Debrecen, 1996.
- Pesti Napló – 1859. február 22-i száma.
- Peterson, Roger, Guy, Mountfort, P. A. D. Hollom: *Európa madarai*. Negyedik átdolgozott kiadás. Magyar viszonyokra átdolgozta Tildy Zoltán. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- Prodan D.: *Iobăgia în Transilvania în secolul XVI*. Editura Academiei, București, 1968.
- Prodan, Juliu és Buia, Alexandru: *A Román Népköztársaság flórájának kis határozója*. (Földművelésügyi Minisztérium) Mezőgazdasági és erdészeti Könyvkiadó, Bukarest, 1960.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. (XII) Budapest, 1908.
- Tóth Sámuel: *Magyarországi Ev. Ref. Egyház egyetemes névtára 1886 évre*. Budapest, 1887.
- Veress Géznáné: *Tiszántúli személynévjegyzék*. Debrecen, 1980.
- Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti Lexikon*. Budapest, 1977.
- Az albisi református egyház anyakönyve 1901-től napjainkig.*
- Az albisi református egyház aranykönyve 1901–1936, és 1956-tól napjainkig.*
- Az albisi református egyház jegyzőkönyvei 1896-tól napjainkig.*

TARTALOM

Előszó	7
Természeti viszonyai	9
Földrajzi fekvése	9
Éghajlata	10
A növényvilág leírása	12
Állatvilág	14
Határrészek és a hozzájuk fűződő magyarázatok	18
Fejezetek Albis történetéből	21
Egyházai élet	35
A templombelső leírása	37
Elhulltanak legjobbjaink a hosszú harc alatt	43
Egyházi és közösségi élet	44
Oktatás – Az iskola története	52
Az iskola tanítói és tanárai	56
A falu nagy szülöttei és akik sokat tettek Albis fölemelkedéséért	65
Iryni József	65
Sass Béla	69
Sass Károly	71
Kalas István	72
Saja Sándor	72
Kemecsei György	74
Várady József	75
A település gazdasági élete	76
Mezőgazdaság	76
A közbirtokosság	76
Növénytermesztés	77
Állattenyésztés	78
Szőlőtermesztés	79
Iparos élet a 20. században	81
Gazdasági alapja ma	82
A gazdaság gépi potenciálja	83
Magánboltok	83
A népesség számának alakulása az előző évszázadokban	89
Elvándorlás, foglalkozással kapcsolatos mozgások	90
Közigazgatási múltja és jelene	91
Orvosi ellátás	92
Művelődés, sport, szórakozás	93
Zenekarok	93

Táncsoport	95
Sportélet	95
Szórakozás	96
Település, házak, emberek	97
A lakóházak	97
Gazdasági épületek	101
Utcák	102
Közművesítés	103
A közutak már csak az emlékezetben élnek	104
A Csinos	105
Temetők, temetkezési szokások	106
Kihalófélben levő foglalkozások	110
A kender feldolgozása	110
Más régi falusi munkák	113
Színhagyományok	114
A csonka-torony legendája	114
A nyilas legenda	114
A toronyépítés	114
Egy másik Zólyomi legenda	114
Babonás hiedelmek	115
Időjósítás	115
Albison megtörtént furcsa dolgok	116
Melléklet	118
Adatközlők	118
Visszaemlékezés	119
Mindég kilógott a többi falu soraiból Albis falu	123
Felhasznált irodalom	131
Tartalom	133

Készült a nagyváradai Europrint nyomdában.
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A Partiumi Füzetek kiskönyv-sorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: **Bihar**
2. Kordics Imre: **Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben**
3. Péter I. Zoltán: **Félixfürdő**
4. Dánielisz Endre: **Nagyszalonta – városismertető**
5. Benedek Zoltán: **Nagykároly – református templom**
6. Bessenyei István: **Sarmaság**
7. **Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők** (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: **Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek**
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: **Püspökfürdő**
10. Dánielisz Endre: **„Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”**
11. Bunyitay Vince – Fodor József: **Székesegyházi-Bazilika – Nagyvárad**
12. Alexandru Pop: **Varadinum – a vizek határolta város és vár**
13. **A szabadságharc zászlaja alatt** (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: **Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században**
15. Kupán Árpád: **Mezőtelegd iskolatörténete**
16. Csilik József: **István király Szent Jobbja és Szentjobb község története**
17. Emődi János: **Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból**
18. Szabó István: **Ottomány** (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: **Érsemjén** (kismonográfia)
20. **Turulmadaras emlékműveink** (gyűjteményes kötet)
21. Dr. Mózes Károly: **A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből**
22. **Rév, Erdély sziklakapuja**
23. **A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról**
24. Nánási Zoltán: **Dr. Andrássy Ernő az Érmellék utolsó polihisztorja**
25. **Nagyvárad tudós püspökei**
26. György Irén: **Szalacs** (kismonográfia)
27. Antal Béla: **Biharpüspöki**

